

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra slovanských jazyků a literatur

Oddělení českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Dítě jako nástroj ideologické manipulace

Vypracovala: Bc. Adéla Krygarová

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Veberová, Ph.D.

České Budějovice 2020

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí své diplomové práce Mgr. Veronice Veberové, Ph.D. za pomoc, odborné vedení, cenné rady a v neposlední řadě za čas, který mi při zpracování této diplomové práce věnovala.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 20. dubna 2020

.....
Bc. Adéla Krygarová

Anotace

Diplomová práce se bude věnovat dítěti jako nástroji ideologické manipulace se zaměřením na dětská meziválečná periodika a příslušné ideologické konotace v nich. Práce bude rozdělena na dvě části, přičemž první část se bude zabývat významem ideologie, její koncepcí a hodnotami, na což naváže vymezení pozice ideologie ve společnosti s přihlédnutím k ideologii jako systému komunikace – to úzce souvisí s koncepcemi jednotlivých politických ideologií, které budou rovněž rozpracovány v první části práce spolu s vymezením schematizace ideologie v rámci levice a pravice. K pochopení pojmu ideologie a následné práci s vymezenou terminologií budou v práci stručně popsány také historické proměny pojmu ideologie a její politizace. Nastíněno bude taktéž vnímání ideologie v analyzovaném meziválečném období.

Druhá část práce se zaměří na praktické zkoumání ideologie v dětských periodikách meziválečného období vybraných dle charakteru příslušnosti k určitým, nejen politicky orientovaným, spolkům, jmenovitě v periodikách: Anděl strážný (1882-1941, 1945-1948), Lípa (1925-1940), Malý čtenář (1882-1941), Rajská zahrádka (1892-1942), Růžový palouček (1921-1941, 1948/1949), Sokolské jaro (1936-1941), Svítání (1915-1918) a Zlatá brána (1919-1943), u nichž bude zkoumat míru přítomné ideologické agitace a využívání dítěte jako agitačního nástroje.

Klíčová slova: Dětská periodika; dítě jako agitační nástroj; meziválečné období; první republika; ideologie; ideologická manipulace; ideologická agitace; politické ideologie; Anděl strážný; Lípa; Malý čtenář; Rajská zahrádka; Růžový palouček; Sokolské jaro; Svítání; Zlatá brána.

Abstract

The diploma thesis focuses on a child as a tool of ideological manipulation in interwar journals targeted to children readers, especially on ideological connotations in the journals. The thesis is divided into two parts. The theoretical part will deal with the meaning of the term ideology, its conceptions and values. Subsequently, the position of ideology in the society will be defined with the main focus on ideology as a system of communication. Furthermore, the concepts of individual political ideologies will be elaborated as much as schematization of ideology within the left-wing and right-wing political parties. To understand better the term ideology and to simplify the following process in the practical part of the thesis the historical changes of the ideology and its politicization will be described. Lastly, the perception of ideology in interwar period will be adumbrated.

In the practical part of the thesis the chosen interwar journals targeted to children readers will be analysed in terms of ideology. The journals will be chosen according to their affiliation to certain, not only politically oriented, associations. The degree of political agitation and the use of a child as an agitation tool will be examined in these interwar journals: *Anděl strážný* (1882-1941, 1945-1948), *Lípa* (1925-1940), *Malý čtenář* (1882-1941), *Rajská zahrádka* (1892-1942), *Růžový palouček* (1921-1941, 1948/1949), *Sokolské jaro* (1936-1941), *Svítání* (1915-1918) a *Zlatá brána* (1919-1943).

Key words: Children`s journals, child as an agitation tool, interwar period, The First Republic, ideology, ideological manipulation, ideological agitation, political ideology, *Anděl strážný*; *Lípa*; *Malý čtenář*; *Rajská zahrádka*; *Růžový palouček*; *Sokolské jaro*; *Svítání*; *Zlatá brána*.

Obsah

ÚVOD.....	7
1. Ideologie jako pojem.....	9
1.1 Definice ideologie.....	9
1.2 Význam ideologie	12
1.3 Koncepce ideologie	12
1.4 Ideologické hodnoty	13
2. Ideologie v běžném životě.....	14
2.1 Ideologie jako přirozená realita.....	14
2.2 Ideologie jako systém komunikace	15
2.3 Ideologie v literatuře	16
3. Politické ideologie	18
3.1 Ideologie jako politický pojem	18
3.2 Koncepce jednotlivých politických ideologií.....	19
3.3 Nástroje politických ideologií.....	22
3.4 Ideologická manipulace	23
4. Historické proměny pojmu ideologie	24
4.1 Zrození pojmu ideologie	25
4.2 Moderní pojetí ideologie	26
4.3 Ideologie v meziválečném období	27
5. Dítě jako nástroj ideologické manipulace.....	30

5.1 Anděl strážný	34
5.2 Rajská zahrádka	40
5.3 Růžový palouček	46
5.4 Malý čtenář	52
5.5 Svítání	61
5.6 Lípa	65
5.7 Sokolské jaro	72
5.8 Zlatá brána	77
6. Přítomnost ideologické manipulace v analyzovaných periodikách	82
ZÁVĚR	88
BIBLIOGRAFIE	92
Prameny	92
Sekundární literatura	94
Encyklopedie a slovníky	96
Internetové zdroje	97

ÚVOD

Diplomová práce se bude věnovat dítěti jako nástroji ideologické manipulace se zaměřením na dětská meziválečná periodika a příslušné ideologické resonance v nich.

Práce bude rozdělena na dvě části, přičemž první část práce vymezí pojem ideologie, který prošel značným historickým vývojem, a u nějž se promítla tendence pojem přizpůsobovat danému historickému období, a to vlivem politických či sociálních změn. Lze tuto soustavu názorů a hledisek vnímat z různých perspektiv s negativními i pozitivními konotacemi současně. Ideologie jako taková má vlastní koncepci ne nutně závislou na názorech příslušníků dané skupiny realizující obsah konkrétní ideologie, je determinována širokým spektrem poznatků, vztahů a názorů ve společnosti se vyskytujících, přičemž hodnoty s ní související spočívají tak jako v objektivních skutečnostech, požadavcích a cílech oné skupiny, i v hodnotách subjektivně vyhlížejících, jak úlohu vidí z vlastní pozice každý jednotlivý představitel zkoumané ideologie.¹

Ideologie, vzhledem ke své přináležitosti určité společenské skupině, nemůže existovat bez zjevného společenského vědomí. Vymezím tedy její pozici ve společnosti s přihlédnutím k ideologii vnímané jako systém komunikace. Systém komunikace propojený s ideologiemi úzce souvisí s koncepcemi jednotlivých politických ideologií, které budou rovněž rozpracovány v první části práce spolu s vymezením schematizace ideologie v rámci levice a pravice.

Vzhledem k tomu, že téma mé práce je omezeno na konkrétní historické období – první republiku, je nutné se věnovat historické proměně pojmu ideologie a jeho vnímání průnikem dějin. Politizace ideologie je proces probíhající, nekončící. V každém historickém období totiž dostává zcela jiný význam.

Praktické zkoumání ideologie bude probíhat v konkrétních dětských periodikách vycházejících v meziválečném období. Jmenovitě půjde o periodika: *Anděl strážný* (1882-1941, 1945-1948), *Lípa* (1925-1940), *Malý čtenář* (1882-1941), *Rajská zahrádka* (1892-1942), *Růžový palouček* (1921-1941, 1948/1949), *Sokolské jaro* (1936-1941), *Světání* (1915-1918) a *Zlatá brána* (1919-1943). Periodika spojuje nejen orientace na

¹ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 8-10.

dětského čtenáře a období, v němž byla vydávána, ale i charakteristická příslušnost k určitým, nejen politicky orientovaným, spolkům. Spolky vydávající ona periodika disponují charakteristickými znaky ideologických tendencí. Tendence ideologii šířit se v periodikách projevují s různou intenzitou a odlišnými intencemi.

U každého z periodik bude popsán můj zájem na tom, odhalit míru přítomné ideologické agitace daného periodika, rozklíčovat konkrétní ideologii, zaměřit se na míru užívání a taktéž na způsob využívání dítěte jako nástroje ideologické manipulace v meziválečném období. Zjištěné tendence konkrétních periodik dle charakteru příslušnosti k určitým spolkům (církvní, pedagogické, politické) budou mezi sebou navzájem komparované, z čehož bude v závěru vytvořeno východisko zkoumané problematiky.

Práce se zkoumanými periodiky a vyhledávání určujících informací pro identifikaci ideologické agitace bude probíhat prostřednictvím čtení otištěných textů, v nichž budou hledány podobné znaky. Na základě vytyčených znaků bude definována povaha přítomné ideologie a následně bude rozhodnuto, zda se jedná o manipulaci. Pokud ano, bude argumentačně podloženo, z jakého důvodu se o manipulaci jedná a poukázáno na konkrétní hrozby ideologické manipulace s dítětem žijícím v období první republiky.

1. Ideologie jako pojem

Ideologie jako pojem má nesmírně bohatou významovou složku. Lze na ideologii nahlížet z perspektivy významové, konceptuální, hodnotové i definiční.² Definic pojmu ideologie existuje mnoho, v podstatě lze říci, že každý další odborník přichází s novou definicí. Teprve až podle vybrané definice lze hledat souvislosti mezi pojmem ideologie a významy či koncepcemi k němu se vztahujícími.

1.1 Definice ideologie

Terry Eagleton širokou škálu rozmanitých definic ideologie zastřešuje teorií: „Dalo by se říci, že slovo „ideologie“ je text, utkaný z řady různých konceptuálních vláken. Lze v něm vystopovat mnoho odlišných tradic a namísto snahy násilně je sloučit do jakési Velké globální teorie bude mít zřejmě větší význam, když zhodnotíme, co je v rámci každé z nich produktivní a co nikoli.“³

Inspiruji se výše zmíněným pohledem Terryho Eagletona, s nímž se ztotožňuji, a ideologii vymezím pomocí několika možných úhlů pohledu, v nichž popíši to, co je pro účely mé práce informačně výnosné.

Ideologii lze v nejširším slova smyslu vymezit v kontextu sociálního života, tedy jsou-li různá přesvědčení a různé ideje a hodnoty jako takové produkovány v sociálním životě, hovoříme o ideologii jako o obecném materiálním procesu. Tento obecný materiální proces má blízko k tomu, co nazýváme *kultura*. Kultura pak ve spojení s ideologií společně označují soubor praktik dané společnosti, přičemž se snaží ty nejčastější praktiky v dané společnosti detektovat a zařadit do příslušné oblasti spojené stejnými specifickými znaky. Nutno podotknout, že obsah pojmu ideologie je mnohem širší než kultura, mezitím, co kultura rozebírá a vyhledává praktiky, případně instituce či osoby s nimi spojené, ideologie současně kromě tohoto pojímá i znaky, významy, hodnoty a příslušné vztahy mezi těmito entitami popisovaných praktik.

² EAGELTON, Terry. *Co je ideologie?*. In: BOROVIČKA, Lukáš. „Světový názor“ od Humboldta k Eagletonovi: Komentovaná antologie textů k dějinám pojmu. Praha: Academia, 2017, s. 151.

³ *ibid.*

V tomto nejobecnějším významu je ideologie vždy sociálně determinována a klade důraz na podmínky, životní zkušenosti a sociálně významné třídy dané společnosti, na jejich zkušenosti a přesvědčení vyplývající z jejich idejí. Proto se ideologie blíží známému pojmu *světový názor*, shromažďuje totiž ideje, přesvědčení, popřípadě svébytné názory významných sociálních skupin, o jejichž komplexu můžeme přemýšlet ve vztahu k reálným vztahům ve společnosti, s nimiž máme zkušenost. Jsme schopni vnímat názory druhých a objektivně vyhodnocovat výsledná stanoviska, která jsou akceptovatelná pro většinu společnosti, čímž lze potvrdit, že ideologii v tomto kontextu, jenž je podmíněn sociálně, nelze vnímat jako chybnou – formu vědomí konkrétního jedince nelze zpochybnit, vnímání je ovlivněno mnoha faktory. Obsahuje-li faktické chyby, lze je opravit, ale jedná-li se o postoje jedince k určité skutečnosti, měl by se na ně brát zřetel, aniž bychom měli tendenci je zpochybňovat. Když se jedinec většinou svých názorů a postojů shoduje s určitou sociální skupinou, mohou společně šířit, a tím i legitimizovat vlastní zájmy. Ne vždy toto prosazování musíme považovat za ideologické, nýbrž jistý ideologický, ač třeba nezáměrný, potenciál tyto akce mají.⁴

Díky tomuto příkladu lze formy vedoucí k vytvoření definice ideologie vyjádřit slovy: „*Ideologii tedy můžeme chápat jako diskurzivní pole, v němž sociální síly prosazují samy sebe, střetávají se a zápasí o věci, které jsou důležité z hlediska reprodukce sociální moci jako takové.*“⁵ Ideologie ve společenských souvislostech představuje zvláštní typ výkladu jednání jedinců či sociálních skupin v konkrétní společnosti, které prosazují sami sebe pomocí svých zkušeností, názorů či postojů. Toto prosazování specifických zájmů je ale omezeno dominujícími zájmy, tedy těmi zájmy, které jsou ve společnosti nejaktivnější a společností přijímané. Ideologie by měla dominující zájmy sjednocovat a specifikovat způsoby jejich interpretace, které by vyhovovaly vládcům prezentujícím ony dominantní zájmy.⁶

Další aspekty podílející se na definici ideologie, s nimiž bych ráda v rámci vymezení pojmu ideologie dále operovala, a to z důvodu, že shrnují poznatky, k nimž jsem během studia ideologie došla, sepsal Malcolm B. Hamilton ve své knize *The*

⁴ EAGELTON, Terry. *Co je ideologie?*. In: BOROVIČKA, Lukáš. „Světový názor“ od Humboldta k Eagletonovi: Komentovaná antologie textů k dějinám pojmu. Praha: Academia, 2017, s. 167-169.

⁵ EAGELTON, Terry. *Co je ideologie?*. In: BOROVIČKA, Lukáš. „Světový názor“ od Humboldta k Eagletonovi: Komentovaná antologie textů k dějinám pojmu. Praha: Academia, 2017, s. 168.

⁶ EAGELTON, Terry. *Co je ideologie?*. In: BOROVIČKA, Lukáš. „Světový názor“ od Humboldta k Eagletonovi: Komentovaná antologie textů k dějinám pojmu. Praha: Academia, 2017, s. 168-169.

Elements of the Concept of Ideology (1987). Dle jeho slov je nutné v případě zájmu o definici ideologie brát v potaz to, že ideologie je základním myšlenkovým předpokladem víry, sestává z idejí, pojetí, postojů i věr a je hotovou strukturou myšlení. Je spjata s určitou skupinou, třídou, kolektivem, či dokonce s celou společností nebo komunitou a je tedy sociálně determinována. Obsahuje skutečná tvrzení, nebo taková tvrzení, která jsou za skutečná považována, vyjadřující hodnoty či morálku dané společnosti. Ideologie taktéž hledá vysvětlení a vlastní podstatu založenou na filosofických teoriích, neboť vztah ke světu reflektovaný konkrétní skupinou v rámci jejich ideologického přesvědčení není vždy jednoznačně prezentován, odhaluje možné rozličné přístupy k realitě, proto může mnohdy působit nevěrohodně, zjednodušeně, ba až iluzorně a falešně, ač by měla být vždy argumentačně a důkazně uzavřena.⁷

Pospolitě tedy ideologie udržuje ideje, jež by měly být skutečné, obhajitelné, zaměřené na určitý model chování, a to často vede k touze po provedení sociálních změn. Ideje jako myšlenky, nápady či představy jsou vzájemně propojené a relativně soudržné, čímž tvoří ideologii jako pojem.⁸ *Monolitické, aktivní, reaktivní a kritické* jsou druhy ideologií rozlišované na základě teorie vnímající ideologii jako soubor idejí. Jednotlivé druhy se od sebe odlišují složitostí stavby – čím složitější ideologie, v tomto případě ideologie *reaktivní*, neboť je předurčena neustálému obnovování ideologických tendencí a směřování k dokonalosti, tím jasněji a obsáhleji vymezený obsah ideologie.⁹

Na závěr připojím – *Nový encyklopedický slovník* píše, že ideologie jsou: „*Historicky a kulturně podmíněné, sociálně a mnohdy i politicky relevantní představy, domněnky či přesvědčení mluvčích*“¹⁰, což výstižně shrnuje výše popsané charakteristické rysy oboru definic, s nimiž jsem pracovala.

⁷ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 53-54.

⁸ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Politologie (Eurolex Bohemia), s 22-23.

⁹ LORD, Christopher. *Politika*. Praha: Karolinum, 1999, s. 62.

¹⁰ Jazyková ideologie. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: CzechEncy, 2018 [cit. 2019-11-09]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOV%C3%81%20IDEOLOGIE>.

1.2 Význam ideologie

Budeme-li se ptát po smyslu, obsahu či účelu jakožto významu ideologie, lze si vyjmenované atributy významu odvodit již z nabízených definic. Nicméně víceznačnost pojmu ideologie svádí k tomu využít sociologické analýzy, aby s jejich pomocí byl vysvětlen alespoň základní smysl pojmu. Sociologická analýza, opřená o historii, ukazuje, že smysl pojmu ideologie je hned dvojitý – *partikulární* a *totální*. Nechceme-li idejím a představám, tedy obsahu ideologie konkrétního jedince či skupiny, věřit, není v našem zájmu nabýt pravdivého poznání, jedná se o ideologii *partikulární*. Naproti tomu *totální* pojem ideologie zahrnuje zájmy a zvláštnosti reprodukované určitou sociální skupinou či historickým obdobím, které společnost přijala za své. Oba dva významy ideologie, tvořící ji samotnou, lze pochopit ale jedině z konkrétní situace, nikdy ne ze sebe samé. Význam ideologie je kontextově a situačně podmíněn.¹¹

Na význam ideologie je rovněž zajímavé nahlížet z perspektivy emoční – působí na nás pozitivně, negativně, popřípadě neutrálně?¹² Na tuto otázku lze odpovědět právě díky zkoumání smyslu ideologie, konotaci tohoto pojmu určíme jedině dle kontextové extenze, v návaznosti na konkrétní situaci a náš postoj k ní.

1.3 Koncepce ideologie

Rovněž i koncepce ideologie úzce souvisí s úvodním vymezením, její pojetí a základní hledisko nelze od definice oddělit, existuje ale specifické pojetí ideologie, a to *komplexní*, díky němuž je nutné brát zřetel na to, že nejenom, že ideologii nelze jednoznačně vymežit, neboť je její vnímání kontextuálně podmíněno, ale zároveň ji, i v případě, že je snadno pochopitelná a námi přijatelná, nelze vyhodnotit jako jednoduchou. Musíme si uvědomit vztahy mezi jednotlivými obsahy a vnímat ji v celé její šíři.¹³

¹¹ MANNHEIM, Karl. *Ideologie a utopie: přednášky a eseje*. Bratislava: Archa, 1991, s. 109-113.

¹² ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 49.

¹³ LORD, Christopher. *Politika*. Praha: Karolinum, 1999, s. 81-85.

Její komplexnost zapříčiňuje i fakt, že je blízce spjata její teoretická složka s praxí a také, že v sobě zahrnuje i diskuse o roli idejí v politice, o politickém chování a taktě o materiálním počinání a názorech společnosti.¹⁴

Důležité také je, že ideologie nemusí býti ve všech případech pravdivá, ale na druhou stranu ani nutně falešná, neboť na její pravdivost lze nahlížet i tak, že i když z hlediska obsahového pravdivá a přesná je, tak způsob, jakým je prezentována, může zkreslit jeho koncepci a naopak.¹⁵

1.4 Ideologické hodnoty

Ideologické hodnoty přímo souvisejí s významem ideologie, i přes to separuji jeden z významů do samostatné kapitoly. Jedná se o hodnoty *preferované*. Soubor *preferovaných* hodnot ve vztahu k ideologii znamená, že si každý člověk vytváří svou vlastní, originální představu o fungování společnosti. Tyto představy jsou v úzkém kontaktu s předchozími zkušenostmi, jež člověk má. To znamená, že i když budeme mít ty nejméně reálné představy, jaké si lze vybavit, vždy budou založeny na konkrétních zkušenostech, případně jimi ovlivněny a taktěž inspirovány reálnými poměry, které lze objektivně vnímat. Ideologickou hodnotou je kromě zkušenosti i tradice, kterou lze na pozadí historických událostí s odstupem času rozlišit.¹⁶

A protože i v kolujících definicích ve společnosti se objevuje formulace upozorňující na existenci hodnot ve vztahu k ideologii: „*Ideologie je proces produkce významů, znaků a hodnot ve společenském životě.*“¹⁷, je vhodné poukázat na fakt, že nejen, že ideologie hodnoty produkuje, ale zároveň je jimi tvořena i ona sama v rovině sémantické, a to především jednotlivými hodnotami zkušenosti a tradice.

¹⁴ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Politologie (Eurolex Bohemia), s 23.

¹⁵ ŽIŽEK, Slavoj. *Přízrak ideologie*. In: MÜLLER, Richard a Josef ŠEBEK. *Texty v oběhu: antologie z kulturně materialistického myšlení o literatuře*. Praha: Academia, 2014, s. 642-643.

¹⁶ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 49.

¹⁷ EAGELTON, Terry. *Co je ideologie?*. In: BOROVIČKA, Lukáš. „Světový názor“ od Humboldta k Eagletonovi: *Komentovaná antologie textů k dějinám pojmu*. Praha: Academia, 2017, s. 151.

Existuje systém, jenž jsem již v rámci vymezení pojmu zmínila jako blízký ideologii, přičemž ve spojení s ní označuje soubor praktik dané společnosti, které se následně snaží zařadit do příslušné oblasti. Tento systém je značně ovlivněn zkušenostmi a tradicemi, proto se k němu vracím. Jedná se o kulturu jako takovou, popřípadě kulturní systém. Kultura pomáhá ideologii pochopit, neboť ona pojmenovává strukturu situací tak, že k nim zaujímá postoj, který je možné hodnotit jako angažovaný, pomáhající nám zaujmout určité stanovisko. Stanovisko je vytvořeno za pomoci myšlení motivovaného společenskými zájmy a také díky souborům přesvědčení orientovaných na naše jednání, a to je současně nepřímým vymezením ideologie.¹⁸

2. Ideologie v běžném životě

Ideologie zastává ve společnosti významnou roli. V případě, že se chceme na ideologii zaměřit z perspektivy běžného života, je nutné ji sledovat ve vztahu k realitě, k tomu, co skutečně existuje.

2.1 Ideologie jako přirozená realita

To, co napomáhá ideologii získat určitou podobu ve společnosti a zároveň reálně existuje, jsou dvě entity tvořící z ideologických konceptů společenské modely. Mínil jsem trh a média.¹⁹

Média jsou pro účely mé práce stěžejní, neboť i ona dětská periodika, v nichž hledám rezonance dobové ideologie, jsou mediálním kanálem, médiem. Přirozená realita ideologie je zprostředkována skrze média, která nám každou vteřinou přinášejí nejnovější zprávy ze všech koutů světa. Tato přílišná blízkost ale ve skutečnosti zapřičiňuje vzdalování se svébytnému a individualizovanému lidskému bytí, neboť média lidskou bytost potlačují, berou ji pouze jako prostředek pro sdělení podstaty informace. A přitom právě podstata člověka je ohrožena nutností pokroku v oblasti technologií, přičemž

¹⁸ GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 259-262.

¹⁹ JAMESON, Fredric. *Postmodernismus, neboli, Kulturní logika pozdního kapitalismu*. Praha: Rybka Publishers, 2016, s. 7-23.

technologický pokrok je pravděpodobně elementárním jádrem současné ideologie, lépe řečeno i možnou nejryzejší ideologií.²⁰ Skrze technologie přemýšlíme a vytváříme nové ideje, jejichž soubor může vytvořit novou ideologickou koncepci. Technologiemi v současnosti jsou přístroje a stroje usnadňující práci modernímu člověku, technologiemi kdysi byla, obrazně řečeno, média, která člověku usnadnila práci – říkala mu, co si má myslet.

Pokud bychom si chtěli, pro demonstraci výše nastíněné možnosti existence ideologie v reálném přirozeném světě, představit, že ideologii od reality lze bez problému oddělit, je jasným výsledkem fakt, že oddělení je možné pouze v situaci, kdy se smíříme s tím, že žijeme v realitě fiktivní, založené na tom, že každý z nás vnímá realitu naprosto odlišně a neexistuje žádný průsečík společného vnímání reality. Nejednalo by se o realitu jako takovou.²¹

Výsledkem je tedy ujištění, že ideologie jsou od přirozené reality neoddělitelné, i kdyby se k nám nedostaly skrze tržní mechanismus nebo média, není možné vyhnout společnosti a jejímu rytmu, který odděluje i život jedinců.

2.2 Ideologie jako systém komunikace

Ideologie v perspektivě běžného života, jako existující v realitě, je velmi blízká termínům: *mýtus*, *utopie*, *diskurs* a *věda*. S některými je v souladu, některé vylučuje, zdárným příkladem toho, kdy se s jedním z termínů vylučuje, je vztah ideologie s *vědou*. *Věda* je sice souborem idejí, které lze uvádět do perspektivy běžného života, avšak souborem racionálním a empiricky prokazatelným. Naproti tomu ideologie samotná je spíše prosazování konkrétních myšlenek, mnohdy až idealistických, anebo právě krajní racionalizací, ale neempiricky dokazatelnou.²²

Ideologie jako systém komunikace, vůbec jako možnost komunikace, je blízká termínu *mýtus* právě z opačného konce než termín *věda*. *Mýtus* se s termínem ideologie

²⁰ ŽIŽEK, Slavoj. *Přízrak ideologie*. In: MÜLLER, Richard a Josef ŠEBEK. *Texty v oběhu: antologie z kulturně materialistického myšlení o literatuře*. Praha: Academia, 2014, s. 655.

²¹ ŽIŽEK, Slavoj. *Přízrak ideologie*. In: MÜLLER, Richard a Josef ŠEBEK. *Texty v oběhu: antologie z kulturně materialistického myšlení o literatuře*. Praha: Academia, 2014, s. 655-656.

²² ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 6-7.

překrývá. Rovněž i v lexikonu Jiřího Rejzka se operuje s vymezením *mýtu* na základě ideologie, mýtus je vymezen jako: „*Smyslené vyprávění ideologického rázu, báje.*“²³ V souladu s vlastní etymologií pojmu je vymezen jako určitá promluva – systém komunikace. Může být tedy vším, co dokážeme vyslovit, signifikovat.²⁴

Barthes dokonce na otázku, zda *mýtem* může být vše, odpovídá: „*Ano, jsem o tom přesvědčen, neboť univerzum skýtá neomezený počet možností. Každý předmět na světě může přejít z uzavřené, němé existence do orálního stavu, otevřeného přisvojení ze strany společnosti, protože žádný zákon, ať už přirozený či jiný, nezakazuje mluvit o věcech.*“²⁵

Barthes tedy *mýtem* nenazývá předmět, jenž pojmenovává, nýbrž způsob, jakým jej pojmenovává – promluvu. Promluvit lze o všem, protože veškerenstvo skýtá spoustu možností, jak on sám píše.

Jednou z ústředních figur *mýtu* je konstatování, že *mýtus* tíhne k získání podoby přísloví, tedy podoby nějakého ustáleného stylizovaného výroku, do nějž právě společnost vkládá své ideologické zájmy.²⁶

2.3 Ideologie v literatuře

Mýtus vnímaný jako jakákoli promluva je logicky vzato úzce spjat s písemnými záznamy, ať už v textech literárních s uměleckou funkcí, anebo v návaznosti na média jako realizátora ideologie v přirozené realitě i v textech s funkcí například persvazivní – v textech publicistických. Rovněž se soustavně přidružuje k pojmu ideologie, jak už bylo vymezeno, a i k pojmu, který ještě plně zmíněn nebyl – *světový názor*.

Světový názor chápe Terry Eagleton jako synonymní pro ideologii, oba pojmy ale vztahuje nikoli k literárnímu textu jako k příznačné jednotce, nýbrž k autorovi samotnému. Avšak i autora samotného, schovaného za pojmy: *autorská ideologie* a

²³ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 2. vyd. Voznice: Leda, 2012, s. 399.

²⁴ BARTHES, Roland. *Mytologie*. Praha: Dokořán, 2004, s. 107.

²⁵ *ibid.*

²⁶ BARTHES, Roland. *Mytologie*. Praha: Dokořán, 2004, s. 153.

autorský záměr, chápe jako někoho, kdo ztělesňuje určitou ideologii a následně jí dává písemnou podobu prostřednictvím textu.²⁷

Uvažujeme-li o literatuře, ideologie jsou jedny ze základních principů, které protínají naše myšlení. „*Každý literární text tedy produkuje určitou ideologii, jež se v něm často projevuje jako ‚mechanismus deformace‘.*“²⁸ To ale neznamená, že by čtenář při čtení literárního textu neprodukoval své vlastní myšlenky, ba naopak, čtenář text čte s určitou vizí, přičemž jeho vlastní idea a idea, kterou produkuje text se mohou střetnout, prolnout, anebo může čtenářova vlastní myšlenka i zaniknout.

Co je nesporné je, že ideologie textu nemůže existovat před jeho vznikem, ideologii text dostává až ve chvíli, kdy sám vzniká. Je s textem identická.²⁹ Ideologie a literatura jsou dvěma propojenými koncepty, stejně tak je převedena literatura do politiky a politika do literatury.³⁰ Sama ideologie implementovaná v textu pomáhá podstatě sdělení, jež je klíčová pro onen konkrétní text, nést prvky historické reality, k níž text vždy odkazuje. Zamyslíme-li se nad tím hlouběji, text totiž neodkazuje k reálným objektům, nýbrž k některé z ideologických formací, které jsou přirozeně tvořeny v rámci historického vývoje reality. Čtenář se tedy za jakýchkoli okolností soustředí na ideologické aspekty použité v textu, aniž by o tom sám věděl. Nejlépe tedy vnímáme ideologické praktiky v literatuře, která má potenciál je odhalovat, ve spolupráci se čtenářem, neboť literární texty, kromě výše zmíněného, mají výhodu komplexnosti, koherence a bezprostřednosti.³¹

²⁷ BOROVIČKA, Lukáš. *Terry Eagleton. Ideologie a světový názor*. In: BOROVIČKA, Lukáš. „Světový názor“ od Humboldta k Eagletonovi: Komentovaná antologie textů k dějinám pojmu. Praha: Academia, 2017, s. 141-142.

²⁸ BOROVIČKA, Lukáš. *Terry Eagleton. Ideologie a světový názor*. In: BOROVIČKA, Lukáš. „Světový názor“ od Humboldta k Eagletonovi: Komentovaná antologie textů k dějinám pojmu. Praha: Academia, 2017, s. 145.

²⁹ BOROVIČKA, Lukáš. *Terry Eagleton. Ideologie a světový názor*. In: BOROVIČKA, Lukáš. „Světový názor“ od Humboldta k Eagletonovi: Komentovaná antologie textů k dějinám pojmu. Praha: Academia, 2017, s. 146-148.

³⁰ STŘELEČEK, Karel. Ideologie v literatuře, literatura v ideologii. *Svět literatury*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2017, **XXVII** (56), s. 157-159.

³¹ BOROVIČKA, Lukáš. *Terry Eagleton. Ideologie a světový názor*. In: BOROVIČKA, Lukáš. „Světový názor“ od Humboldta k Eagletonovi: Komentovaná antologie textů k dějinám pojmu. Praha: Academia, 2017, s. 146-148.

3. Politické ideologie

Pojem *ideologie* je často zaměňován s pojmem *politika*, stejně tak jejich souvztažnost použil i Karel Střelec, jehož myšlenku jsem zmínila v předchozí kapitole, v návaznosti na autory, kteří vydali v roce 2016 kolektivní monografii: *Mezi idejemi. Ideologicko-literární hledání v Hispanoamerice.*, na níž ve svém článku odkazuje a z níž rovněž i vychází. Jakou souvislost ale mají doopravdy?

3.1 Ideologie jako politický pojem

Ideologie jako politický pojem nachází své uplatnění, a to zejména z důvodu možného vymezení ideologie na základě politických koncepcí. Chceme-li vymezit ideologii, o což jsem se pokusila již v první kapitole, je nutné počítat s rizikem, že definice nejsou jednotné a zahrnují širokou škálu možných koncepcí a s nimi souvisejících pojmů. Ve všech koncepcích ideologie autoři předpokládají, že teorie ideologie je spojena s ideologií praktikující, tedy jinými slovy předpokládají spojení teorie s praxí, a to vyvolává diskusi. Jakou roli mají ideje v politice? Jaké jsou vztahy mezi názory, teoriemi a politickým chováním? Budeme-li předpokládat, že ideologie nebyly schopny zachovat si svou autenticitu ve vztahu k politickému chování, případně materiálnímu životu, vyplývá z toho fakt neudržitelnosti vlastní pozice ideologie, neovlivněně bojem mezi politickými ideologiemi.

Heywood v návaznosti na výše vymezenou souvislost ideologii vnímá jako systém politických názorů, soubor politických ideologií orientovaných na jednání, rovněž i jako ideje vládnoucí třídy, popřípadě jako světový názor té určité třídy, anebo jiné společenské skupiny, a také jako utříděný soubor politických ideálů, ač abstraktních, tak disponujících monopolními nároky na pravdu.³²

Heywood není jediný, kdo vnímá, že ideologie, nejen, že přímo souvisí s politikou, ale dokonce mohou být i synonymy, anebo se minimálně z velké části překrývají. I Karl Manheim si všímá, že ideologie se formovala zejména díky zkušenostem z politické praxe.³³ Významnou souvislost s politickou praxí dokládá i

³² HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Politologie (Eurolex Bohemia), s. 23-24

³³ MANNHEIM, Karl. *Ideologie a utopie: přednášky a eseje*. Bratislava: Archa, 1991, s. 114-115.

skutečnost, že problematika ideologií je jedním z ústředních témat politické teorie. Politická teorie pracuje s předpokladem, že ideologie je součástí politických programů.³⁴

3.2 Koncepce jednotlivých politických ideologií

Politické ideologie jsou patrně nejčastěji používaným specifickým souslovím v okruhu snahy o vymezení a osvětlu ideologie. Ideologie je širším pojmem co do významu, avšak je často v kontextu zamýšlena jako ideologie politická. Zároveň se o ni politický řád opírá. Politické ideologie vyjadřují určitý objem názorů a postojů, které se týkají společenských, ekonomických a politických otázek. Snaží se otázky zodpovědět a postoje vysvětlit. Hlavním úkolem politických ideologií je zabezpečit pomoc, především společnosti samotné, týkající se vysvětlení politických jevů, popřípadě politické praxe, načež je schopna formulovat základní východiska pro politický program a jeho cíle. Vytváří další sociální skupiny stejného zaměření a identifikuje se s komplexním systémem hodnot.³⁵

Ideologická politika umožňuje existenci mnoha světových názorů vedle sebe v rámci jednoho politického systému, může být pluralitní. Nabízí obecné cíle pro celou společnost, které napomáhají k vytvoření okrajových rámců. Tyto rámce pak pomáhají k pochopení politického myšlení a jednání. Politické strany hledají v ideologiích jistotu svého chování, ideologie jim pomáhá určit směr, jímž se chtějí ubírat a základ pro politiku, kterou by chtěli praktikovat. Aby ideologická politika mohla být plně funkční a napomáhat praktikujícím politickým stranám, tak i široké veřejnosti, musí mít předem vytyčené cíle. Cíle jsou klíčové pro orientaci politického programu a politickou strategii obecně.³⁶ Šaradín na závěr význam ideologické politiky potvrzuje slovy: „*Politické ideologie s jejich trojím zaměřením se na kritiku, cíl a program jsou zásadní pro demokratickou politiku a nemusejí mít totalitární formu.*“³⁷

³⁴ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 6-7.

³⁵ Politická ideologie a její význam: Politické myšlení. *Politický slovník* [online]. [cit. 2020-02-22]. Dostupné z: <http://www.politicky-slovník.cz/politicke-mysleni/politicke-ideologie/>

³⁶ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 128-129.

³⁷ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 129.

Aby bylo možné se v politické ideologii vyznat, proběhlo mnoho pokusů o rozřídění politických idejí. Ten, který se osvědčil, a přirozeně integroval do povědomí společnosti, je prezentován skrze politické spektrum. Politické spektrum vizuálně reprezentuje politické názory či postoje lidí. Souhrnně se označují jako *pravice* a *levice*, případně se hovoří i o *středu*. Spektrum vypadá následovně: na levé straně je zobrazen komunismus, následuje socialismus, střed představuje liberalismus a pravou stranu reprezentuje nejprve konzervatismus, následně je za ním ještě fašismus. Podoba tohoto spektra je beze změn užívána i nyní. Historicky *pravici* představovaly ideologie, které vyznávaly vstupence se sklony k reakcionářské či monarchistické činnosti, přičemž *levice* označovala postoje revoluční a rovnostářské. Jádro významů pojmů bylo zachováno, nýbrž je s postupem let, a hlavně v moderní době, stále těžší jednotlivá stanoviska k daným pojmům zařadit. Současné ideologické proudy totiž musí čelit mnoha výzvám, jako jsou třeba změny světových pořádků či globalizace, a ve většině případů jsou těmito skutečnostmi moderního světa 21. století nově definované.³⁸

Významným pro ideologickou politiku byl vznik ideologických proudů, které vznikly současně s vymezením pojmu ideologie, a to v době osvícenství. *Liberalismus*, *socialismus* a *konzervatismus* jako hlavní ideologické proudy jsou v současné podobě výsledky reakce na různé historické události a vyvinuly se jako protichůdné reakce na modernizační procesy. Každý z těchto proudů k něčemu přispěl a pomohl rozvinout další ideologie, a to nejenom politické, ale i další, například feminismus. Taktéž pomohl vytvořit podobu našeho moderního myšlení, uplatnitelného ve všech sférách života jedince i společnosti. *Liberalismus* podsunul tezi, vypovídající o svobodě myšlení v kontextu osvobození mysli. Chce-li být člověk dobrým, musí svou mysl osvobodit od čehokoli, co jeho myšlení omezuje. Jako druhý příklad poslouží i *socialismus*, jehož programovou ideologií je široké zaměření na různé oblasti, záleží, zda jej budeme chtít vidět se sociálně-demokratickým nebo radikálně-dogmatickým programem. Svůj program směřoval například na oblast sociální spravedlnosti či ekonomiky státu. I to jsou vize podporující růst ideologie a ovlivnění způsobu myšlení společnosti.³⁹

Aby nebylo seznámení s progresivním postupem ideologií založené pouze na idealistických vizích, lze se zaměřit i na prokazatelné historické změny vnitřní struktury

³⁸ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Politologie (Eurolex Bohemia), s. 33-36.

³⁹ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 12-19.

ideologických proudů, které byly důsledkem nárůstu technologií ve spojitosti s informacemi, dále i obecným zkvalitňováním lidského života prostřednictvím dopravy, a i pokroku vědy. Tyto změny měly za důsledek diferenciaci vnitřního rozložení názorových proudů na skupiny a podskupiny, a právě to vytvořilo prostor pro vznik dílčích ideologií, a třeba i s nepolitickým rázem. Jak už jsem zmiňovala výše, pro demonstraci širokého záběru ideologií, ideologie je postavena na vyhranění názoru, tudíž, neproběhla-li přímá shoda ve vnitřním fungování ideologického proudu, lidé byli schopni vytvořit si svou. Dokládá to hlavně fakt existence různých enviromentálních, feministických a dalších názorových proudů.⁴⁰

Politické strany mají pak funkci prosazování různých ideologií, jejichž systematizaci umožňuje volební program, skrze nějž lze poznat, jakou ideologii politická strana preferuje a k jakým ideově-politickým východiskům se hlásí. Dle toho lze politické strany rozčlenit, a to i přes to, že se ideologické hranice mezi levicovými a pravicovými stranami postupně stírají, ideologické postoje zůstávají.⁴¹ Nejznámějším členěním je pak devítičlenný výčet politických stran dle jejich konkrétních ideologií. Zahrnuje strany: liberální a radikální, konzervativní, socialistické a sociálně demokratické, křesťansko-demokratické, komunistické, rolnické, regionální a etnické, krajně pravicové a ekologické.⁴²

Nejen, že ideologie politické strany formuje, rovněž lze říci, že na politických ideologiích stojí i zásady společnosti a jejich přímá organizace.⁴³ Mannheim ale varuje, že pokud chceme objektivně vnímat politické ideologie vyskytující se ve společnosti, je nutné si uvědomit, že jednodušší je postřehnout ideologično v politickém myšlení u odpůrce, nikoli u stoupence. Naše myšlení je vázáno na bytí, ale zrovna tak je i politické myšlení sociálně vázáno na bytí.⁴⁴ Je třeba mít na paměti při identifikaci ideologií,

⁴⁰ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 59-61.

⁴¹ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 63.

⁴² FIALA, Petr a Maxmilián STRMISKA. *Teorie politických stran*. Praha: Barrister&Principal, 1998, s. 89.

⁴³ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 66.

⁴⁴ MANNHEIM, Karl. *Ideologie a utopie: přednášky a eseje*. Bratislava: Archa, 1991, s. 169-171.

s nimiž se chceme, případně nechceme, ztotožnit: „*Bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak jejich vědomí je určováno jejich společenským bytím.*“⁴⁵

3.3 Nástroje politických ideologií

Ideologie je projevem moci, neboť její součástí je touha po odhalení pravdy a následném šíření pravdy. Pravda zajišťuje moc, a to především ta obhajitelná. A vzhledem k tomu, že politické ideologie obsahují východiska a předpoklady k uvažování o tom, jak naše společnost funguje, případně jak by měla fungovat, je zřejmé, že tyto úvahy formují naše myšlení. Respektive ideologie formuje naše myšlení a jednání. Disponuje mocí, která jí pomáhá být toho schopna.⁴⁶ Aby mohla moc dostatečně dobře využít, potřebuje určité nástroje.

Vzhledem k tomu, že politické ideologie jsou soubory idejí, které spolu vzájemně souvisí a jsou základem politické činnosti, jejich hlavním rysem je i hodnocení mocenských poměrů, přičemž normy, teorie a myšlenky, tvořící teoretickou rovinu obsahu politických ideologií, se přirozeně propojují i s politickou praxí. Politická praxe teoretickou rovinu myšlenek šíří prostřednictvím svých nástrojů, kterými jsou především: političtí vůdci, politické strany a politické skupiny.⁴⁷

Dalšími nástroji, o nichž lze v souvislosti s politickými ideologiemi hovořit, jsou různé druhy kulturních artefaktů, od magazínů, přes literaturu, reklamní prospekty až po obchodní katalogy, zahraniční výstavy a veletrhy či expozice. Avšak tyto zmíněné nástroje s sebou nesou nejen možnost šířit své vlastní ideje, ale i riziko propagandy až manipulace.⁴⁸

⁴⁵ MANNHEIM, Karl. *Ideologie a utopie: přednášky a eseje*. Bratislava: Archa, 1991, s. 171.

⁴⁶ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Politologie (Eurolex Bohemia), s. 19-24.

⁴⁷ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Politologie (Eurolex Bohemia), s. 84-85.

⁴⁸ KUČERA, Jaroslav. *Ideologická manipulace: Nástroje a metody imperialismu*. Praha: Svoboda, 1983, s. 79.

3.4 Ideologická manipulace

Manipulace je spolu s dalšími pojmy stěžejním pojmem pro mou práci, rozumí se jím způsob chování, při němž se člověk manipulaci působící snaží ovlivňovat druhé za účelem dosahování osobních cílů.

Původ slova vychází z latinského výrazu *manus* – ruka. Lze obrazně vyjádřit, že manipulace znamená přeměnu určitého jevu naší vlastní rukou, tedy tak, jak potřebujeme my. Manipulace je záměrné nekalé zacházení, skryté podvodné jednání.⁴⁹

Avšak pro účely mé práce není důležitý samotný pojem manipulace, nýbrž spojení manipulace s ideologií – ideologická manipulace. Ideologickou manipulaci myšlením a jednáním lidí lze pochopit skrze techniky, které jsou utříděny do systémů usilující o duchovní nadvládu. Duchovní nadvlády chce dosáhnout díky záměrnému řízení myšlení a přímých úkonů jednotlivců i společnosti ve směru myšlení té oné konkrétní ideologie, a to proti objektivním zájmům jednotlivce či společnosti.⁵⁰ „*Proto její podstatou je duchovní násilí.*“⁵¹ Je zřejmé, že se musí jednat o snahu jednotlivci, nebo společnosti podsunout tu myšlenku, jež není v zájmu onoho jednotlivce, či společnosti, protože pokud by se jednalo o něco, na čemž mají zájem obě strany, nešlo by o manipulaci. Manipulace v sobě skrývá duchovní násilí, snahu obrátit druhé, i přes vědomí, že nechtějí, na svou stranu, a to i nekalými praktikami.

Ideologická manipulace je propracovaným systémem, který se umí přizpůsobit žádoucímu myšlení a cítění společnosti. Dokáže společnosti vnutit vlastní světový názor, přičemž usiluje o to, aby se masy podřídily jejím zájmům. Nejde pouze o ideologické zájmy čítající domácí, zahraniční a vojenskou politiku, nýbrž i o konkrétní zájmy jednotlivců oné ideologické skupiny. Aby bylo možné postihnout, jak zájmy politické, tak i osobní, které i tak tvoří celek ideologické skupiny, je nutné, aby ideologická manipulace volila pestrou škálu metod a forem, umožňujících přizpůsobení se sociálním skupinám.

⁴⁹WRÓBEL, Alina. *Výchova a manipulace: podstata manipulace, mechanismy a proces, vynucování a násilí, propaganda*. Praha: Grada, 2008, s. 21.

⁵⁰KUČERA, Jaroslav. *Ideologická manipulace: Nástroje a metody imperialismu*. Praha: Svoboda, 1983, s. 33-34.

⁵¹KUČERA, Jaroslav. *Ideologická manipulace: Nástroje a metody imperialismu*. Praha: Svoboda, 1983, s. 34.

Ideologická manipulace vždy volila a stále volí nejmodernější prostředky k tomu, aby se jim podařilo zapůsobit na co nejširší masu lidí. Od hromadných sdělovacích prostředků, přes statistiku, až po sociologii a psychologii. Velmi brzy totiž ideologické skupiny přišly na to, že vědomí lidí je bezprostředně spjaté s každodenními potřebami a nutností uspokojení vlastních potřeb, proto hledaly svá východiska v sociologii a psychologii. Manipulace obyvatelstva, takzvané ohlupování lidí hromadnými sdělovacími prostředky, církvemi, školstvím i masovou kulturou, vytváří podstatu masového vědomí.⁵²

Masové vědomí jsou materiální potřeby spjaté s ideologiemi, které se vtěsnají do vědomí lidí díky záměrnému šíření představ a hodnotových orientací.⁵³

Cílem ideologické manipulace je zbavit člověka kritického myšlení a učinit z něj lépe integrovatelnou jednotku do idealistického systému. Následně jej pak řídit a využívat jako základ pro propagaci myšlenek. Hlavní manipulativní složkou ideologické nadvlády jsou moderní informační prostředky. Ty představují klíčový prostředek ideového nátlaku na společnost. Kapitalistická společnost je totiž sama předpokladem pro používání ideologických manipulací, protože chod kapitalistické ekonomiky, fungování politického systému, způsob života a činnost kapitalistické společnosti jako celku jsou materiálním základem pro manipulaci s lidmi a objektivním zdrojem pro zachování kapitalistických pořádků. Jedinec určitý druh vedení potřebuje, aby jeho myšlení a jednání směřovalo k zachování těchto pořádků.⁵⁴

4. Historické proměny pojmu ideologie

K tomu, jakou podobu měl pojem ideologie v meziválečném období, které rámuje zájem mé práce, co bylo jeho obsahem, respektive, co budu v periodikách hledat,

⁵² KUČERA, Jaroslav. *Ideologická manipulace: Nástroje a metody imperialismu*. Praha: Svoboda, 1983, s. 34-35.

⁵³ Masové vědomí v centru ideologického boje. *Otázky míru a socialismu: Teoretický a informační časopis komunistických a dělnických stran*. Praha: Rudé právo, 1980, **XXIII** (11), s. 27-31.

⁵⁴ KUČERA, Jaroslav. *Ideologická manipulace: Nástroje a metody imperialismu*. Praha: Svoboda, 1983, s. 35-37.

je nutné o ideologii přemýšlet od prvopočátků jejího vzniku až po budoucnost, kterou očekáváme, že současně působící ideologie naplní.

V meziválečném období se operovalo s běžnou i politickou ideologií, přičemž spolkové organizace byly zmítány ideologiemi spolkovými ovlivněnými národněuvědomovací ideologií, reprezentující vznik první republiky.

4.1 Zrození pojmu ideologie

Pojem ideologie už byl v rámci této práce vymezen, tato kapitola se bude soustředit zejména na historický vývoj vnímání tohoto pojmu a proměny obsahu pojmu ideologie, neboť v mém zájmu je poznat a pochopit ideologii jako celek, jako onen soubor hodnot a myšlenek, které tvoří ideologie konkrétní, nikoli vnímat vývoj jedné konkrétní ideologie a její variace. Klíčovým pro pochopení vývoje bude zkoumání proměn konceptů ideologie, nikoli dějiny různých ideologií.

Že je ideologie plodem osvícenství a vznikla tedy mezi 17. a 18. století, již víme. Ještě ale nebylo řečeno, jak se tento pojem dostal do povědomí lidí. První zmínka o ideologii je datována v 18. století a byla vymezena na základě pojmu *metafyzika*. Francouzský vědec Antoine Destutt de Tracy totiž metafyziku zkoumal jiným způsobem než jeho předchůdci a současníci – podrobil ji zákonnému zkoumání. Jeho cílem bylo, aby metafyzika vymezila přesně a jasně smysl svých výroků, stejně jako matematika, a vytvořit tak přesný a jasný řád každého předmětu zkoumání.⁵⁵ To ale nebylo nutně možné, vzhledem k tomu, že metafyzika se zabývá otázkami obecnými, které jsou daleko za systematičností přírodních věd.

Antoine Destutt de Tracy hledal cokoli, co by předčilo možnosti metafyziky a psychologie a mohlo zastřešit novou vědu, která se snažila zkoumat rozdíly mezi zvířaty a lidmi, obecně vzato stavěl vztah zvířat a lidí na stejnou linii jako vztah duše a mysli, věřil, že ideologie by mohla přispět k pochopení intelektuální kapacity mysli živočichů,

⁵⁵ CONDILLAC, Etienne Bonnot de. *Esej o původu lidského poznání*. Praha: Academia, 1974, s. 27.

protože zásadní rozdíl mezi zvířaty a lidmi je v lidské schopnosti zakládat, proměňovat a přetvářet sociální vztahy.⁵⁶

Ve svém možná nejznámějším díle *Éléments d'Idéologie* pojednává o konkrétním možném využití a nastiňuje její široké pojetí. Avšak ještě dříve, v díle *Mémoire sur la faculté de penser* rozpracoval celou svou filosofii, v níž rozebírá a analyzuje ideje a vjemy. Celou tuto filosofii nazývá ideologií. Obecně se ve svých pracích snaží, aby jeho ideologie byla schopna přesně určit naše duševní schopnosti, k čemuž používá ideologii racionální, která má potenciál být vědou zastřešující vědy ostatní.

Ideologie jako filosofický systém by se měla snažit, aby člověk znal všechny své intelektuální schopnosti a uměl je využít a rovněž fungoval nejen jako individuální bytost, ale jako bytost sociální, což vyžaduje, aby znal všechny principy společenské morálky.⁵⁷

4.2 Moderní pojetí ideologie

Jednu z moderních podob, kterou je myšlena pejorativní a opovrhlivá podoba pojmu ideologie, získává ideologie díky marxismu, který mu přisuzuje negativní konotace. Chápe totiž ideologii jako něco, co zakrývá skutečnost, co převrací a neguje teorii. V tomto stadiu nemá nic společného s praxí, avšak štěpí se do několika možných odvětví – v každé historické etapě existuje několik druhů ideologie a člověk, který ideologii šíří, ideolog, je dle jejich rétoriky někdo, kde se k realitě staví dogmaticky, plodí iluze a spekulace a snaží se vytvářet dějiny dle obrazu svého.⁵⁸

Vrátíme-li se hlouběji do minulosti, jednou z predispozic k modernímu pojetí koncepce pojmu ideologie bývá bráno i učení o *idolech* filosofa Francise Bacona, a to z důvodu, že jeho *idoly*, synonymně i modly či předsudky, představovaly nepravdivý náhled na svět, zdroj klamu. Stejně jako moderní pojetí ideologie.

Nejčastěji je ale prvotní vnímání ideologie jako klamu, v moderním slova smyslu, přisuzováno době Napoleonově, kdy Napoleon označil filosofy, kteří se snažili

⁵⁶ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 20-21.

⁵⁷ PELIKÁN, Ferdinand. Destutt de Tracy, zakladatel ideologie. *Lumír*. Praha: Jan Otto, 1929-1930, LVI (6), s. 306–310.

⁵⁸ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 23-30.

nahradit metafyziku antropologickými a psychologickými postupy, jako ideology. Tím získala ideologie pravděpodobně svůj druhotný význam – pejorativní. Tento význam se v plném rozsahu uchytil v 19. století a zaměřil se na zodpovězení otázky – co má být skutečné.⁵⁹

Kam moderní ideologie směřuje dál? I když si pojem ideologie prošel dlouhodobým vývojem a získal různé konotace, je bezesporné, že i přes to v něm lze sledovat význam pro další vývoj. Budoucnost ideologie tkví v tom, že dokážou zjednodušit politickou strukturu světa.⁶⁰ Je ale důležité ideologie vnímat kriticky, nepodlehnout manipulaci a vyvarovat se liberálnědemokratické pasti, což znamená – pakliže se jí nevyvarujeme, naše myšlení se zaměří pouze na negativní zkušenosti a není schopna kriticky uvažovat. V moderní době může ideologie představovat téměř cokoli, co odráží sociální realitu. Může to být systém přesvědčení o určitém jevu, nebo i médium, jehož prostřednictvím jsme se sociální realitou v kontaktu, a samozřejmě i vytvořené mylné představy o jisté ideologii, které se nejčastěji vynoří ve chvíli, kdy se jim snažíme vyhnout.⁶¹

4.3 Ideologie v meziválečném období

Vnímání běžné i politické ideologie bylo v meziválečném období ovlivněno především vznikem první republiky. Národně uvědomovací ideologie byla veřejnosti vštěpována skrze média a naráželi na ni i v osobním životě. V této kapitole bych ráda přiblížila, jaká ideologie, kromě národně uvědomovací směřující k tomu, aby lidé bezpodmínečně oslavovali vznik nového seskupení, dominovala v období meziválečném.

Dvacáté století je nazýváno takzvaným *Věkem ideologií*, tento název si vysloužilo díky nezastavitelnému pokroku, který lze samostatně vyjádřit skrze pojem *moderna*. *Moderna* s sebou přinesla značné množství teorií a rozporuplných příběhů,

⁵⁹ MANNHEIM, Karl. *Ideologie a utopie: přednášky a eseje*. Bratislava: Archa, 1991, s. 113-122.

⁶⁰ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 71-73.

⁶¹ ŽIŽEK, Slavoj. *Přízrak ideologie*. In: MÜLLER, Richard a Josef ŠEBEK. *Texty v oběhu: antologie z kulturně materialistického myšlení o literatuře*. Praha: Academia, 2014, s. 633-641.

velkých vyprávění synonymních pro ideologii. Největší roli ve velkých vyprávěních 20. století sehrály ideologie: liberalismus, konzervatismus a socialismus.⁶²

Liberalismus staví svou koncepci na několika základních hodnotách: jednotlivce, svoboda, rozum, spravedlnost, tolerance a rozmanitost. Ve 20. století i on získal přívlastek moderní a bylo na něj pohlíženo několika způsoby. Ten nejvýznamnější pracoval s principy, které se určitým způsobem odklánějí od doposud vyznávaných hodnot, zejména od individualismu, a ony základní hodnoty, na nichž byl liberalismus vybudován, doplňuje řízením ekonomiky a takzvanou pozitivní svobodou. Svoboda, kterou liberalismus doposud hlásal, se vyznačovala zdánlivou svobodou, to znamená, že jedinci poskytuje pouze pocit určitého uvolnění zvenku, ale nikoli zevnitř. Jedinec má tedy možnost se rozhodnout, ale možnosti výběru jsou dopředu avizovány. Pozitivní svoboda je svoboda jedince, která není založena na omezené volbě, nýbrž na rozvoji vlastní individuality skrze jakékoli dovednosti a schopnosti, možnosti uplatnit svůj potenciál, bez ohledu na vnější podmínky. Moderní liberalismus si kladl za cíl podnítit a podpořit seberealizaci jedince.⁶³

Zrychlující se tempo moderní společnosti a rychlost aplikace společenských změn do života veřejnosti vzbudily reakce volající po nutnosti zachovat si i tradice. Na rozdíl od jiných ideologií, které si žádaly reformace, konzervatismus by naopak rád zachoval tradiční společenské uspořádání. Dle perspektivy většiny konzervatistů byly nejlepší ty změny, které byly v souladu s heslem: „*Měnit v zájmu zachování*“. Víra v řád, autorita a kázeň se staly základními pro různé proudy konzervatismu, stejně jako jiné ideologie i konzervatismus nabýval v různých dobách rozdílných podob. Ve 20. století byly hlavními proudy podporovatelé volného trhu, založení na libertariánské myšlence uspořádání tržního systému na jedné straně a stoupenci paternalistického konzervatismu na straně druhé, kteří se dále štěpili na zastánce konzervatismu jednoho národa, nebo se ztotožňovali se zásadami křesťanské demokracie konzervatismu.⁶⁴

I poslední ideologie, která sehrála významnou roli ve 20. století, byla ovlivněna vývojem společnosti. Socialismus totiž reagoval na sociální a ekonomické poměry, a to

⁶² ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 57-59.

⁶³ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Politologie (Eurolex Bohemia), s. 67-72.

⁶⁴ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Politologie (Eurolex Bohemia), s. 79-93.

především na růst průmyslového kapitalismu a nástup průmyslových dělníků. Hlavním cílem raného socialismu bylo předložit jakoukoli alternativu k onomu průmyslovému kapitalismu. Oporu si budovali v dělnické třídě, v jejich prospěch hrálo i rozšíření volebního práva i pro dělnickou třídu. Během první světové války se socialisté rozptýlili do socialistických stran a vize reforem začali předkládat se záměrem získat moc. Socialismus se ve 20. století šířil především do zemí, kde veřejnost neměla přílišnou zkušenost s průmyslovým kapitalismem, proto jej přijala relativně otevřeně, avšak myšlenka třídního boje nesoucí se v jádru socialismu se v těchto zmíněných zemích s malou nebo nulovou zkušeností s průmyslovým kapitalismem, proměnila v boj protikoloniální, například v zemích Latinské Ameriky, Afriky či Asie. Tím vznikla nebezpečná směs socialismu s nacionalismem.⁶⁵

Snaha myšlenky sociálního hnutí vtěsnat do jednoho systematicky uspořádaného světového názoru měla za důsledek vznik marxismu. Marxismus, vystavěný na základech díla Karla Marxe, se stal později základem sovětského komunismu. Klíčovým pro tuto ideologii bylo Marxovo odhalení a záměrné odlišení se od známého socialismu tím, že své podobě marxismu implementoval vědeckou podobu, pomocí níž chtěl odhalit podstatu společenského a dějinného vývoje.⁶⁶

Marxismus bývá označován za tvůrce moderní podoby ideologie, neboť než se pojem ideologie dostal do povědomí lidí skrze marxismus, měl neutrální význam. Marxismus ideologii vtěsnal význam falešného vědomí, což v Marxově rétorice znamenalo to, co nějakým způsobem záměrně zakrývá skutečnost.⁶⁷

Rovněž ideologie v meziválečném období pracovaly s představou společnosti, že z perspektivy historickopolitické neexistuje žádná čistá teorie. Na tuto představu navázal i právě marxismus, který za zdroj míšení teorií považoval kolektivní aspekty, které právě v tomto období tyto smíšené teorie vázané na kolektivní zájmy považoval na ideologie.⁶⁸

⁶⁵ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Politologie (Eurolex Bohemia), s. 111-113.

⁶⁶ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Politologie (Eurolex Bohemia), s. 128-132.

⁶⁷ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 23.

⁶⁸ MANNHEIM, Karl. *Ideologie a utopie: přednášky a eseje*. Bratislava: Archa, 1991, s. 170.

5. Dítě jako nástroj ideologické manipulace

Média, jako jeden z nástrojů ideologické manipulace, si kladla za cíl vštípit do povědomí lidí přesvědčení, která jsou v souladu s vlastními zájmy tvůrců, společnosti, anebo určitých sociálních skupin. V tom nejobecnějším slova smyslu je ideologie vždy sociálně determinována, neboť je její obsah ovlivněn podmínkami fungování oné společnosti a rovněž i zkušenostmi a přesvědčeními vyplývajícími z idejí každého jednotlivého člověka. Všechna periodika vycházející v meziválečném období usilovala o to postihnout alespoň velkou část idejí jednotlivých členů společnosti. Ta, která se snažila odhalit ideologie, nebo lépe řečeno zájmy, těch nejmenších členů, dětí, vždy náležela určitým skupinám, spolkům s jistým ideovým zaměřením.

Periodika pro nejmenší členy společnosti, pro děti a mládež, vycházející v období meziválečném se netajila tím, že cílem jejich tvorby je dětského čtenáře ideologicky ovlivnit či získat jako člena do své skupiny. Spolkový charakter měla periodika hlavně kvůli tehdejší společenské atmosféře – vyhlášení československého státu významně podpořilo společenský život národa, na němž se podíleli i samotní obyvatelé, proto vznikaly nové spolky, zájmové organizace i nové politické strany. Všechny tyto sociální skupiny pak vyznávaly nějakou ideologii, nejčastěji svá stanoviska stavěly na pravdách obecně známých, které rozšiřovaly o svá vlastní přesvědčení.

Druhým důvodem popularity spolkových periodik pro děti a mládež byla i ekonomická situace. Společnost se po válce potýkala s ekonomickými problémy, prioritní pro rodiny bylo vrátit se k normálnímu životu, bylo tedy nutné veškeré disponibilní finanční prostředky investovat do věcí nezbytných k žití, na záležitosti zábavní tak finance nezbyvaly. Nakladatelství se snažila periodika distribuovat skrze školy, ve třídách vznikala takzvaná třídní předplatitelská družstva, která měla za cíl snížit náklady, avšak rozšířit zábavu. Ve třídě se tedy děti na předplatné složily a periodikum si poté půjčovaly. To byl ale pro nakladatelství dlouhodobě neudržitelný stav, nebyla schopna financovat náklad z vlastních zdrojů. Spolky, zájmové organizace nebo politické strany ale měly silnou ekonomickou podporu i ve svých členech, kteří se členskými příspěvky podíleli na

chodu a veřejném životě skupiny. Proto byly v první republice na poli mediálním tak moderní spolkové časopisy.⁶⁹

Vzhledem k tomu, že všechna periodika, jak jsem výše popsala, nějakému spolu náležela, tudíž měla možnost periodika tisknout a dále distribuovat, je zřejmé, že obsah spolkových tiskovin vykazoval rysy ideologie onoho konkrétního spolku. Avšak do jaké míry obsah periodika konkrétními ideologiemi disponuje bez zjevné manipulace a kde naopak už začíná snaha čtenáři manipulovat ve svůj vlastní prospěch, zůstává otázkou, na níž bych ráda v konkrétních periodikách našla odpověď.

Periodika, v nichž budu hledat odpovědi, mají určité společné znaky, které následně poslouží k tomu, aby bylo možné stanovit východisko mnou zkoumané problematiky. Jednak vycházela ve stejné době, v meziválečném období, a jednak jsou charakteristická příslušností k určitým spolkům církevní, zájmové, volnočasové nebo pedagogické povahy. Specifická jsou i tím, že jsou intencionálně psaná a vydávaná pro děti, obsahují tedy tvorbu výhradně a jedině určenou pro dětského, popřípadě mládežnického čtenáře.

Jejich nepopiratelná příslušnost k určitým spolkům zapříčinila, že obsah periodik šíří určité ideologické tendence, kterými disponuje spolek, jemuž náležejí. Šíření ideologií pak probíhalo s různou intenzitou a různými intencemi a vykazovalo atributy ideologické agitace. Otištěné texty mi poslouží pro vyhledávání a identifikaci ideologie, která může mít různé podoby. Proto jsou pro mou práci nesmírně důležité různé pohledy na ideologii a jejich definice. Budu pracovat s definicemi pojmu ideologie, jejichž konkrétní znaky vykazující jakoukoli ideologii, jako světonázor či velký příběh a na základě vytyčených znaků budu definovat povahu přítomné ideologie. Až ve chvíli, kdy charakteristiky jakékoli ideologie detekuji, zaměřím se na využívání dítěte jako nástroje ideologické manipulace v meziválečném období, které úhrnně popíši v závěru zkoumané problematiky. Rozhodnu, zda se o manipulaci jedná, argumentačně podložím, z jakého důvodu jsem se pro kladnou nebo zápornou odpověď rozhodla a poukážu následně na hrozby ideologické manipulace s dítětem žijícím v období první republiky.

Rizika manipulace s dítětem skrze periodika pro něj určená jsou zjevná, neboť periodika spolu s dalšími druhy kulturních artefaktů představují nástroje ideologií, které v sobě přirozeně nesou touhu po šíření vlastní pravdy, přičemž vidina toho, že jejich

⁶⁹ ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850-1989)*. Praha: Karolinum, 2014, s. 101-104.

konkrétní pravdě společnost uvěří v sobě nese riziko ovládnutí, ideologičtí šířitelé totiž po tom, co pravdě uvěříme, začnou mocí disponovat a pokouší se formovat naši mysl. To lze nazvat manipulací, neboť si ona ideologie a lidé, kteří jsou ukryti v jejím jádru, kladou za cíl dosáhnout svých osobních cílů, přičemž musí společnost o své ideji přesvědčit, snažili se je ovlivnit za účelem toho cíle dosáhnout, manipuluje s nimi.

U dítěte a mládežníka je mnohem jednodušší svých vlastních cílů dosáhnout, dítě je snadno zmanipulovatelné, má bujnou fantazii a uvěří čemukoli, co mu umožní iluzorní představu o světě a vytrhne jej z přirozené reality, do níž se následně musí vrátit – ale to už tam dominuje ona ideologie. Přistupovalo-li by ale dítě ke konkrétní ideologii s již dříve vytvořenou představou a mělo by zájem se dočíst více, samozřejmě by se o ideologickou manipulaci nejednalo, neboť je zájem o šíření, popřípadě pouhé informování se, ideologie oboustranné. U dětí je ale málo pravděpodobné, že ideologie, od nichž nejsou oddělitelné politické resonance, je nejprve jejich vlastním klíčovým zájmem, neboť věk dítěte je věkem objevitelským, dítě má tolik práce s tím objevovat věci běžné, praktické, že k záležitostem ideologicky podbarveným se přirozeně dostane až v pozdějším věku.

Samozřejmě nejde o ideologie pouze zájmu politického, zřetel beru i na ideologie jednotlivců či skupin, avšak vzhledem k hodnotám ideologie, jimiž jsem se rovněž zabývala, je zřejmé, že politiku od světonázoru nelze oddělit, je součástí našich životů, aniž bychom si to uvědomovali, anebo ji dokonce do života přímo zahrnovali.

Ideologickou manipulaci budu obezřetně mapovat, neboť s přibývajícemi léty má progresivnější metody a formy, jimiž se snaží zapůsobit na co nejširší masu lidí. A jak už jsem se vyjádřila – na děti není tak těžké zapůsobit, a to nejen prostřednictvím aktivizace jejich fantazie, ale i formami čítající běžné potřeby každodenních činností. Manipulace tak může probíhat skrze školní, církevní, politické i kulturní hodnoty. Obecným cílem je, aby se dítě jednoduše integrovalo do idealistického systému a ideálně ještě propagovalo ony myšlenky. Tím si vytváří pole působnosti pro léta budoucí, vytváří si novou základnu myšlenkových stoupenců, a tedy vizi ideového nátlaku na celou společnost s cílem absolutního ovládnutí společnosti ideologickými proudy.

V následující kapitole se zaměřím na ona spolková periodika, počínaje periodiky církevními: *Anděl strážný* (1882–1941, 1945–1948), *Rajská zahrádka* (1892–1942) a *Růžový palouček* (1921–1941, 1948–1949), dále periodiky pedagogickými: *Malý čtenář*

(1882-1888, 1888-1939 a 1939-1941) a *Svítání* (1915-1918 a 1929) a taktéž periodiky, která byla vlastnictvím zájmových, volnočasových organizací – Červenému kříži patřila *Lípa* (1925-1940), Československé obci sokolské *Sokolské jaro* (1936-1941) a Dělnické tělocvičné jednotě *Zlatá brána* (1919-1943).

Záměrně nejsou žádná periodika náležící politickému seskupení, neboť politické ideologie a případná propaganda či manipulace se v takových periodikách hledají velmi snadno. Ráda bych pracovala s periodiky, která prvoplánově neatakují politické zájmy, o to překvapivější může být závěr zkoumání – zda lze vyvíjet nátlak a s dítětem manipulovat i přes zdánlivou politickou neangažovanost. Protože samozřejmě nebyly protežovány pouze zájmy politické. Tato periodika jsem vybírala obezřetně, snažila jsem se, aby vybrané tituly mapovaly celé meziválečné období a zároveň, aby byla zřejmá jejich spolková příslušnost, a tudíž i povaha jejich ideologie. Vybrala jsem tudíž ta periodika, které mají potenciál k odhalení ideologické manipulace s dítětem a doplňují tak mnou sepsané teze.

Než přistoupím k analýze textů, doplním každé periodikum velmi stručnými informacemi o jeho vzniku, s důrazem na spolkovou příslušnost, která bude mít výpovědní hodnotu pro detekci povahy konkrétní ideologie. Vycházet budu ze své bakalářské práce *Reprezentace ideologické a národněuvědomovací formace v dětských periodikách v meziválečném období*⁷⁰, v níž jsem se zabývala odhalováním národněuvědomovacích hodnot vštěpovaných dětem skrze konkrétní periodika v meziválečném období. Pro účely své bakalářské práce jsem informace o periodikách dohledala buďto přímo v oněch periodikách, na titulní nebo koncové straně, anebo mi k doplnění informací posloužila kniha Štefana Švece *Česky psané časopisy pro děti (1850-1989)*⁷¹. Týž postup zvolím i pro účely této akademické práce. Bude-li využit zdroj jiný, uvedu jej zvlášť.

⁷⁰ KRYGAROVÁ, Adéla. *Reprezentace ideologické a národněuvědomovací formace v dětských periodikách v meziválečném období*. České Budějovice, 2018, 111 s.

⁷¹ ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850-1989)*. Praha: Karolinum, 2014, 707 s.

5.1 Anděl strážný

Časopis *Anděl strážný* určený pro děti a mládež s křesťanskou tematikou začal vycházet v roce 1882, ve válečné době od roku 1941 do 1945 přestal vycházet, jeho znovu vzkříšení v roce 1945 vydrželo pouhé tři roky, v roce 1948 totiž ukončil svou činnost nadobro. Z podtitulu *Časopis pro křesťanskou mládež*, který se později transformoval do podtitulu novějšího: *Časopis katolických dětí*, lze vyčíst, že jeho obsah je církevně laděný.

Prvotním motivem založit církevní časopis byla iniciativa benediktinských mnichů z kláštera jižně od Brna, v Rajhradě, kteří konali mnoho dobrého pro děti a mládež, budovali sirotčince, chudobince i školy. Také přispívali svými texty do mnoha periodik pro děti a mládež, pomocí nichž se snažili oslovit děti všech věkových kategorií a seznámit je s vlastní vírou. Založili i čtenářský klub. *Spolek benediktinských mnichů z Rajhradu* ale nebyl schopen dlouhodobě financovat náklady na tisk periodika, vydávání tedy převzala po první světové válce *Občanská tiskárna v Brně*, po druhé světové válce pak *Biskupský ordinariát v Brně*. Periodikum ale zůstalo pod záštitou benediktinského spolku.

Spousta periodik nepřežila první světovou válku z mnoha důvodů, jedním z nich byl i fakt, že se nebyla schopna přizpůsobit požadavkům moderní doby. Těmi požadavky byla mimo jiné komercializace a s ní spojená konkurence. Obstála ta periodika, která byla pro děti atraktivní jak obálkou, tak i obsahem. Důležité bylo, aby texty směřovaly k zájmům dětí a lemovaly běžný život v celém roce, který byl pro všechny děti dobře známý. To *Anděl strážný* dokázal. Reagoval na každou událost, která byla v cyklu daného roku pro děti významná. V září texty oslavovaly začátek školního roku různými formami, nejčastěji básněmi: „*Uplynul čas prázdnin milý, znovu půjdem do školy, podzim již se tlačí ve kraj, větrík věje nad poli.*“⁷², v prosinci si samozřejmě děti krátily čekání na Ježíška vánočními povídkami, koledami a čtením o tradicích. Nebyly ale opomíjeny ani běžné roční činnosti, jako například žně:

Obilíčko posečeno,

pusté lány kol a kol,

ticho v poli ..., zlaté klasy

⁷² ELPI, Eduard. Do školy. In *Anděl strážný*. Brno, 1923-1924, **XLIII** (1), s. 1.

odvezeny do stodol.

*Takové i pole Boží
v každém srdci ukryto,
a to, aby klasy dalo,
musí býti zaseto.*

*Blaze tomu, kdo na poli
v mládí pilně pracoval,
zle pak bude hospodáři,
který nesel, neoral!⁷³*

Pokud bych se snažila nalézt ideologii levicovou, hlavně z perspektivy poválečné, byla by tato báseň přímým důkazem podpory hospodářů. Tady jde ale opravdu jen o snahu přiblížit všechny, pro děti významné, události jednoho kalendářního roku.

Ideologií, kterou lze v periodiku bezproblémově rozpoznat, je ideologie náboženská, konkrétně ideologie benediktinské komunity. Benediktinská komunita, té periodikum *Anděl strážný* náleželo, totiž žije v souladu s řeholí sv. Benediktina. To jest soubor pravidel z 6. století, která řídí klášterní život. Jejich poselstvím je hledání Boha, jsou postavena mimo jiné i na výzvám k práci a výtkám k lenosti. Lidé by měli býti zaměstnání tělesnou prací a svatým čtením. Sv. Benedikt explicitně varuje, že život bez dostatečné práce a činnosti je pro duši velmi nebezpečný. V každém případě má práce vždy jasně vymezený smysl a cíl, a to ten, aby byl v každé oslavován Bůh. Ona každodenní práce by měla být zejména rukodělná, později – vzhledem k benediktinským aktivitám spojeným se vzděláváním – i intelektuální, například provozování škol.⁷⁴

⁷³ PONĚTOVSKÝ, B. Po žních. In *Anděl strážný*. Brno, 1923-1924, **XLIII** (1), s. 4.

⁷⁴ HOLZHERR, Georg. *Řehole Benediktova, uvedení do křesťanského života (komentář)*. Praha: Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2001, s. 151.

Báseň *Po žních*⁷⁵ Bohumila Šťastného, písíciho pod pseudonymem B. Ponětovský⁷⁶, kterou jsem výše doložila jako demonstraci reakce na roční cykly, na nichž periodikum staví, je ale rovněž i jistým odrazem ideologie benediktinského kodexu. Poslední sloka, která děti nabádá, aby na poli pomáhaly, protože budou-li na poli pomáhat v mládí, bude jim dobře ve stáří, a naopak zle bude tomu, kdo nesel a neoral, již v sobě nese jistou podobu manipulace. Dítě, které si uvědomí, že musí na poli pomáhat, jediné tehdy se bude mít dobře, samozřejmě prokáže službu rodičům, ale zároveň začne důvěřovat myšlenkám, s nimiž se bude v periodiku setkávat, případně i dalším, které budou podobné myšlenkám již známým – z periodika, a tím naprosto nevědomky propadne ideologii benediktinských mnichů.

Povídka *Anděla strážného* vesměs všechny vypráví příběh, který je postaven na benediktinských hodnotách. V každé povídce v mapovaném období je zmíněn postoj k práci a kritika lenosti. Povídka *O bílých střevíčkách a jedovaté zmiji*⁷⁷ od Vlasty Javořícké například staví příběh maminky, která vychovává dvě dcery sama, neboť tatínek před válkou zemřel, na problému s nesplněním každodenních pracovních povinností. Maminka totiž onemocní, musí do nemocnice a po návratu zjistí, že starší, desetiletá dcera se o domácnost nepostarala tak, jak by měla – chrástí bylo spáleno, brambory zmrzlé, okna neucpaná. Maminka ale nesměla po těžké nemoci vykonávat těžkou práci, na domácnost tedy postupně padla bída. Holčičky se snažily pracovat, ale maminčinu práci nebyly schopny plnohodnotně nahradit, přičemž v tuto chvíli, kde děj eskaluje, nastupuje morální poučení – maminka měla dcery lépe naučit, aby její práci obstaraly. Zároveň je tu explicitně vytykána i lenost – starý pán požádá krejčovou o kus chleba, vytkne mu, že staré darmojedy, kteří neprokazují službu Pánu Bohu, podporovat nebude. Stařík se brání, že mu již stáří nedovolí pracovat, tentokrát se na něj ale utrhne krejčí s tím, že kdyby v mládí pracoval více, nemusel by ve stáří hladovět.

Druhé poselství, které tato povídka nese je, že bude-li mladý člověk pomáhat potřebným, vrátí se mu to. Nad dobrákem se v povídce slitovala nemocná maminka, která, ač je sama žebráčka, mu dala studenou bramboru, žebrák jí požehnal. Jedna z dcer poznamenala, že jí žebrák připadal jako Pán Bůh, ale maminka oponovala, že Pán Bůh

⁷⁵ PONĚTOVSKÝ, B. Po žních. In *Anděl strážný*. Brno, 1923-1924, **XLIII** (1), s. 4.

⁷⁶ Šťastný, Bohumil, 1874-1937. *Bibliografie dějin českých zemí: Historický ústav AV ČR* [online]. [cit. 2020-03-15]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/63547?locale=en>

⁷⁷ JAVOŘICKÁ, Vlasta. O bílých střevíčkách a jedovaté zmiji. In *Anděl strážný*. Brno, 1923-1924, **XLIII** (1), s. 8-11.

už po světnicích nechodí, protože lidé jsou zlí, nezaslouží si, aby kvůli nim dělal zázraky. Rodině se ale po dobrém skutku začalo na jaře dařit, neboť sklídila krásnou úrodu brambor. Mladí lidé by tedy měli starým pomáhat, Pán Bůh jim to zaplatí.

Většina povídek má úplně stejnou hlavní myšlenku, jakou jsem již výše postihla. Pro demonstraci jsem si ale vybrala tuto povídku, a to z důvodu, že mě zaujal již úvod textu. Povídka totiž začíná seznámením se s rodinou, která je hlavními protagonisty děje. Celá jejich situace je popsána na pozadí válečného stavu – rodina si nevedla dobře proto, že tatínek nemohl na frontu. Kdyby na frontu mohl, rodina by dostávala finanční podporu. Jako by v tom byla obsažena podpora válečného stavu. „*Copak bylo těm rodinám, které měly ve válce tatínka na vojně a braly podporu! Ty se měly na co spoléhati a jakkoli bylo, přece uběhl měsíc a dostaly své jisté.*“⁷⁸ Ač církev veřejně válku nebojkotovala, očekávala bych ale, že benediktini alespoň podpoří celistvost rodiny. Zde ale nacházím již několikrát zmíněnou podporu práce, na úkor bezpečí a celistvosti rodiny, nejlépe ještě s finanční náhradou. Je pravda, že církev měla v počátcích první republiky složité postavení, veřejnost se k ní stavěla rezervovaně kvůli její podpoře bývalé Rakousko-uherské monarchie a také kvůli tomu, že v českých zemích na biskupských stolcích zasedali především Němci, což v lidech nevzbuzovalo důvěru podpory nově vzniklé samostatné republiky. Republika si ale uvědomovala, že je nutné na roli církve ve státě brát zřetel, spousta občanů se k náboženskému vyznání hlásila. Církev se proto snažila o obnovení vztahu s představiteli Československa, možná i z důvodu ohrožení, které cítila – věřící během válečného stavu a těsně po svou víru ztráceli, z církve vystupovali. Církev se proto zpětně k válečnému stavu nevyjadřovala, nicméně její postoj k ní byl při nejmenším diskutabilní.⁷⁹

Vzhledem k tomu, že spolek rajhradských benediktinských mnichů vlastnil i knihtiskárnu v Brně, později pojmenovanou *Občanská tiskárna v Brně*, ve většině čísel si vyhradil prostor pro reklamu nově vycházejících titulů i s cenou. Ke každému titulu byl připsán důvod, proč by si jej měli mladí čtenáři objednat. Inzerovali především tituly svých redaktorů a využívali různé způsoby tehdejšího marketingu. Určité formulace jsou manipulativní povahy, například kniha redaktorky *Anděla strážného* Marie Alfonsy

⁷⁸ JAVOŘICKÁ, Vlasta. O bílých střevíčkách a jedovaté zmiji. In *Anděl strážný*. Brno, 1923-1924, **XLIII** (1), s. 8.

⁷⁹ KONÍČEK, Jiří. *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004, s. 31-32.

*Vánoce*⁸⁰ je popsána nejprve z hlediska obsahu, což je samozřejmě v pořádku, následují ale věty, jejichž obsah čtenářem nepatrně manipuluje. Volně interpretováno – měli bychom si knihu koupit, protože za pouhých 6 Kč ji jinde neseženeme a už vůbec ne před Vánoci. Zároveň by mohla být dobrým vánočním darek vzhledem k příhodnému názvu a taktéž je zdůrazněno, že pokud bychom si koupí rozmysleli, případně ji odložili, prohloupíme, neboť titul brzy dostupný nebude – každý jej bude chtít. Dítě samozřejmě nabude pocitu, že nebude-li mít knihu, zůstane pozadu oproti vrstevníkům.

Snaha o to, aby bylo periodikum čtené je patrná nejen z povídek na pokračování a snahy nalákat děti na různé druhy soutěží, rovněž je na konci každého čísla otištěna nepřímá výzva dětí ke koupi. Je zaobalená do věty: „*Mnoho příspěvků musili jsme pro nedostatek místa odložit do budoucích čísel.*“⁸¹ Tento obsah samozřejmě není předmětem ideologické manipulace, v tomto analyzovaném periodiku s náboženskou povahou, avšak vykazuje známky manipulace marketingové, reklamní.

Periodikum po dobu svého vycházení samozřejmě prošlo určitým vývojem, změnil se papír, na nějž se tisklo, byl kvalitnější a sešitý, na rozdíl od roků raného vzniku. Přibyly obrázky, nejprve černobílé kresby, poté kresby barevné, nakonec i fotografie. Co se ale nezměnilo byly výzvy k asketickému životu naplněného pomocí práce a jiné, ideálně tělesné aktivity. I bezprostředně před druhou světovou válkou, což je více jak 50 let od vzniku periodika a taktéž i po téměř 20 letech vývoje v období, které analyzuji, se udržely kodexy sv. Benediktina. V říjnu 1938, necelý rok před začátkem druhé světové války, byly v čísle otištěné texty, které již vykazují známky moderního, ne tradicionalistického, vývoje tvůrců, kteří nebyli příliš svázáni náboženskými zvyklostmi. Pro ukázkou vybírám povídku R. Duchañové *Starý dubový stůl*⁸², předmětem vyprávění je Jiřík, který vypráví příběh o dřevěném stole z jejich vlastní světnice. Jiřík ho měl doma již jako malý kluk, schovával se pod něj, když se rodiče hádali. Rodině se nevedlo dobře, otec propadl alkoholu a malý Jiřík z těžké reality všedních dnů utíkal pod tento dřevěný stůl, kde se cítil v bezpečí. Ještě v dobách studentských se stal Jiřík sirotkem, nezbylo mu tedy nic jiného než studií zanechat a jít pracovat. Pracoval tak tvrdě a pilně, každodenní dřinu doprovázel modlitbami. Bůh se mu za tuto službu odměnil

⁸⁰ Naše knihovna. In *Anděl strážný*. Brno, 1923-1924, **XLIII** (2), s. 21.

⁸¹ Okénko do života. In *Anděl strážný*. Brno, 1923-1924, **XLIII** (1), s. 21.

⁸² DUCHAŇOVÁ, R. Starý dubový stůl. In *Anděl strážný*. Brno, 1938, **LVIII** (2), s. 43-45.

bohatstvím, v němž s dětmi, kterým příběh vypráví, žije. Pointa příběhu je tedy stejná jako v průřezu povídek všech vyšších čísel – práce a modlitby člověka spasí.

Děti byly nabádány k práci a fyzické aktivitě nejen skrze umělecké texty, ale i přímo prostřednictvím textů, které ke zdravému tělesnému rozvoji přímo vybízely. Například odstavec nazvaný *Tělesný rozvoj zdravého dítěte*⁸³ v přehledné tabulce uvádí, kolik by měl vážit hoch, nebo kolik by měla vážit dívka v určitém roce života. Pro ilustraci – dívka by v pěti letech měla vážit 17 kg, hoch 18 kg, a to při výšce hochu 104 cm a dívky 103 cm. V deseti letech je v normě dívčí váha 27 kg a chlapecká váha 29,5 kg, měřit by dívka měla 128 cm, chlapec 129 cm. Přehled je vypsán pouze do patnáctého roku života dítěte, v patnácti letech uvádí jako ideální váhu dívky 48 kg, chlapce 45 kg, nutno poznamenat, že mě překvapil váhový rozdíl, kdy až do třináctého roka života by měl dle jejich tabulek více vážit chlapec, ve čtrnáctém roce se ale výčet láme, a naopak by měla být těžší dívka. V patnáctém roce je žádoucí výška 157 cm pro chlapce a 158 cm pro dívku. Vyjdu-li ze zkušeností ze současné, moderní, doby, je naprosto neadekvátní stanovovat ideální proporce pro dítě. A už vůbec není vhodné text formulovat tak, aby bylo zřejmé, že pouze s těmito proporcemi je dítě zdravé, neboť průvodní text seznamuje děti s obsahem následovně: „*Rozvoj tělesný zdravého dítěte je patrný z této tabulky.*“⁸⁴.

Závěrem nutno podotknout, že ač je periodikum náboženské, snaží se texty s explicitně náboženským obsahem publikovat umírněně, benediktinský kodex je ale pro zainteresovaného člověka v obsahu periodika naprosto rozpoznatelný, předpokládám, že by si všiml pouze častého zmiňování nutnosti pracovat, což ale dětský čtenář nepovažoval za nic ojedinělého – byl zvyklý z domova. Redakce periodika se tedy nesnaží dítě obrátit na víru, kterou je tvorba ovlivněna, mám pocit, že jediná snaha o ideologickou manipulaci i tak proběhla nenásilně, pouze za pomoci vyzdvihnutí kladných vlastností člověka a harmonie mezilidských vztahů. Ve většině textů není uvedeno, že by harmonii zajišťoval jedině sám Bůh, naopak jsou v beletristických textech nabízeny různé cesty, jak spokojeného života dosáhnout.

⁸³ Tělesný rozvoj zdravého dítěte. In *Anděl strážný*. Brno, 1938, **LVIII** (2), s. 58.

⁸⁴ Tělesný rozvoj zdravého dítěte. In *Anděl strážný*. Brno, 1938, **LVIII** (2), s. 58.

5.2 Rajská zahrádka

Periodikum *Rajská zahrádka* vzniklo roku 1892 a vycházelo bez přerušení až do roku 1942. V letech raného vzniku se k žádné ideologii nehlásilo, nicméně v letech pozdějších, v období první republiky, prokázalo katolickou příslušnost a nově neslo podtitul *Nejstarší časopis pro katolickou mládež v Čechách*. Hádám, že pro ně bylo výhodné orientovat se na katolickou tvorbu, a tedy hlásit se k určitému obsahu, i skrze následný jednodušší výběr tvorby – mají-li tvůrci dané téma, je výběr tvorby jednodušší, neboť se shlukuje ve stejném stylu.

Periodikum ale, jak bychom prvotně asi přepokládali, nepatřilo žádnému katolickému spolku, ke katolické ideologii se dostalo díky Václavu Kotrbovi, který periodikum na počátku 20. století převzal po zakladateli Václavu Špačkovi. Václav Kotrba periodiku vtiskl nádech katolický proto, že se kvůli zájmu veřejnosti rozhodl své doposud neutrálně zaměřené nakladatelství a zároveň i vydavatelství nesoucí název Cyrillo-Methodějské nakladatelství, orientovat zejména na vydávání katolické literatury. Učinil tak na základě poptávky veřejnosti po katolické literatuře. Hodilo se mu tedy i to, že mohl převzít vydávání *Rajské zahrádky* a obsah si přizpůsobit vlastním zájmům tak, aby odpovídal filosofii celého nakladatelství.

Ideologie, která rovněž protínala duši periodika, byla úzce spjata se zájmy *Československé strany lidové*, od roku 1992 známé jako *KDU-ČSL*. *Československá strana lidová*, zkratkou *ČSL*, se v meziválečném období soustředila na své politické upevnění ve společnosti. Jednou z jejích metod, jak si politickou moc upevnit, případně i dále rozšířit, byla strategie vzniku organizací v jednotlivých částech Čech, kde byli jako důvěrníky strany jmenováni vybraní vlivní lidé, ideálně spisovatelé, nakladatelé či novináři, díky nimž se politická strana snažila dostat do povědomí lidí své zájmy.⁸⁵ Jedním z nich byl právě i Václav Kotrba. Zároveň ČSL vlastnila periodika určená primárně pro venkovský lid, tematicky zaměřená pro dělníky a ženy zvláště, šířila v nich převážně názory spjaté s politickým katolicismem, tedy v souladu se svou vlastní ideologií.

⁸⁵ Stručná Historie ČSL a KDU-ČSL: ČSL mezi válkami. *KDU-ČSL* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.kdu.cz/o-nas/historie>

Ideologie ČLS byla postavena na základech parlamentní demokracie, zájmy strany byly založeny na dodržování politické morálky, a to v souladu s církevními hodnotami. Prosazovali církevně kulturní otázky – snažili se zabránit odluce církve od státu a postavit církev na úroveň politických i jiných spolků a taktéž vyjednávali o podmínkách křesťanské výuky na školách. Obhajovali práva křesťanů a katolické církve ve společnosti tak, že podporovali reformu týkající se rozdělení půdy čili nutnost svobodného tržního hospodářství, dle nich to byla přirozená lidská potřeba. Meziválečné snahy plošně odrážely jejich ideologii, jejíž hlavní principy lze popsat jako křesťanskodemokratické a konzervativní. Výchozím textem je pro ně *Desatero*, věří v lásku k druhým a křesťanské morální hodnoty.⁸⁶ Periodikum by tedy mělo obsahovat zejména texty katolické povahy, otázkou zůstává, zda bylo cílem redaktorů děti na katolickou víru obrátit.

Rajská zahrádka zachovává konstantní formu, každé číslo začíná modlitbou a jejími různými variacemi, například číslo 1 z roku 1922: „*Duše svatý na nebi, vyslyš prosbu naši, která se dnes s vroucností k Tobě vzhůru vznáší. Osvět darem moudrosti mysl naši slabou, nadej duše zbožností, moudrostí a radou [...]*“.⁸⁷ Číslo 2 téhož roku: „*Ach, kdyby srdce naše jen se mohlo rozdělit! Pak kouskem srdce onen – ten by moh' se podělit. Však úradku svém Pán Bůh sám to jinak usoudil; a proto celé srdce dám své Matce za podíl.*“⁸⁸ A rovněž i v dalším roce existence periodika, v posledním čísle 10 počíná obsah variací modlitby: „*[...] Ví jen Vševědoucí, jak ten kámen tíží, proto zrak všech sirých k nebesům rád vzhlíží. Boží láska velká každou bolest hojí, ona siré srdce nejspíš upokojí.*“⁸⁹

Modlitby byly psány pro určitou skupinu lidí – sirotky, matky, vesnický lid, pracující či staré lidi. Rovněž byly soustředěny i na konkrétní období roku – v létě se týkaly úrody například. V moderních číslech na konci meziválečného období a v době válečné, ve druhé světové válce, na tradiční formu periodikum nezanevřelo, modlitby dále publikovalo, tentokrát ale na stránce druhé, popřípadě třetí, neboť první strana byla věnována titulní fotografii ilustrující téma konkrétního čísla. Například listopadové číslo

⁸⁶ Odkud a kam lidovci jdou: Kdo jsme?. *KDU-ČSL* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.kdu.cz/o-nas/kdo-jsme>

⁸⁷ LIBOR, Fr. Proba. In *Rajská Zahrádka*. Praha, 1922-1923, XXXII (1), s. 1.

⁸⁸ ŠEBESTÍK, Fr. Svě srdce Matce Marii. In *Rajská Zahrádka*. Praha, 1922-1923, XXXII (2), s. 17.

⁸⁹ KŘESLICKÝ, Z. Sirotkům. In *Rajská Zahrádka*. Praha, 1922-1923, XXXII (9-10), s. 129.

ve válečném období publikovalo modlitbu vzhledem k nadcházející, případně již proběhlé památce zesnulých: „*Dnes na hřbitov, mé dítky, zbožně jděte, navštívit hroby v Pánu zesnulých; tam v modlitbě své v chvíli zalétnete, jež prožily jste v kruhu drahých svých. [...] Modlitbu zbožnou k Bohu povzneseme za drahé své – i všechny zesnulé! Mši svatou za ně obětovat jdeme. Bůh dušičkám dá podíl v slávě své.*“⁹⁰ Taktéž se týkaly válečného stavu.

Texty, s nimiž se čtenář v periodiku setká, jsou bezesporu katolického ražení. Katolicitu lze najít v každém textu, který *Rajská zahrádka* otiskla. Duchovní tradice a katolické učení dětem redakce vštěpuje zábavnou i naučnou formou. Taktéž vyzdvihují lásku k lidem, Bohu, solidaritu, soucit s chudými a nemocnými a bázeň před hříchem.

Postavy v uměleckých textech nesou jména svatých – Jan, Jakub, Václav, Jiří, Kvido atd. Každá svatá postava v příběhu nese určité poselství, šíří křesťanské hodnoty. Kvido v povídce *Svatý Kvido, kostelník*⁹¹ vystupuje jako vymodlené dítě, kterému rodiče již od útlého věku vštěpovali bázeň před hříchem, nutnou pomoc chudým a zbožnost. Otec mu předčítal z Písma a nabádal jej k vděčnosti za chudobu, neboť budou-li vděční za život a zapomenou na chudobu, Bůh, kterého by se zároveň měli i bát, je odmění. Kvidovi se tedy žilo krásně, na chudobu nedbal a radoval se, že se přibližuje Spasiteli. Dokonce obdarovával ještě chudší, než byla jeho rodina a napomínat ty, jenž reptali, že mají málo, aby nezapomněli na pozemskou vděčnost a budoucí spásu. Ve čtrnácti letech přijal místo kostelníka, uvedeno je i, že to bylo ve městě Laeken, líbí se mi, že v závorce je uvedena specifikace místa – předměstí Bruselu, oceňuji snahu čtenáře uvést do souvislostí. Napadá mě ale, že toto uvedení do souvislostí v sobě může nést jistou dávku manipulace, neboť tím, že si dítě spojí hodnoty jimi promítané s realitou, jim přijdou nabízené informace hmatatelnější a reálnější – snáze jim uvěří. Na rozdíl od benediktinského spolku v Rajhradu, který se angažoval ve vydávání *Anděla strážného* a držel se kodexu sv. Benediktina, který mimo jiné kladl značný důraz na pracovitost a katolické hodnoty, primárně práci neakcentují, což je patrné i v tomto analyzovaném textu. Kvido totiž na chvíli prozře a pokusí se pracovat, pomáhat jistému obchodníkovi i mimo kostelnictví. To mu ale nevyjde, dostane pokyn z nebe vrátit se ke kostelnictví, protože to je ta jediná životní jistota. Protože zůstane víře oddaný, jako jediný na cestě do

⁹⁰ TESAŘOVÁ-DLOUHÁ, Boža. Památce dušiček. In *Rajská Zahrádka*. Praha, 1940, L (3), s. 35.

⁹¹ FABIÁN, Jos. Svatý Kvido, kostelník. In *Rajská Zahrádka*. Praha, 1922-1923, XXXII (1), s. 8.

Palestiny nezemře. Děti by si tedy měly vzít poučení – budou-li víře oddané, nic se jim nestane.

Nutnost modlení je zmíněna opravdu v každém textu, zajímavé je, že se snaží modlení i ospravedlnit a stejně jako v předchozím případě volí strategii provázanosti s realitou. Nechtějí, aby byla víra brána jako něco nadpozemského či zázračného, ba naopak kladou důraz na to, aby byla pro děti lehce uchopitelná a samozřejmě i představitelná.

Dohledala jsem přímo i text, který modlení vysvětluje, jmenuje se *Modlitba dítěte*⁹², autor není uveden – bývalo zvykem, není-li uveden autor, čtenář ví, že je to kolektivní práce interních redaktorů periodika. V textu je vysvětlena podstata modlení na příběhu malého Jana (samozřejmě je použito jméno svatého), jemuž maminka nemůže dát nic k snědku, neboť už doma nic nemají. Chlapec nad situací přemýšlí, když jde ze školy, kručící žaludek ho ze zoufalství dovede do kostela, nahlas se pomodlí. Když přijde domů, mají na stole chléb i máslo – nemůže uvěřit vlastním očím, přisuzuje to zázraku. Maminka ho ale vyvede z omylu a důrazně mu vysvětlí, že víra není zázrak, ale přirozená záležitost. Chléb a máslo jim totiž donesla žena, které se jej zželelo, slyšela ho, jak se v kostele modlí. Zdůrazňuje pak chlapci, aby se každý den modlil, protože Bůh může pomoci vnuknout lidem myšlenku, ale jedině člověk, lidská bytost, může něco vykonat, učinit. V tomto textu, a jemu podobných, spatřuji opravdu značnou ideologickou přesvědčenost katolického spolku, neboť víra postavená na skutečnostech je uvěřitelná a snadněji akceptovatelná, dítě jejich příběhům uvěří a modlit se začne.

Z obsahu periodik jsem odhalila i zjevnou důležitost role rodičů, a to hlavně ve vztahu ke katolicitě. Rovněž i tvůrci si jejich význam uvědomují. Víra z úst rodičů akcentuje vyšší míru důvěryhodnosti než z úst učenců. Rodič je pro dítě opodstatněnou autoritou, zazní-li z jeho úst cokoli, co dítě následně vyhodnotí jako pro něj užitečné, přistoupí na to. Rodičům se v periodiku tudíž dává zásadní prostor, figurují ve většině textů, některé jsou jim přímo věnovány, například báseň od Květy z Luk. *Přání rodičům*⁹³ v sobě nese skrytý apel na rodiče a jejich schopnosti – aby děti na víru obraceli. Přání klade důraz na dětskou radost, zdraví a vědomost, kterou zajistí primárně Bůh. Zajistí ji ale jedině tehdy, když rodiče dítěti pomohou, aby si důvěru k Bohu získalo.

⁹² Modlitba dítěte. In *Rajská Zahrádka*. Praha, 1922-1923, **XXXII** (1), s. 9-10.

⁹³ Z LUK, Květa. Přání rodičům. In *Rajská Zahrádka*. Praha, 1922-1923, **XXXII** (2), s. 28.

Anebo i z opačné perspektivy, ale stále se rodičů týkající, je důležité napsat, že v nejméně 25 číslech různých ročníků jsem objevila články, anebo umělecké texty o sirotcích, které se zaměřují na sirotky a snaží se tak zdůraznit významnou a nenahraditelnou roli rodičů. Báseň *Povzdech sirotků*⁹⁴ Z. Křeslického sirotky lituje, lyrický subjekt vzpomíná na matku, která jej hladívala a doufá, že když se bude dostatečně modlit, Bůh je brzy zase spojí. Bez matičky totiž nemůže žít.

Ob číslo se čtenář může setkat s články o významných památkách Čech a Moravy. Nejčastěji se jedná o památky pražské, avšak některá čísla jsou věnována i jiným. Hrad Veveří na Moravě⁹⁵ A. M. Kadlčáková představuje zprvu jako turistický cíl – popisuje, jakými způsoby je možné se na hrad dostat, následně pokračuje exkurzem do historie hradu.

Články o významných historických památkách Čech a Moravy jsou jedinými texty v periodiku, které v průběhu let zachovávají relativní pravidelnost a nejsou psány stylem katolických konvencí. Co mě ale překvapilo, byla jistá zaměřenost na hrad Pernštýn. Celkem v pěti číslech periodika různých ročníků jsem se setkala s článkem o hradu Pernštýnu, dnes známém pod názvem Pernštejn. Zpracovala jej též A. M. Kadlčáková, která přispívala i do jiných periodik pro děti a mládež, v *Besídce malých* publikovala texty o historických památkách, stejně jako v *Rajské zahrádce*. Očekávala jsem náboženský podtext, například alespoň katolické vyznání zakladatele hradu, které by případně bylo v textech zmíněno, texty o historických památkách jsou ale ideologicky neutrální. Možná je patrný jedině tak osobní zájem autorky, která pro *Rajskou zahrádku* texty o historických památkách publikovala až do roku 1929 – památky, které jsou nejčastěji popisovány, jsou buďto pražské, anebo z okolí Brna. Hrad Pernštýn v prvním textu⁹⁶, v němž jsem se s ním setkala je popisován úplně stejným stylem jako výše zmíněný hrad Veveří na Moravě, začíná turistickou orientací, v případě, že by se čtenář na hrad rád vydal, dále pak pokračuje historickou přednáškou. Druhý text⁹⁷ je potom popisem interiéru hradu, autorka nezapomněla zmínit, že je to vytvořeno exklusivně jen pro čtenáře *Rajské zahrádky* – aby se jim dostalo pocitu výjimečnosti. Další texty vydané

⁹⁴ KŘESLICKÝ, Z. Povzdech sirotků. In *Rajská Zahrádka*. Praha, 1922-1923, **XXXII** (3-4), s. 46.

⁹⁵ KADLČÁKOVÁ, A. M. Hrad Veveří na Moravě. In *Rajská Zahrádka*. Praha, 1922-1923, **XXXII** (1), s. 6-8.

⁹⁶ KADLČÁKOVÁ, A. M. Hrad Pernštýn. In *Rajská Zahrádka*. Praha, 1922-1923, **XXXII** (3-4), s. 61-63.

⁹⁷ KADLČÁKOVÁ, A. M. Hrad Pernštýn. In *Rajská Zahrádka*. Praha, 1922-1923, **XXXII** (7), s. 106-107.

v průběhu let 1930-1935 jsou pouhou obměnou těchto dvou výchozích textů – jsou buďto zkrácené, anebo v plné formě s přidáním obrázky. Obávám se tedy, že periodikum nemělo co publikovat a je možné, že tento text míval v minulém desetiletí úspěch. Jiné texty, které by se v přesné podobě opakovaly, jsem nedohledala.

Pocit výjimečnosti se *Rajská zahrádka* snažila dětem dopřávat neustále, ve výtisících bezprostředně před začátkem druhé světové války začala přicházet se strategiemi, jak nalákat nové čtenáře. Nutno podotknout, že se nejednalo o snahu přesvědčit děti o víře, na druhou stranu však – získají-li si další čtenáře, není už, vzhledem k povaze textů, tak náročné dětem víru vštípit. Mezi texty se jen tak mimochodem nachází červeně zvýrazněná formulace: „Zaslání knižní odměny za nově získaného odběratele podmíněno je zaplacením předplatného za ‚Rajskou zahrádku‘. Reklamujte proto jenom tehdy, jste-li přesvědčeni, že Vámi získaný nový odběratel předplatné již poukázal.“⁹⁸ Toto je zdárný příklad ideologické manipulace, avšak ne spolkového charakteru, kterou primárně sháním, ale charakteru zájmů periodika za účelem zisku a následné manipulace s dítětem skrze vyjádřené názory. Periodikum tedy s dítětem manipulovalo i jinými způsoby než skrze ideové přesvědčení, nevyjímaje marketing té doby.

Co se týká zjevného napojení na *Československou stranu lidovou*, nedohledala jsem nic, co by prokazovalo snad jen náznak spojitosti s onou stranou. Ani jeden text se netýkal hospodaření, dokonce ani přímé zmínky o církvi skrze nějaký aktuální článek. Publicistické texty se v periodiku vůbec nevyskytují, všechny texty jsou výchovnou katolickou beletrií, dominantní je ona mravoučná povaha, zmínka o aktuálním dění ve státě je nulová. Nelze ale popřít stranickou podporu za prvé proto, že z dobových záznamů lze vyčíst, že *Rajská zahrádka* nepatřila mezi populární periodika meziválečné doby, hlavně kvůli striktnímu konzervativně katolickému zaměření, ale i přes to si zachovala svou působnost. Právě toho považuji za důkaz, že musela být financována nějakým větším spolkem, v tomto případě tedy *Československou stranou lidovou*.

Ideologická manipulace s dětskými čtenáři je tedy doložitelná skrze onen mravoučný aspekt textů, staví na principu dobra a zla, tedy radosti a strachu. Postavy buďto prožívají něco krásného, co by dítě chtělo také zažít a aby mohlo, pochopí, že mu k tomu napomůže Bůh. Anebo naopak, postavy prožívají něco tragického, děti přepadne

⁹⁸ Administrace „Rajské zahrádky“. In *Rajská zahrádka*. Praha, 1938, **XLVIII** (3), s. 38.

strach, že by to mohlo potkat i je, z textů se ale dozví, že je stejná situace nepotká, když budou věřit v Boha, to pak považují za východisko.

5.3 Růžový palouček

Růžový palouček vycházel pro děti bez přestávky téměř celé meziválečné období, tj. od 1921 do 1941. Spolkovou příslušnost a ideologické zaměření periodika lze, jako v případě *Anděla strážného*, vyčíst již z podtitulu, který periodikum neslo. Vystřídalo jich několik: *Obrázkový sborník pro děti českobratrské*, *Měsíčník pro dítky českobratrské*, *Obrázkový sborník pro děti českobratrské*, *Měsíčník pro děti*. *Orgán svazu nedělních škol v Československu*, *Časopis evangelické mládeže* a *Měsíčník pro děti*. *Orgán Svazu nedělních škol v Československu*. Poslední zmíněný byl užíván nejdéle.

Podtituly mají společného jmenovatele – přívlastek *českobratrské*, ideová spolková příslušnost byla totiž postavena na hodnotách církve českobratrské, která periodikum i vlastnila. Ač bylo periodikum vydáváno prostřednictvím pražského nakladatelství *Kalich*, které nemělo s církví českobratrskou mnoho společného, bylo primárně pokládáno za orgán *Svazu nedělních škol v Československu*, nakladatelství bylo tedy pouhým prostředkem k distribuci tiskoviny.

Svaz nedělních škol vznikl v roce 1921 a jeho hlavní činnost spočívala ve výchově dětí k víře. Nedělní školy neboli nedělní besídky měly za cíl upevnit víru dětí a mládeže a cvičit je v jejich zbožnosti. *Růžový palouček* byl podkladovým materiálem pro realizaci nedělních besídek, krátil dětem čas do avizované nedělní schůzky. Tvůrci se inspirovali hnutím protestantských nedělních škol, jehož tradice pochází z 19. století z USA. Toto protestantské hnutí ve Spojených státech zásadně ovlivnilo obsah dětských církevních periodik, stejně jako v případě *Růžového paloučku*. Církevní periodika spravovaná českobratrskou církví to ovlivnilo z hlediska obsahu – povaha všech textů byla striktně církevní, pro děti katechetická.

Periodikum tedy, na rozdíl od dvou výše analyzovaných – *Anděla strážného* a *Rajské zahrádky*, plnilo funkci informátora pro děti navštěvující nedělní školy, šířilo vyznání evangelické církve. Evangelická víra byla pro širokou veřejnost v meziválečném období atraktivní, byla nová, lidé měli potřebu objevovat její kouzlo. *Českobratrská církev evangelická* totiž vznikla až na konci roku 1918 spojením *Evangelické církve*

augsburského vyznání a Evangelické církve helvétského vyznání, sloučením získala název *Českobratrská církev evangelická*. V základních věcech se samozřejmě shodovala s katolickou vírou. Křesťanství se totiž rozdělilo na tři pomyslné větve – římsko-katolickou, východní (pravoslavnou) a evangelickou (protestantskou), všechny ale představovaly a stále představují křesťanské církve, členové církví věří v Boha a příběh Ježíše Krista, který svými slovy a za pomoci Božího Ducha utváří společnost, udává jí směr. Evangelíci ale svou víru zakládají více na vztahu k Bohu než na církevní příslušnosti a rovněž je pro ně jediným východiskem Bible – co v Bibli není, nepovažují evangelíci za důležité.⁹⁹

Charakteristická pro jejich víru je zodpovědnost, před Bohem je každý věřící zodpovědný sám za sebe, dítě nevyjímaje. Evangelík se musí rozhodovat pouze podle svého vlastního svědomí, přijmout zodpovědnost za své činy. Je i nutné, aby si uvědomil jedinečnost každého okamžiku a jakoukoli situaci, která mu do života přijde, vnímal jako jedinečnou. Nemají striktní soupis pravidel chování, pouze obecná doporučení, která jsou v souladu s Písmem.¹⁰⁰

Růžový palouček ale nebylo jediné periodikum, které představovalo katechetický materiál, dalšími periodiky sloužící jako výchovný věrozvěstný materiál pro děti byly i: *Nedělní besídka* a *Bible kalich*. Všechna tři periodika připravovala soustavnou výuku a podpůrné materiály k nedělní škole, také podávala informace o výletech a jiných volnočasových aktivitách.¹⁰¹ Bylo tedy nezbytné, aby dítě, které chtělo, případně muselo, navštěvovat nedělní školu, mělo k dispozici jedno z periodik, za nějž se ale samozřejmě platilo – v případě *Růžového paloučku* šlo o poplatek 1 koruny na měsíc, bylo možné zřídit si i předplatné, které ale nebylo nikterak výhodnější, předplatné znamenalo dopředu si zaplatit 10 čísel periodika za 10 korun.

Podmínění chození do nedělní školy odběrem periodika shledávám jako manipulativní chování. Důvod je prostý – dítě nemá prostor se samostatně a svévolně rozhodnout, zda o periodikum zájem má, či ne. Pořídí-li mu rodiče předplatné tohoto

⁹⁹ Historie: Českobratrská církev evangelická za první republiky. *Českobratrská církev evangelická* [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://www.e-cirkev.cz/rubrika/796-kdo-jsme-Historie-Od-vzniku-cirkve/index.htm>

¹⁰⁰ Čemu věříme: Evangelíci. *Českobratrská církev evangelická* [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://www.e-cirkev.cz/rubrika/771-cemu-verime-Vira-Krestane/index.htm>

¹⁰¹ JOHANOVÁ, Martina. *Využití dramaterapie v rámci nedělní školy a evangelické mládeže*. Olomouc, 2013, s. 39.

periodika, většinou rodině již nezbydou finanční prostředky na odběr jiného, což je samozřejmě ku prospěchu onoho periodika, nicméně ke škodě jiným, kteří se legitimními prostředky snaží děti zajmout, například skrze obsah.

Ze všech tří jmenovaných periodik se největší oblibě těšil právě analyzovaný *Růžový palouček*. K masivnímu odběru přispěla nejen využitelnost ve výuce nedělní školy, učitelé pracovali zejména s tímto titulem, ale i to, že byl dětem sympatický skrze milé vzezření. Děti, dokud jej nedržely v rukou, neměly představu o tom, co se v periodiku dozvědí, avšak pro vytvoření alespoň zdánlivé představy posloužil název *Růžový palouček* natištěný na růžovém tiskovém podkladu použitým výhradně pro titulní stranu.

Nastala-li situace, kdy si děti mohly vybrat ze tří periodik *Svazu nedělních škol*, rozhodly se ve většině případů právě pro *Růžový palouček*. Domnívám se, že dětem název evokoval bezpečný prostor plný všeho dobrého a pozitivního, neboť růžová barva vždy symbolizovala něhu, jemnost a zároveň i jistou narušenost střízlivého vidění reality, také nebyla tak obvyklá, nepatří mezi základní paletu barev. Druhá část slovního spojení označující název periodika – *palouček* – je zdobnělinou slova *palouk*. *Palouk* obecně chápeme ve významu malé louky¹⁰², tedy bezpečného prostoru plného energie, volnosti a přírodní éteričnosti, sympatie pak ještě umocňuje ono citové zabarvení slova *palouk* – deminutivum *palouček*. Prvotní impuls k názvu ale tvůrcům dal tehdejší trend, název *Růžový palouček* používali autoři a umělci, stal se symbolem útlaku Českých bratří po Bílé hoře, je odvozen od památného místa, kde se loučil Jan Ámos Komenský s vlastní při odchodu do exilu. To je předesláno i v prvním čísle¹⁰³ *Růžového paloučku* z roku 1921.

Dá se říci i plošně, že všechna periodika, zejména pak ta církevní, volila takové názvy, které by mohly dětem evokovat pocit bezpečí a asociovat vše dobré a pozitivní. Periodika rozebíraná v předchozích kapitolách toto kritérium splňují stejnou měrou jako *Růžový palouček* – *Anděl strážný* jako opatrovník dítěte a *Rajská zahrádka* jako místo pobytu Adama a Evy, tudíž bezpečné a nezpochybnitelně významné prostředí.

Tituly dvou dalších periodik Svazu nedělních škol – *Nedělní besídka* a *Bible kalich* bezprostředně neevokují to, co výše popisují. *Nedělní besídka* je přímé propojení

¹⁰² Slovník spisovného jazyka českého. *Internetová jazyková příručka: Ústav pro jazyk český* [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=palouk>

¹⁰³ STRÝČEK, Jbš. O Růžovém paloučku. In *Růžový palouček*. Praha, 1921, I (1), s. 1-3.

názvu s nedělní školou, jejíž název limituje dítě v možnosti zapojit fantazii a uniknout do vlastního světa, kde je možné domýšlet si, co se tam asi tak dozví nového. *Bible kalich* se této pojmové analýze vymyká zcela. Přívlastek *kalich* je odvozené od nakladatelství Kalich, kde periodikum vycházelo.

Úplně první text prvního čísla úvodního ročníku z roku 1921 otevírá obsah tvorby právě tím, že v něm autor obhajuje důvod volby názvu periodika. Autor textu Jbš. Strýček, Jbš značí Jeruzalémskou biblickou školu¹⁰⁴, z níž autor čerpal své náměty, se odkazuje na Jana Ámose Komenského, který vyslovil velké proroctví o budoucnosti českého národa, jeho podstatou bylo, aby si lidé uvědomili: „ [...] *že tak jako ty šípkové růžičky nikdo nevyplení z půdy růžového paloučku, tak ani nikdo nevezme českému lidu tu jeho zemi, jeho jazyk a ten jeho duchovní odkaz českobratrský a husitský.*“¹⁰⁵ Název tedy tvůrci převzali z proroctví Jana Ámose Komenského, velmi dobře si uvědomovali jeho působivost.

Růžový palouček se nikterak netajil snahou šířit mezi děti onu víru, dokonce měl i vymezenou sekci nazvanou *Náboženství*, v níž věnoval prostor pouze textům zbožným, mravoučným. Myslím, že nebylo nutné tuto sekce zřizovat vzhledem k tomu, že texty v ostatních sekcích – *Verše, Povídky a obrázky, Čtení poučné, Zprávy a rozhledy a Dějiny a životopisy* jsou stejného ražení. Sekce *Náboženství* ale sloužila primárně pro potřeby nedělní školy.

Od pátého ročníku ale přibyla i samostatná sekce *Nedělní škola*, která volně navazovala na *Náboženství*, byla přidána za účelem podpory domácí přípravy dětí na nedělní školu. Například text *Všechno opustivše šli za ním*¹⁰⁶, aniž bych si ho přečetla, mi evokuje již z názvu manipulativní obsah. Název jsem si totiž vyložila tak, že se někdo všeho zbaví a slepě bude následovat Boha. Pravda je taková, že text začíná sugescí, autor, který je veden jen pod zkratkou K. – je tedy stálým pracovníkem redakce, úvodní větu formuluje: „*Zajisté máte rádi Petra apoštola.*“¹⁰⁷. Tím dětem podsouvá, že i kdyby ho rády neměly, je nutné, aby jej znaly a oblíbily si jej. Dokonce Petra apoštola vyzdvihuje

¹⁰⁴ Jeruzalémská biblická škola: První světová válka a doba mezi dvěma válkami. *Jeruzalémská Bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou* [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://www.jeruzalemskabible.cz/jeruzalemska-biblicka-skola>

¹⁰⁵ STRÝČEK, Jbš. O Růžovém paloučku. In *Růžový palouček*. Praha, 1921, I (1), s. 2.

¹⁰⁶ K. Všechno opustivše šli za ním. In *Růžový palouček*. Praha, 1924, V (1), s. 11-12.

¹⁰⁷ K. Všechno opustivše šli za ním. In *Růžový palouček*. Praha, 1924, V (1), s. 11.

na úkor sv. Petra, který vystupuje v pohádkách, a vyzývá děti, aby si je nepletly, protože Petr, o němž bude pojednávat, je Petr učedník Páně a toho si nelze splést. Píše o něm z důvodu, že se domnívá, že Petr apoštol dokázal učinit nejtěžší a nejslavnější úkol na světě – opustit vše a jít za Ježíšem. Opustil domov a rodinu a stal se takzvaným rybářem lidí – věřícím, který získával lidi pro království Boží, které s Kristem přišlo na svět. Autor předpokládá, že si děti budou klást otázku: Kde vzal sílu k takovému rozhodnutí a proč jej musel učinit? Odpovídá na ni tak, aby děti neměly prostor polemizovat o správnosti jeho jednání. Petr se tak rozhodl.

Pomohly mu k tomu i vlastnosti, které měl, a to poctivost, umění, statečnost, schopnost přečkat nepohodlí a vzdát se svého ve prospěch druhých. Zároveň byl schopen převzít zodpovědnost za své rozhodnutí, což je základním pilířem evangelické víry. Autor dále kritizuje jiné řemeslníky, kteří se věnují pouze řemeslu, ale zapomínají, že Bůh má pro ně ještě další úkoly. Dětem vštěpuje, že ony mohou být stejně tak vyvolenými jako byl Petr, měly by si ho vzít za příklad a zároveň by si měly zkus představit, že jednou přijde ten den, kdy bude třeba, aby i ony šly za Ježíšem, opustily vše, stejně jako vše opustil Petr. Nepřijde ale hned, proto se dítě musí připravit na život a naučit se křesťanské víře, aby posléze mohly splnit svůj úkol. Je také možné, píše se v textu, že tato doba nepřijde pro všechny čtenáře, kteří toho čtou, naráz, ale všichni čtenáři by měli úkoly podobného ražení plnit každý den třeba tím, že opustí matčin klín a půjdou do školy. I to je velká oběť. Proto každé dítě, které tento text čte, již pokročilo za Petrem.

V tomto textu lze nalézt i odkaz na Jana Husa, skrze jehož slova autor apeluje na děti, aby se pilně učily pro své spasení a pro prospěch obce a aby se vyvarovaly lakomství a světskému zvelebení. Neučí se totiž jen pro sebe, ale hlavně pro službu lidem. Zdůrazňuje, že se toho musí naučit ještě mnoho, aby pochopily, že se neučí pro své sobecké cíle, pohodlí a čest. Text tedy věrně dokládá a shrnuje vše, co evangelická víra považuje za důležité v náboženském vyučování dětí. Končí tím, že ten den, který on popisuje, bezesporu přijde, každý se ho dočká a bude muset, tak jako Petr, opustit vše, co měl rád. Bude to den, kdy do jejich života vstoupí smrt, den, kdy všechno opustí a půjdou za Ježíšem.

Musím říci, že mě konec této homilie překvapil, očekávala jsem, že dítětem bude manipulováno, aby fanaticky následovalo Ježíšovo učení, neboť se může stát tím oním vyvoleným. Až do poslední chvíle to vypadá, že obsah textu můj předpoklad naplní, avšak on je celou dobu směřován k tomu, aby děti pochopily, že odchodem je míněna smrt.

Proto je nutné, aby se již během života naučily umět opouštět a zároveň přijímat nové a také se smířit s tím, že existence lidského žití je konečná. To je také jeden z důvodů, proč mnoho lidí věří v cokoli transcendentního, neboť jim ten, pro ně skutečný, jev poskytuje oporu a pomáhá jim se smířit s těžkostmi, které život přináší, nevyjímaje smrt.

Další texty určené zejména pro potřeby nedělní školy v sekci *Nedělní škola* jsou věnovány především jednotlivým částem Bible a jejímu výkladu, lze se ale setkat i s texty, které mají jiný cíl, například naučit děti pracovat s náboženskými zpěvníky. Jeden se příhodně jmenuje *Kalich*¹⁰⁸, podle kalichu vyobrazeném na lícové straně zpěvníku. Děti jsou poučovány, že pokud chtějí ze zpěvníku zpívat, musí v něm umět číst. Musí vědět, že na vrchní desce je kalich, protože je to církevní znak a také kovová nádoba, z níž se pivalo víno. Pro církevní účely ale tento kalich sémanticky představuje nádobu, z níž pil Ježíš Kristus při poslední večeři. Je nutné, aby si toto pamatovaly a při zpěvu si vzpomněly na poslední večeři Ježíšovu – jeho utrpení a smrt.

Texty pravidelně publikované v sekci *Nedělní škola* nelze plošně vyhodnotit jako manipulativní, děti, které je četly, již na víru přistoupily, periodikum totiž, na rozdíl od *Anděla strážného* a *Rajské zahrádky*, bylo distribuováno pouze dětem, které nedělní školu navštěvovaly, redakce si nechtěla získávat další čtenáře z řad světských dětí. Nutno i podotknout, že interpretace Bible i beletristických náboženských textů jsou více mravoučné, poučné a snažící se dětem přiblížit historii křesťanství, nikoli manipulativní ve smyslu podsouvání dětem určitý názor a konkrétní vidění světa. I když křesťanství samozřejmě určitým viděním světa je, ne ale pouze černobílým. Těžko usvědčit jejich texty určené přímo pro evangelickou mládež zaregistrovanou ve Svazu nedělních škol jako manipulativní, děti již, s nadsázkou řečeno, byly zmanipulované z vlastních rodin, na víru se obrátily dobrovolně, tím míním, že se do této rodinné tradice již narodily, nic jiného nepoznaly, braly to tedy jako standard společnosti.

Již výše jsem zmínila, že evangelické hodnoty ve výše zmíněném mravoučném textu jsou sdělovány na bázi slov Jana Husa. To ale není ojedinělý odkaz Jana Husa v *Růžovém paloučku*. S odkazem na Jana Husa, Jana Žižku či husitství obecně se lze setkat více méně v každém čísle. Rozhodně se odkazy nacházely v každém čísle, v němž byla publikována sekce *Dějiny a životopisy*, dokonce to bylo jediné téma, kterému byla ona sekce věnována. V publikovaných textech je totiž popsán pouze a jediné život

¹⁰⁸ Kalich. In *Růžový palouček*. Praha, 1924, V (2), s. 30.

některého z husitů či stoupců Jana Žižky, popřípadě historických událostí spojených s odkazy těchto historických osobností. Nedávají prostor jiným dějinám ani jiným osobnostem – jako by historie byla pouze o husitech. Je to samozřejmě logické, protože Jan Hus a jeho stoupců hlásící se k jeho odkazu – husité – se hlásili k jeho protestantské reformaci, z čehož vzešel protestantismus jako směr křesťanství, a tedy i označení evangelíků, kvůli důrazu na evangelium, o nichž tu pojednávám.

Našla jsem i osobnost, která dostala prostor v sekci *Dějiny a životopisy*, a mohlo by se na první pohled zdát, že nemá nic společného s husitstvím. Jednalo se o *Martina Kabátníka*¹⁰⁹. Sice je faktem, že neměl nic společného s husitstvím, byl ale úzce spjatý se zájmy Jednoty bratrské. Jednota bratrská je protestantská, evangelická, církev, přičemž Martin Kabátník, cestovatel a spisovatel, byl jejím členem.

Druhý případ, u něž by se rovněž mohlo zdát, že s evangelíky nic společného neměl, a přesto se o něm psalo, byl *František Palacký*¹¹⁰. Dostal prostor v šestém ročníku *Růžového paloučku*, v roce 1926, a to ku příležitosti 50. výročí jeho úmrtí. Hned v první větě je ale zmíněno, že pocházel z velmi zbožné, chudé, evangelické rodiny a byl potomkem Českých bratří.

Nenašla jsem tedy žádnou zmínku o historickém vývoji a historických osobnostech v kontextu, který by nebyl ovlivněn evangelickou vírou. Periodikum opravdu dosáhlo zadostiučinění a věnovalo se pouze učení víry tak, jak tomu bylo v hodinách nedělní školy. Ony totiž i umělecké texty, které byly publikovány zřídka, nenesly byt' jen známku světskosti. Ideologické hodnoty Českobratrské církve plně protkaly obsah celého periodika a byly schopny plnit svou funkci učebního materiálu pro účely nedělní školy.

5.4 Malý čtenář

Malý čtenář se odklání od periodik výše rozebíraných nejen spolkovou příslušností, nejednalo se totiž o periodikum církevní, ale i délkou své existence –

¹⁰⁹ K. Bratr Martin Kabátník. In *Růžový palouček*. Praha, 1929, VIII (7), s. 101-102.

¹¹⁰ POLÁK, Jiří. František Palacký. In *Růžový palouček*. Praha, 1926, VI (9), s. 133-134.

vycházel totiž celé prvorepublikové období, a to již od roku 1882, bez přestávky. Výpadek měl pouze na pár měsíců v letech 1888 a 1939, úplně zanikl v roce 1941.

Ideologie, kterými periodikum disponuje, jsou výsledkem osobních postojů tří pedagogů z měšťanské školy v Poděbradech, jmenovitě: Gabriela Smetany, Josefa Zeleného a Karla Vognara. Gabriel Smetana byl nejprve učitelem v poděbradské měšťanské chlapecké škole, později pak ředitelem chlapecké měšťanské školy v Rakovníku. Práci na novém periodiku určeném pro děti a mládež zahájil spolu s dvěma dalšími zmíněnými pedagogy v roce 1882, bylo mu tehdy 27 let. Do periodika, stejně jako jeho spolutvůrci, po celou dobu jeho existence přispíval. Taktéž se věnoval vzdělávání mládeže i mimo svou hlavní profesi – překládal knihy pro mládež a vytvářel odborné statě týkající se výchovy a vzdělávání mládeže.¹¹¹ Gabriel Smetana byl jediný z trojice zakladatelů, který do periodika přispíval až do své smrti, na počátku první republiky se spolu s ním do čela redakce periodika dostal pražský spisovatel Fr. S. Procházka, celým jménem František Serafínský Procházka. Vystřídal Josefa Zeleného, a to z důvodu změny nakladatele. V prvních letech těch málo výtisků, které pedagogové distribuovali, financovali sami, to ale nebyl dlouhodobě udržitelný stav, proto v roce 1889 oslovili Josefa R. Vilímka s prosbou, aby periodikum pomohl vydávat. Fr. S. Procházka se v roce 1918 zasloužil o čestné místo ve vedení redakce z důvodu, že od převzetí vydávání periodika pražským nakladatelským domem Jos. R. Vilímka do periodika přispíval a podílel se na jeho růstu, řídil totiž městskou knihovnu na Královských Vinohradech, měl tedy přístup k značnému množství knih, pomáhal s výběrem naučných textů pro děti a mládež.

Všichni tři zakladatelé měli podobný zájem, a to vzdělávání české mládeže, výchovu nové intelektuálně nadprůměrné generace. Své úsilí směřovali zejména k mládeži české a slovenské národnosti, což úzce souviselo s šířením čechoslovákismu a prvorepublikových národně uvědomovacích hodnot, které jsou v periodiku přítomné. *Malý čtenář* nesl v průběhu let různé podtituly, všechny kladly důraz na přívlastek *česká*, popřípadě *československá mládež: Kniha české mládeže, Kniha československé mládeže, Obrázkový týdeník české mládeže, První obrázkový týdeník české mládeže*.

Profilace periodika na výchovně vzdělávací mediální kanál pro děti a mládež byla spjata s krušnými válečnými a poválečnými léty, která měla dopad i na školské

¹¹¹ Smetana, Gabriel, 1855-1933. *Bibliografie dějin Českých zemí: Historický ústav AV ČR* [online]. [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/338509>

prostředí. Učitelé byli povoláni do války, tudíž ve školách pedagogický dohled chyběl a učitelé měli pocit, že je nutné dětem absenci školního vzdělávání od kvalitních pedagogů kompenzovat. Taktéž byly problémem finance, zřizovatelé neměli dostatek prostředků na vytápění školních prostor v zimních měsících a rodiny zase neměly finance na zakoupení školních pomůcek, školy se musely dočasně zavřít. To bylo dalším podnětem pro Smetanu, Zeleného a Vognara k profilaci periodika ke vzdělávacímu obsahu. Je také pravděpodobné, že se stejně jako většina jejich pedagogických kolegů obávali, že děti na vzdělání doma, bez nutnosti docházení do školy, zcela zanevrou, čímž získají více volného času a budou pak vymýšlet neplechy. Taktéž mohla být s největší pravděpodobností na místě i obava, že pokud by dostatek volného času děti opravdu měly, mohly by nechtěně vnímat hrůzy válečné, v té době často omílané. Většina pedagogů se domnívala, že by toho měly být v dětském věku ušetřeny.¹¹²

Periodikum je tedy primárně naučného charakteru, autoři mají ambice dětem rozšířit obzory o světově uznávanou překladovou či domácí beletrii. Chtějí je s tematicky široce rozsáhlou četbou, mnohdy až přesahující zájmy prvorepublikových dětí, seznámit, aby jim pomohli se jazykově, umělecky a myšlenkově posunout na vyšší úroveň vzdělání. Cílem bylo rozšiřovat vědomosti svých čtenářů a zvyšovat úroveň používání spisovného českého jazyka.¹¹³

To, že brali výzvu k vzdělávání dětí v jejich volném čase vážně, dokládá i fakt, že od roku 1891 až do roku 1931 vycházelo periodikum jednou za dva týdny, redaktoři tak změnili periodicitu z obvyklého měsíčníku. V posledních letech existence se z *Malého čtenáře* stal dokonce týdeník.

Periodikum se na první pohled nesnaží zaujmout obálkou, názvem ani lákavými nadpisy textů, ba naopak zachovává si konzervativnost. Po přečtení většiny ročníků z období první republiky jsem schopna klasifikovat obsah do několika oblastí. Nejširší publikovanou oblast zaujímají básně a beletrie – povídky, báchorky bajky a jiné. Dále se v periodikách nejčastěji, s pravidelností, vyskytují poučné články publicistického

¹¹² HRABĚTOVÁ, Jana. Naše město před sto lety (7. díl): O poděbradském školství do roku 1919. *Poděbradské noviny* [online]. [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: <http://podebradskenoviny.cz/historie/nase-mesto-pred-sto-lety-7-dil>

¹¹³ OPELÍK, Jiří. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 2000, Díl 3. MŘ. Svazek 1. M-0, s. 81.

charakteru z rozličných společenskovedních oblastí. Poslední oblast zaujímají poskrovnu anekdoty, obrázky či jiné zábavní prvky typu hádanek a her.

Tyto doprovodné zábavní prvky se ale nevyskytují pravidelně, pouze v několika číslech různých ročníků. Dá se úhrnně říci, že drobné radosti, které by měly být prostřednictvím zábavních textů a grafického zpracování sdělení poskytovány, i tak vykazují spíše známky mravouky a humoru s intelektuálním podtextem. V jednom z čísel, které jeden ze zábavních textů obsahuje, se anekdota jmenuje *Dobrý počtář*¹¹⁴. Malý důvtipný chlapec, který ještě ani nechodí do školy, ukazuje dospělým, jak pěkně umí počítat. Ti jsou sice nadšení, ale jeho prokázaný um jim nestačí. Vyzvou jej tedy, aby počítal i obráceně. Vtip tkví v tom, že chlapec se otočí k dospělým zády a začne počítat stejně jako předtím, tentokrát ale s tím rozdílem, že k dospělým stojí zády – obráceně.

Stejně tak další texty, které mají děti rozptýlit mysl zaplněnou novými poznatky, jsou velmi konzervativní, takzvaná „zábavka“, kterou lze dohledat celkem ve třech číslech se snaží děti zabavit formou rukodělných činností. Výsledkem jejich práce vytvořené dle návodu může být například lampa, uháčkovaný ubrus, anebo záložka do knihy. Nutno podotknout, že ona snaha o rozptýlení spíše prokazuje snahu redaktorů o neutuchající vzdělávání, jen zaobalené do rádobý zábavné manuální činnosti. Hádanek se pravidelně vyskytují v každém čísle, ale až od 50. ročníku, tedy od roku 1931. Jsou typizované, tvořené jako matematické úlohy, které si žádají logické řešení. Mnohdy jsou vystavěny na reálném podkladu, jsou použita jména reálných postav, které v úloze vystupují a řeší takovou situaci, jež koresponduje s jejími činy. V jedné úloze¹¹⁵ je například použita postava z tehdejší známé polské pověsti, která byla v dětských textech a učebnicích zmiňována často, o mudrci Bionovi¹¹⁶, který chtěl již v pěti letech poznat hranici mezi životem a smrtí, proto uřízl malému koťátku hlavu, v padesáti letech prohlásil, že plešatým je stejně nepříjemné jako vlasatým, trháme-li jim vlasy a když mu bylo let sto, vymyslel hodinky, které mají místo 24 hodin na den pouze 10 hodin. Když tedy na těchto hodinkách je 5, značí to vlastně již půl dne, tedy 12 hodin v poledne. Stejně 7 a půl hodiny značí 9 hodin večer, tedy šestou hodinu večerní. Hádanka se ptá po odpovědi na otázku, kolik hodin ukazují hodinky mudrce Biona, je-li malá ručička blízko ke trojce a velká ručička přesně proti ní v jedné čáře. Na konec úlohy je připsána věta:

¹¹⁴ HROMÁDKA, Karel. Dobrý počtář. In *Malý čtenář*. Praha, 1918, XXXVII (13), s. 205.

¹¹⁶ KAMPELJKA, František Cyril. *Čechoslowan, čili národnj gazyk w Čechách, na Moravě, we Slezsku a Slowensku*. Praha: Bibliotheca Regia Monacensis, 1842, s. 85.

„*Dodáváme, že život mudrce Biona nám nebude příkladem.*“¹¹⁷ Autoři tedy cítili nutnost morálně poučit čtenáře o hrůznosti jeho činu. Vzdělávání tedy probíhá ustavičně.

V hádankách nevystupují pouze reálné postavy, ale například i literární hrdinové. Podle obrázku a textu mají děti poznat známou literární postavu¹¹⁸. Na obrázku je stojící rytíř před větrnými mlýny a pod obrázkem text, který zpochybňuje rytířské skutky, kterých se rytíř, jak vypráví, dopustil. Čtenáři v něm mají poznat postavu rytíře *Dona Quijota de la Manchy* z díla Miguela de Cervantese y Saavedry. Oblíbené či alespoň jim známé postavy tak mohou napomoci vnímání textu a prohloubení zájmu o další díla světové literatury v překladech.

Jak jsem již předeslala, nejvíce prostoru je věnováno beletrii a básním. Básně jsou, na rozdíl od zábavní sekce, otištěny v každém z čísel, v některých se nacházejí i dvě různé. Všechny básně mají jeden společný průsečík, a tím je příroda. Každá z básní se totiž soustředí na nějaký z přírodních jevů meteorologických, biologických, fyzikálních, chemických i geologických. To znamená, že z úst básníkových se malý čtenář dočte o ročních obdobích, pastvinách, lesích, loukách, potůčcích a dalších neživých přírodninách, měsíci, hvězdách a jiných astronomických jevech, ale také o blescích, elektřině nebo tlaku. I básně, které klamou svým názvem, to znamená, že na první pohled z názvu nelze poznat, že se básník hodlá vyjadřovat o přírodních jevech, tak o přírodě jsou. Báseň *Proč?*¹¹⁹ Vojtěcha Zelinky je o ptáčeti, které mívalo všelicos, když ještě bylo volné. Lidé se jej ujali, dostávalo plnohodnotné potravu, mělo i klec na slunci, ale již nezpívalo. Domnívám se tedy, že je hlavní myšlenkou básně nutnost zachování přirozeného řádu v přírodě, nechat volnosti zvířatům a nedomestikovat je.

Další básně, v periodikách napříč meziválečným obdobím se vyskytující, jsou již explicitně orientovány na přírodu. Jako zdárný příklad může posloužit báseň Marie Příleské *Zelené Království*¹²⁰, ač její název je metaforický, je zřejmé, že vystihuje přírodu, zeleň. Obsahem je snaha vzdáti hold světu, který, i když je tak veliký, dokáže lidem udělat radost díky přírodě. Přírodu v sobě ale skrývá, aby jí nebylo ublíženo. Pokud by se někdo cítil osamělý, marnotratný či smutný, může si veškeré těžkosti života kompenzovat

¹¹⁷ HÁDANKY MALÉHO ČTENÁŘE. Hodinky. In *Malý čtenář*. Praha, 1932, **LI** (16), s. 259.

¹¹⁸ HÁDANKY MALÉHO ČTENÁŘE. Rytířská. In *Malý čtenář*. Praha, 1932, **LI** (15), s. 239.

¹¹⁹ ZELINKA, Vojtěch. Proč?. In *Malý čtenář*. Praha, 1932, **LI** (11), s. 189.

¹²⁰ PŘÍLESKÁ, Marie. Zelené Království. In *Malý čtenář*. Praha, 1933, **LII** (1), s. 334.

v lesním, zeleném, království, které je otevřené pro každého. Tam najde to pravé bohatství.

Dává mi smysl ona poetika zaměřena na přírodu, sama příroda je už od pradávna učitelkou, je lehce dostupná, rozvíjí smyslové vnímání dětí a podporuje vztah dítěte ke světu, bude-li k ní chovat úctu. Obsah básní je v souladu s mou myšlenkou, každá z básní učí vztahu k přírodě, vyzdvihuje národní bohatství přírody. Je také cestou k tomu, jak dítě učit, bez pomoci finančně náročných knih, poskytuje možnost objevovat, cítit, vnímat a rozlišovat.

Ještě obsáhlejším oddílem, než jsou samotné básně, je oddíl beletrie. Vzhledem k tomu, že prvotním záměrem periodika bylo seznamovat děti s četbou, rozšiřovat jim obzory za pomoci uměleckých textů, jejich záměr se neminul účinkem až do zániku periodika. Jednotlivá čísla *Malého čtenáře* by mohla být spíše povídkovými soubory, neboť povídky, popřípadě báchorky či bajky, střídající se s básněmi, jsou předmětem celého vydání, jen sporadicky prolunty hádankami či texty publicistického charakteru. Redaktoři na začátku každého z ročníků předesílají, že chtějí děti seznámit s českou i zahraniční tvorbou, avšak v období meziválečném jsem se nesetkala ani s jedním textem, který by byl původně zahraniční a v časopise by tudíž byla použita jeho překladová forma. Texty jsou buďto pouze inspirovány zahraniční tvorbou, či se autor pokusil konkrétní světové dílo adaptovat. Nikde ale není původní námět ani zdroj uveden, mohu se tedy pouze domnívat, že toto byla právě ona forma, kterou se *Malý čtenář* snažil děti se světovou literaturou obeznámit. Případně je schůdná i varianta, že s překladovou tvorbou operoval v počátcích svého vzniku, tedy počátkem 20. století, avšak po vzniku první republiky se po vzoru většiny periodik uchýlil k podpoře nově vzniklého státu a skrze českou tvorbu a české autory češství a slováctví, vzájemnou sounáležitost, podporoval. Vzhledem k tomu, že měl spoustu čtenářů, tedy značný vliv na mladou generaci, potažmo i jejich rodiny, stalo se to dokonce i žádoucím.

Podobnost dějové linie s určitým zahraničním dílem jsem dohledala například v textu *Vina a trest*¹²¹ od Karla Hlouchy, který mi rámcově připomíná román *Zločin a trest* Fjodora Michajloviče Dostojevského, s tím rozdílem, že hlavní myšlenka je ideově převedena do perspektivy dítěte. Dvě děti, jménem Peka a Pika, jména jsem

¹²¹ HLOUCHA, Karel. *Vina a trest*. In *Malý čtenář*. Praha, 1932, **LI** (7), s. 106-107.

identifikovala jako původem slovanská¹²², autor tedy volil taková jména, která byla známá ve slovanském prostředí, rovněž i děj příběhu zasadil do typického slovanského prostředí – světnice, vesnice a rovněž i s tradičními postavami – maminka, tatínek a děti. Děti, vystupující v příběhu, tropí samé lumpárny, moc dobře si uvědomují, že lumpárny dělají, ospravedlňují se ale tím, že jim pomáhají zahnat nudu. Za jednu z lumpáren, v holubníku vykonanou, zjevně nese vinu pouze Pika, Peku tam totiž vylákal. Tatínek zprvu na trest po dlouhé námaze v práci zanevře, poté ale, když Peka omylem shodí džbán, obviní ze všech lumpáren Peku. Pika přemítá, zda je správné se přiznat, nakonec tak učiní, byla to zkouška jeho svědomí, neboť tatínek své děti zná a moc dobře věděl, že za skutky nese odpovědnost hlavně Pika. Jsou tedy potrestáni oba dva chlapci tím, že klečí na studené a hrubé podlaze. Když uplyne stanovený čas na odpykání si své viny, stále pro ně nikdo nepřichází, dopadá na ně tíha okamžiku, vyvstává na povrch nespravedlnost odpykávaného trestu – stanovený si již vytrpěli, tento následný je již nad míru zbytný. Tento okamžik donutí chlapce, aby začali zvažovat, zda si trest opravdu zasloužili, znovu si promítají své skutky a zkoušejí najít důvody, proč bylo jejich jednání správné, polemizují s morálkou. Nakonec pro ně tatínek přece jen přijde, políbí je, vše zlé je zapomenuto. V tuto chvíli si chlapci uvědomí, že trest byl spravedlivý a nelitují ani minuty, kterou si vytrpěli navíc – láska je přesvědčila o správnosti jednání druhých.

Karel Hloucha byl známý svou tvorbou s fantastickými, sci-fi a dobrodružnými prvky, v jeho dílech se objevovaly i hororové a detektivní prvky. Jeho texty byly v *Malém čtenáři* vydávány velmi často, i na pokračování, neboť mu vydávání zaštiťovalo stejné vydavatelství, Jos. R. Vilímek, které vydávalo *Malého čtenáře*. Za nejznámější dílo bývá považován sci-fi povídkový soubor o Jiříčkovi, jehož strýc byl důvtipným vynálezcem. Díky jeho nápadům Jiříček zažívá v knize *Podivuhodné Jiříčkovo cestování* velká dobrodružství. V *Malém čtenáři* jsou Jiříčkovy příhody ve zkrácené podobě také otištěny.¹²³

Také mezi dětmi velmi oblíbený fantastický cestopis Gottfrieda Augusta Bürgera *Baron Prášil* využil stálý autor redakce Q. M. Vyskočil jako předlohu k vlastní podobě dobrodružství Barona Prášila, které v Bürgerově knize není. Nazval jej: *Baron*

¹²² Pika. *Behind the Name: the etymology and history of first names* [online]. [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: <https://www.behindthename.com/name/pika-2>

¹²³ ADAMOVIČ, Ivan. *Slovník české literární fantastiky a science fiction*. Praha: R3, 1995, s. 92.

*Prášil na jižní točně*¹²⁴, předpokládám, že inspirací mu byla pasáž, kde Baron Prášil vypráví, jak jej přepadl lední medvěd při expedici na severní pól, on se ale přepadnout nenechal, zabil jej, oblékl se do medvědí kůže, čímž obalamutil ostatní lední medvědy, ty pak zabil a maso si vzal s sebou na loď. Ve Vyskočilově adaptaci Baron Prášil poté, co mu jeden z mužů sdělí, že byl již objeven jižní pól, točna, začne vyprávět, že to není možné, že jižní pól objevil již on při svém putování po světě. Speciálně si pro tuto výpravu vycvičil dvanáct ledních medvědů a opatřil si kovový oštěp.

Společným jmenovatelem publikovaných uměleckých textů je poučení, nejedná se ale pouze o poučení morální, jak jsem uvedla v případě otištěné beletrie v periodikách církevních, ale o poučení všeobecné, to znamená, že každý text, který redakce otiskla, děti s něčím seznamuje, to něco má charakter jádra školních vzdělávacích předmětů. Pro ilustraci uvedu několik příkladů: látce dějepisu by například odpovídal text Bohumila Schweigstill *Čarovný sen velké noci*¹²⁵, neboť pojednává o nesmírně významném dnu, 28. říjnu 1918, vzniku Československa, nejprve historicky nastiňuje, jakou událost si v tomto dni připomínáme, posléze větou „*To minulost vstávala z hrobu, aby se radovala z přítomnosti.*“ počíná vyprávěti z perspektivy jednotlivých historických postav, jak by tento den vypadal, byly-li by živý a zdraví. Přemysl s Libuší by usedli na kamenný stolec, Přemysl by poděkoval za oběti, které byly přineseny a vyzval by Boha, aby požehnal jejich činům. Libuše by jeho dík doplnila proroctvím – viděla by velké město ve svobodné zemi. Kníže Václav by přijel oslavovati s rytíři blanickými na bílém koni, na koni by přijel i Karel IV. a Jiřík z Poděbrad. Dále ku příkladu Jan Hus by se chystal kázat lidem na svolaném shromáždění, kázal by celou věčnost, dokud by si nebyl jistý, že lid pochopil, o co je žádá – aby se milovali, aby milovali. Nebo například Jan Žižka by před oslavujícím davem sklonil svůj palcát a celé množství přítomných by k němu vztáhlo své paže.

I tento text připomínající malým čtenářům nejvýznamnější událost uplynulého desetiletí mi svým formátem evokuje koncepci středověkých lidových pohádek *Tisíc a jedna noc*, ač existují různé obměny tohoto díla lidového umění, jádro ale zůstává stejné – princezna vypráví každý večer velmi dlouhé příběhy tamějšímu králi, aby probudila jeho zvědavost a nechal ji naživu, aby mohl slyšet pokračování příběhu. Podobnost s tímto formátem mě napadla především skrze název dějepisně orientovaného textu a

¹²⁴ VYSKOČIL, Q. M. Baron Prášil na jižní točně. In *Malý čtenář*. Praha, 1918, XXXVII (11), s. 172-173.

¹²⁵ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Čarovný sen velké noci. In *Malý čtenář*. Praha, 1932, LI (3), s. 65-66.

snahu seznámit čtenáře s velkým množstvím historických postav prostřednictvím jedné události.

Látku matematiky a fyziky tvůrci čtenářům v beletristickém oddíle periodika přiblížili v textech, které buďto životopisně seznamovaly s některým z významných vědců, anebo prostřednictvím textů, v nichž k tomu, aby byla pochopena hlavní myšlenka, bylo nutné použít logického myšlení. *Z dědečkových žertíků*¹²⁶ je krátký příběh o třech synech, vypráví ji dědeček svému vnoučkovi. Říká mu, že synové byli tři, otec mezi ně rozdělil sedmáct koní tak, že nejstarší jich obdržel polovinu, prostřední syn šestinu a nejmladší syn devítinu. Jeho vnouček Ládík na to hned reaguje s tím, že není možné, aby těch koňů bylo sedmáct, neboť sedmáct koňů není dělitelných dvěma, šesti ani devíti. Dědeček odpovídá, že je to pravda, že ale ještě nedopověděl celý příběh – otec si totiž od souseda vypůjčil jednoho koně, aby jich bylo osmáct, a tedy mohl bez problému nejstarší syn dostat devět koní, prostřední syn koní šest a nejmladší syn koně dva. Dědeček vyprávění končí tím, že vypůjčeného koně samozřejmě museli vrátit, nechává ale Ládíka v zamyšlení, jak to asi mohli udělat.

Stejným způsobem redakce seznamuje dětského čtenáře s taji přírodopisu a zeměpisu například. Příběhy cestopisného charakteru či obsahující popis některé z rostlin jsou zdárným příkladem toho, jak tvůrci doplňují školské osnovy domácí četbou.

Malý čtenář je striktně veden jako periodikum vzdělávací, není ale natolik konzervativní a tradiční, aby děti od četby odrazovalo, naopak snaha redakce se čtenáři komunikovat, například prostřednictvím oddílu *Besedy*, který byl zaveden ve třicátých letech, děti motivuje ke spolupráci. Také kontakt autora se čtenářem děti k četbě motivuje, autoři často k jednotlivým textům zařazují řečnické otázky či komunikační fráze, čímž v dítěti vyvolávají otázky. Otázky pak dítě nutí k zamyšlení se. Bude-li se nad konkrétním jevem doopravdy zamýšlet, je značná šance, že si jej zapamatuje. Tím se naučí. Tato strategie má tedy velký potenciál, důležité je, aby byly otázky voleny správně, a to tak, aby dítě nemanipulovali k tomu, aby si vytvořilo názor dle postoje autora. S žádnou otázkou, kterou bych vyhodnotila jako manipulující jsem se nesetkala, otázky jsou nejčastěji vystavěny v různých obměnách takto: *Jak byste se zachovaly vy, děti?* To znamená, že se autoři snaží pomoci dítěti si danou situaci představit a vyhodnotit ji ze své

¹²⁶ HAKL, Stan. *Z dědečkových žertíků*. In *Malý čtenář*. Praha, 1918, XXXVII (1), s. 13.

perspektivy. Jednalo-li se o článek poučný otázky byly charakteru: *Znali jste tuto věc již před četbou?* Společně tedy měly to, že se v dítěti snažily probudit zájem.

5.5 Svítání

Periodikum *Svítání* je specifické obdobím, v němž vycházelo, stejně jako *Malý čtenář*, avšak od jeho specifík se liší, nevycházelo totiž po celou dobu existence první republiky, nýbrž co se existence republiky týká, v jejím období vycházelo pouhých pár měsíců. *Svítání* vycházelo tři roky, a to od roku 1915 do roku 1918. Pro účely mé práce mi tudíž poslouží pouze onen rok 1918, tedy období před koncem a po konci první světové války.

Vydavatelem byl sám zakladatel a šéfredaktor periodika Frank Mužík, který krátké období existence periodika oživil ještě v letech 1919 a 1920, kdy vybral nejlepší texty z existenčního období periodika *Svítání* a vystavěl z nich dva almanachy *Vánoce* a *Jarmil*. Tyto almanachy poté vyšly ve stejné podobě ještě v roce 1929, tentokrát ale pospolu ve formě jednoho svazku, který je doplněný ještě o kompletní čísla z let 1915 až 1918.

Periodikum tvořené výhradně Frankem Mužíkem jsem do své analýzy zařadila z důvodu zřetelně rozlišitelných ideologických postupů, kterými Frank Mužík operoval. *Svítání* zamýšlel jako periodikum podporující rozvoj čtenářství mezi dětmi, to podpořil i podtitulem *Čtení pro děti*, s nímž periodikum po celou dobu vycházelo. V roce 1918 stávající čísla podpořil přílohou určenou pro dospělé *Zahrada dětství*. Rodiče, vychovatelé, pedagogové či jiní dospělí pracující s dětmi se v této příloze mohli dozvědět leccos o výchově, příloha totiž obsahovala rady pro výběr správné četby dětem a mládeži, navrhovala dospělým, jak s dětmi efektivně trávit volný čas, jak děti zabavit. Také obsahovala dětské kresby a jinou uměleckou činnost, dokonce i s výkladem – popisem toho, co se dítěti na kresbě, básni či jiném díle povedlo a na čem je třeba ještě zapracovat. Do přílohy přisílali i rodiče, popisovali, co na svých dětech vyzorovali – co jim pomáhá, na co si dát pozor, co je baví, jak se projevují. Doplnovali to tipy, jaké hračky dětem opatřit.

V periodiku se promítala ideologie zakladatele, šéfredaktora i vydavatele periodika Franka Mužíka, pedagoga, který byl označován za progresivního v pedagogickém směru. Propagoval pokusné školy a alternativní vzdělávání dětí. Jeho snahy se týkaly zejména dětí ve věku 9–11 let, tento věk považoval na nejvhodnější pro učení dětí. Dítě je dostatečně staré, aby věcem rozumělo a dostatečně mladé a nezkušené na to, aby v sobě probudilo zájem a zapojilo fantazii, která v tomto věku ještě není natolik zatížena realitou. Čím více zkušeností a poznání, tím méně představivosti člověk použije. Jeho postupy stály především na estetické výchově, v dimenzi odpovídající nejlépe definici estetické výchovy rétorikou Jaromíra Plcha: „*Estetická výchova je výchova k umění na základě výchovy uměním.*“¹²⁷ Důležité dle jeho zásad bylo klást důraz na dva odlišné celky, které se ale musejí prolínat – na umění a na výchovu žáka. Žák musí být vychován, morálně způsobilý a poté bude schopen nazírat umění. Nazírání, vnímání je totiž předpokladem k učení se. Vnímání dokáže být zpřístupněno za pomoci umění a jeho dalších složek. Vnímáme barvy, zvuky, emoce, obsahy. Vnímání je naší přirozeností, vnímání krásna je naší povinností, z vnímání krásna totiž máme potřebu se vyjadřovat, vyvolává v nás emoce, které chceme jakýmkoli způsobem vyjádřit. Vyjádříme-li je, utkví v naší mysli. Tím se učíme.

V poválečném období měla spousta pedagogů progresivní myšlenky, snahu věci změnit, posunout civilizaci výše. Mužík mezi nimi vynikal právě svým velmi hlubokým cítěním a snahou pochopit lidskou duši. Jeho vize byla realizovat individualizovanou výuku s důrazem na každého jednotlivého žáka, výuka by se opírala o umělecké prvky, byla by založena na oné estetické výchově, které by samozřejmě předcházela výchova mravní. Aby žák porozuměl světu, v němž žije a jevům, které jej obklopují, musí nejprve poznat sám sebe, a to za pomoci toho, že dokáže vnímat své pocity, vyjadřovat je jakoukoli formou. Vyučování by pak probíhalo ne v časově ohraničeném celku, nýbrž jako jeden vyučovací blok naplněný poznáním jednoho tématu za pomoci estetické výchovy.¹²⁸

¹²⁷ PLCH, Jaromír. *O výchově slovesným uměním*. Praha: SPN – Státní pedagogické nakladatelství, 1979, s. 15.

¹²⁸ FILOVÁ, Hana, SVOBODOVÁ, Jarmila, ed. *Výběr z reformních i současných edukačních koncepcí: (zdroje inspirace pro učitele)*. Brno: MSD, 2007. s. 25.

Popis jeho ideologie osvětluje úsilí interpretovat dětské výtvary, jak se tomu dělo v příloze pro rodiče – pochopíme-li dětský artefakt my, jsme i schopni dítěti napomoci v cestě k sebepoznání.

Zmíněné almanachy poskládal a vydal se záměrem propagace svého alternativního školství, do škol je distribuoval bez nutnosti finanční náhrady. Od pedagogů si následně sháněl zpětnou vazbu, zajímalo jej, zda periodika jako výukový materiál používali a jak s ním nakládali.

Periodikum mělo velmi malý dosah, pravděpodobně za to mohla neatraktivita obsahu i formy. *Svítání* bylo tištěno metodou rotačního novinového tisku, která byla levná, zato se ale vyznačovala velmi nízkou grafickou úrovní. Obsahově bylo periodikum proměnlivé, střídaly se různé rubriky, které neměly ambici k tomu, aby byly zachovány a staly se tak pravidelnou rubrikou, což vnímám jako škodné, věřím, že si dětská čtenářská pravidelných rubrik vážili, neboť dokázaly postihnout rozličné zájmy tehdejších dětí.

Často se čtenář mohl setkat s pracemi svých vrstevníků, s velmi kratičkými texty a zábavním koutkem s hrami a říkadly, který byl psán spíše pro skupinu dospělých pracujících s dětmi, neboť mnohde je připsána i jakási metodika, která kromě toho, že například vysvětluje pravidla hry, tak i čtenáře poučuje, jak by měla být hrána, na co si dát pozor a čím doplnit tradiční průběh hry. Zdůrazňuje také možná nebezpečí.

Každé číslo neslo název, který tematicky korespondoval s obsahem čísla, například název čísla 1 šestého ročníku *Svět hraček*¹²⁹, tedy onoho roku 1929, kdy Mužik vydal opětovným nákladem všechna čísla z let 1915-1918 a doplnil je o dva almanachy, znamenal, že v tomto čísle budou publikovány hry, říkadla, hádanky a texty výhradně s tematikou hraček. Zveřejněná hra pro děti nese název *Dřevěný panák*¹³⁰, stejně jako panák ze dřeva, s nimž si děti hrávaly, a spočívá v tom, že si jedno z dětí lehne na zem jako by bylo dřevěným panákem, nesmí projevit známek života, ostatní mohou s jeho končetinami hýbat tak, jako by dřevěným panákem opravdu byl. V souvislosti s tím například texty s tématem hraček nesou názvy *Osudy hraček*¹³¹ a *Oživené loutky*¹³². *Osudy hraček* popisuje malého Jeníka, který sedí na podlaze mezi hračkami, prohlíží si

¹²⁹ *Svítání*. Praha, 1929, VI (1), s. 2-4.

¹³⁰ Dřevěný panák. In *Svítání*. Praha, 1929, VI (1), s. 4.

¹³¹ S. Osudy hraček. In *Svítání*. Praha, 1929, VI (1), s. 2.

¹³² J. K. III. Oživené loutky. In *Svítání*. Praha, 1929, VI (1), s. 3.

je a v mysli se mu tvoří reálná představa o tom, jak hračky žijí, jak se chovají a co dělají – vlk skočí mezi ovečky, které se vesele pasou u stromů, kolem projíždí vlak, vycházející voják bere na zemi se povalující míč a křičí, že střelí. *Oživené loutky* popisují osudy postav loutkového divadla poté, co divadlo skončí a na jevišti se zhasne – rozčilují se na všude pobíhající myši a povídají si, jaké to asi bude zítra, až zase budou hrát.

Každé číslo se nese v duchu Mužíkových pedagogických praktik – stejně jako koncipoval výukovou jednotku do tematických bloků různé délky trvání, i periodikum je tematicky rozřazeno a jednotlivá periodika disponují různým počtem stran a různým obsahem. Taktéž jeho idea propojení učení s cítěním na podkladu estetické výchovy je naplněna, texty, hry i jiné otištěné články pracují s vnímáním a cítěním v jakékoli podobě, ať už se jedná o vnímání Jeníkovo, který si představuje oživené hračky, anebo o hru, kde kamarádi hrající si na dřevěného panáka vnímají tělo jednoho z nich, stále se o prožívání jedná.

Často se opakujícím tématem periodika jsou témata spojená s ročním obdobím, v zimě se téma periodik točí kolem zimy, což dokládají i typické názvy: *Lyžaři, Zimní radosti a trampoty, Loučení se zimou*, kolem jara a Velikonoc mají periodika podtituly: *Velikonoce, Jarní práce, Na jarní slavnosti* a jiné. Spousta čísel má ale témata opravdu zajímavá, v některých se čtenář setká například s podtituly: *Strach má velké oči*¹³³, v němž se obsah snaží dětem pomoci překonat nepříjemné pocity, jsou-li samy doma. Každé dítě v publikovaných textech doma samo je, bojí se, ale maminka a tatínek se vždy vrátí včas domů a pomohou dětem nepříjemné pocity zahnat, vysvětlí jim, že doma se jim nemůže nic stát, domov je bezpečným útočištěm.

Jedno z čísel čtenáře seznamuje s *Charliem Chaplinem*¹³⁴, zajímavé je, že tak činí formou žákovských prací, chlapci měšťanské školy ve slovenském Lučenci napsali svou představu, případně informace, které vědí o Charliem Chaplinovi, texty jsou ve slovenštině, doplněné o redakční texty v jazyce českém. Jedno z čísel je však psáno ve slovenštině celé, nese podtitul *Vzdialené svety*¹³⁵. Nebylo ničím neobvyklým, že se v číslech objevovaly slovenské texty, avšak toto číslo je první samostatné a také jediné číslo, které je ve slovenštině psáno celé.

¹³³ *Svitání*. Praha, 1929, VI (7), s. 2-4.

¹³⁴ *Svitání*. Praha, 1929, VI (17), s. 2-4.

¹³⁵ *Svitání*. Praha, 1929, VI (26), s. 2-4.

Redakce také využila té doby populární postavu kašpárka, který se u dětí stával čím dál tím více oblíbeným hrdinou, vystupuje v několika příbězích, v čísle *Kašpárek neumírá*¹³⁶ je použit jako základ pro celé téma. Více než postava kašpárka je ale protežována postava lišky. Liška je zmíněna v nezanedbatelném množství čísel periodika *Svítání*, dokonce číslo nazvané *Lyžaři*¹³⁷ vyobrazuje na přední straně lyžující lišku. Publikované hry se nejčastěji jmenují *Na lišku*, *Liščí nora*, *Liščí honička*, ač pravidla jsou pokaždé jiná, provedení hry a použité rekvizity taktéž. Příběhy, v nichž hrají roli zvířata, popřípadě bajky, pohádky, jako jednu z akterek příběhu rovněž využívají postavu lišky. Domnívám se, že liška je volena záměrně jako symbol chytrosti až vychytralosti, zvíře, které si umí vždy poradit a spoléhá se samo na sebe. Také si spousty věcí všímá, mnoho toho ví a dokáže to správně využít, je vnímavá. Liška v bajkách a lidových pohádkách nejčastěji přechytračila zajíce a rozepře měla s medvědem. I tento model je v příbězích otištěných v periodiku zachován.¹³⁸ Předpokládám tedy, že vzhledem k tomu, že Frank Mužík psal i čítanky¹³⁹ určené pro školní četbu, měl o tradičních námětech zdárný přehled, který pro obsah svého periodika využil.

5.6 Lípa

Dětské periodikum *Lípa* vzniklo až v průběhu existence Československé republiky, v roce 1925. Zaniklo po začátku druhé světové války, v roce 1940. V roce 1925 ale nevzniklo jen pouhou náhodou, byl transformací veřejnosti doposud známého časopisu *Měsíčník dorostu Červeného kříže*, který vycházel již od roku 1921. Po čtyřech letech se z něj stal časopis *Lípa*, název vybrali sami čtenáři, přičemž redakce starý název využila jako podtitul periodika. V letech 1924 a 1927 ještě redakce periodika v čele s Janem Školou, Vincencem Svobodou a Pavlou Molnárovou k samotné *Lípě* přidala přílohu *Radost*, která byla určena pro ty úplně nejmladší čtenáře, kteří se sotva naučili číst a taktéž i druhou přílohu *Naše práce*, která naopak sloužila i čtenářům dospělým jako

¹³⁶ *Svítání*. Praha, 1929, VI (12), s. 2-4.

¹³⁷ *Svítání*. Praha, 1929, VI (8), s. 2-4.

¹³⁸ OTČENÁŠEK, Jaroslav. *České lidové pohádky: Zvířecí pohádky a bajky*. Praha: Albatros Media a.s., 2019, s. 35.

¹³⁹ Frank Mužík – Květen: čítanka pro školy obecné.: Díl první. *Spálená 53* [online]. [cit. 2020-04-05]. Dostupné z: <https://www.spalena53.cz/frank-muzik-kveten-citanka-pro-skoly-obecne-dil-prvy/>

zdroj informací o činnosti organizace, která periodikum zaštiťovala. Touto organizací byl *Červený kříž*, jak je možné vyčíst z podtitulu.

Československý červený kříž, v současné době stále fungující, známý pod názvem *Český červený kříž*, zkráceně pak *Červený kříž*, je organizace fungující se stejnou koncepcí po celém světě, zaměřuje se na humanitární pomoc v celosvětovém měřítku. Jako své poslání přijímá princip *Humanity*, který za všech okolností předchází lidskému utrpení, případně se jej snaží zmírňovat. Chrání lidský život, zdraví a zajišťuje respektování každé lidské bytosti – podporuje přátelství, solidaritu a vzájemný mír mezi lidmi.¹⁴⁰

Československý červený kříž začal na našem území působit pod názvem *Rakouská společnost Červeného kříže* již za do Rakouska-Uherska, v roce 1879. Ač jej Rakousko-Uherská monarchie zprvu odmítala, nakonec se ukázalo, že povolení jeho zrodu na našem území bylo velmi rozumné, *Červený kříž* totiž významně pomohl v oblasti zdravotnických a humanitárních služeb v době válečné i poválečné.

Československý červený kříž, který byl zastřešující organizací pro analyzované periodikum *Lípa*, se vyvinul z výše zmíněné rakousko-uherské organizace, a to díky iniciaci dcery prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka Alici Masarykové, která v únoru roku 1919 odprezentovala v Obecním domě v Praze na shromáždění sociálních pracovníků a zástupců armády své plány na humanitární obnovu Československa – pomoc lidem v poválečném Československu. Předslala, že je nutné zaměřit se především na boj s podvýživou, hladomorem, a to zejména u dětí a mládeže, dále na výstavbu sanatorií pro chudé a nemajetné, také na osvětu v oblasti hygienických návyků a v neposlední řadě na prevenci a léčbu tuberkulózy. Alice Masaryková se nakonec stala předsedkyní *Československého červeného kříže*. Pod jejím vedením *Červený kříž* pracoval v souladu s mezinárodními hodnotami, které šířil mezi veřejnost, a to jmenovitě: *humanita, nestrannost, nezávislost, neutralita, dobrovolnost, jednota, světovost*.¹⁴¹

Ve zkoumaném období, tedy i v období, kdy vycházel časopis *Lípa*, jakmile se nová organizace *Československého červeného kříže* ustálila, poskytovala pomoc obětem

¹⁴⁰ JUKL, Marek a Jana MAJRICOVÁ. *Století s Červeným křížem: 100 let Československého a Českého červeného kříže*. Praha: Český červený kříž, 2019, s. 8-12.

¹⁴¹ JUKL, Marek a Jana MAJRICOVÁ. *Století s Červeným křížem: 100 let Československého a Českého červeného kříže*. Praha: Český červený kříž, 2019, s. 18-25.

světové války, konala protiepidemické akce, šířila osvětu hygienické výchovy obyvatelstva, dále sociální pomoc zraněným osobám, podporovala i poskytovala zdravotní péči, školila zdravotnický personál, založila *Automobilní záchrannou službu* a pomáhala i po pohromách živelných. V neposlední řadě pomáhala i našim obyvatelům v zahraničí, kteří se ocitli v nouzi. Vzhledem k tomu, že byla nutná ona hygienická i obecně bezpečnostní výchova obyvatelstva, začal ji *Červený kříž* učit od těch nejmladších, od dětí, v nichž viděl potenciál pro naplnění svých cílů. Založil tedy *Dorost Československého červeného kříže (ČSČK)*, který se učil oněm zásadám *Červeného kříže*, podílel se na realizaci výše zmíněných opatření, pořádal *Mírové slavnosti* a vydával své vlastní periodikum, věštník, kde informoval o svých akcích.¹⁴²

Akcí byla realizována spousta, v oblasti zdraví byly například zřízeny zdravotní poradny, které zabezpečily řadu drobných úkonů – zdravotní výchovu, injekce, výplachy či trhání zubů a samozřejmě poradenství v otázce zdraví. Pracovníci poraden pomáhali i takzvaně v terénu, kam docházeli za svými klienty, lidmi potřebujícími pomoci, organizovali i zdravotně výchovné přednášky, které realizovali například i za pomoci pojízdného kina. O akcích informovala organizace prostřednictvím periodika *Lipa*. Jak již bylo zmíněno, periodikum bylo vydáváno pro svůj členský oddíl *Dorost*, cílem bylo zprostředkovat zdravotní výchovu, základy péče o tělo, osvojit si základní výživové návyky, a to vše vštípit dětem.

Spolek byl přesvědčen, že je nutné, aby si lidé tyto návyky osvojili již v dětském věku, proto vznikl *Dorost ČSČK* jako školní organizace *ČSČK*. Tato organizace působila přímo ve školách, pomáhala v případě nouze rodinám, které potřebovali sociální péči a stát nebyl schopen jim ji z nějakého důvodu umožnit. Dětem vštěpovali rovnost národů, ras a sociálních tříd. Dohled nad aktivitami *Dorostu ČSČK* ve třídách vykonávala třídní samospráva, kterou měla každá třída, a koordinovala program *Dorostu* tříd, které byly do programu zapojeny. Rovněž zajišťovala i distribuci periodika mezi žáky. Členství bylo samozřejmě, v souladu se zásadami *Červeného kříže*, dobrovolné, avšak zapojila-li se třída dobrovolně a žák právě do oné zapojené třídy docházel, programu se zúčastnit musel, na výběr nedostal. Taktéž bylo pravidlem, že program mohl být realizován pouze na školách základních pro děti ve věku do 14 let. Dobová data dokládají, že v roce 1927,

¹⁴² JUKL, Marek a Jana MAJRICOVÁ. *Století s Červeným křížem: 100 let Československého a Českého červeného kříže*. Praha: Český červený kříž, 2019, s. 28-31.

dva roky po vzniku periodika *Lípa*, měl program *Dorostu* zastání v 1 700 školách, na nichž byl zřízen.¹⁴³

Periodikum *Lípa*, stejně jako ostatní rozebíraná periodika, samozřejmě v každém čísle publikoval umělecké texty, které jsou základním stavebním kamenem periodik, v analyzované době rozhodně. Ve většině případů přejímali texty z děl známých autorů, ve zbylých případech pocházely z per stálých autorů redakce, kteří byli členy *Československého červeného kříže*. Oddíl krásné prózy a poezie nazývali autoři jako *Čtení mravně zušlechťující*, od desátého ročníku oddíl přejmenovali na *Čtení zábavné a všeobecně vzdělávací*, domnívám se, že tak mohli učinit na základě společenských preferencí, čím více roků od války uplynulo, tím více se uvolňovaly poměry, lidé se chtěli bavit, bezstarostně žít, nikoli býti mravně vychovávaní, *Lípa* se chtěla této filosofii podvolit, soulad s dobou jí totiž mohl přilákat nové dobrovolné členy.

Texty nemají pravidelně se opakující vzorce, avšak jistý rozdíl mezi oddílem beletrie a poezie publikovaným v sekci *Čtení mravně zušlechťující* a mezi později vydávaným oddílem *Čtení zábavné a všeobecně vzdělávací* bych očekávala, předpokládala jsem totiž, že právě ony výše popsané preference, už jen dle zvoleného názvu oddílu, který jej odráží, budou rozdílné. Zatímco texty v prvních letech existence, až do inkriminovaného roku 1929 mají obecně mravně zušlechťující charakter, to znamená, že obsahují různá doporučení, poučení a výstrahy, texty od roku 1929 pod záštitou oddílu *Čtení zábavné a všeobecně vzdělávací* jsou sice vydávány pod jiným názvem, který evokuje přítomnost zábavní a odlehčující intence, avšak není tomu tak, obsahují tentýž mravně zušlechťující aspekt jako texty staršího data. Starší texty jsou převážně historické, pojednávající o nějaké historické události, anebo jsou žánrem pohádkami, pověstmi či bajkami. Také se ve starších vydáních *Lípy* objevuje řada textů, jejichž jádrem je běžná denní situace, nicméně obsahuje poučení z něho vyplývající. Stejný charakter mají i texty novější, proto se domnívám, že název oddílu změnila *Lípa* pouze za účelem souladu s tehdejšími trendy.

Jako doklad této teorie může posloužit text *I Nebolí!*¹⁴⁴, který pochází z šestého čísla sedmého ročníku, je psán ve slovenštině, stejně jako, odhadem, třetina textů v periodiku otištěná. Tvůrci jej přejali od Jana Herbena z jeho knihy *Hostišov*. Je o malém

¹⁴³ JUKL, Marek a Jana MAJRICOVÁ. *Století s Červeným křížem: 100 let Československého a Českého červeného kříže*. Praha: Český červený kříž, 2019, s. 36-37.

¹⁴⁴ HERBEN, Jan. *I Nebolí!*. In *Lípa*. Praha, 1927, VII (6), s. 136-137.

neposedném chlapci, který by chtěl vše kolem sebe objevovat. Maminka, velmi úzkostlivá žena, mu v tom ale brání, strachuje se o něj, nedovolí mu ani pohladit psa, který má náhubek, nesmí se od ní vzdálit. Chlapec pojednou upadne, nepláče, ani si nikterak nestěžuje, jeho matka ale ano, trpí za chlapce. Chlapec maminčinu lítost vnímá, a tak, ač ho koleno vůbec nebolí, začne útrpně naříkat také. A naříká tak dlouho, až jej maminka vezme do cukrárny, pro úlevu chlapcovu a patrně hlavně svou. Herben dává tohoto chlapce do kontrastu s jiným chlapcem stejného jména, ale pocházejícím z vesnice, nikoli z Prahy. Chlapec z vesnice si při štípání dřeva málem utnul tři prsty, maminka mu je zavázala a ač ho to velmi bolelo, nestěžoval si, ani by ho neměl kdo politovat. Z něho vyroste chlapák, jak se patří, kdežto z pražského chlapce vyroste ten, který nebude smět ke koňům, aby ho nekopli, do vody, aby se netopil, ba i nenamočil a profesori se budou omlouvat rodičům, že jejich hoch nic neumí. Příběh je zakončen úslovím: *Kdo se nebojí, nespadne*. V tomto textu je nejen to, co předesílám výše – poučení, výstraha, ale i to, co spolek uznává obecně – tvrdé jádro každého člena, vnitřní i vnější sílu.

V patnáctém ročníku, tedy o osm let později, jsou texty novějšího charakteru otištěny v oddílu s přívlastkem *zábavné*, převládají texty mravně poučné, žánrem převažují opět bajky, pohádky a pověsti, avšak v tomto ročníku autoři rozdělili texty psané spisovateli a texty psané dětmi, kterým dali prostor se angažovat v redakci periodika. Členové *Dorostu* v rámci pravidelných setkání, na nichž se učili a připravovali vzdělávací akce, se i vyjadřovali k vybranému tématu, nelepší práce byly otištěny. Pravidlem ale bylo, aby texty byly více všeobecně vzdělávací a zábavné, předpokládám, že to ani nemuselo být řečeno, děti psaly po vzoru toho, co z periodika již znaly, vzorec pro svou tvorbu si tedy vytvořily samy.

Za všechny novější texty mohu doložit práci člena *Dorostu* nazvanou *Desetikoruna*¹⁴⁵, kterou sepsala žákyně druhého ročníku měšťanské školy, tedy ve věku přibližně 12 let, ve které vypráví, jak jí maminka dala desetikorunu, což je velmi málo peněz, měla totiž šestičlenné rodině koupit něco na snídani. Nemohly se ale s maminkou dohodnout, co za tak nízký obnos peněz koupit, po dlouhém přemýšlení došly s maminkou k názoru, že koupí mouku a kvasnice, víc si poroučet nemohly. Dívčina ale cestou k pekaři desetikorunu ztratila, zjistila to přímo v obchodě. Než začala panikařit, přišla její kamarádka Vlastička a desetikorunu jí vrátila, našla ji na chodníku i s její

¹⁴⁵ LUKLOVÁ, Anna. Desetikoruna. In *Lípa*. Praha, 1935, XV (4), s. 88.

peněženkou, vypadly jí z tašky. Vyplatí se tedy udržovat přátelství s lidmi – přátelství je také jednou z vyznávaných hodnot *Červeného kříže*.

Nutno říci, že právě *Lípa* je z doposud analyzovaných periodik nejvíce věrná ideologii, kterou její zřizující spolek vyznává, důvod je jednoduchý – periodikum vzniklo za jasným účelem – jako zdroj informací pro členy spolku a jako nástroj k šíření prvorepublikových idejí *Červeného kříže* – bylo nutné organizaci vyzdvihnout, aby lidé důvěřovali jejímu poslání. Věrnost dokládají i další části obsahu, které jsem v periodiku v hojné míře objevila, více prostoru, než bylo věnováno beletrii a poezii, bylo věnováno tělovědě a zdravotědě, což nebylo úplně obvyklé. Prostřednictvím článků o přírodě – jak ji chránit, jak poznat kterou rostlinu, dokonce i jakou rostlinu použít jako léčivo, dále za pomoci článků o zdraví – jak se v daném ročním období správně oblékat, jak si čistit zuby, jak dlouho spát a jiné vedly děti k přirozené ochraně vlastního zdraví. Věřili, že pohyb je klíčem k udržení zdravé kondice, proto jsou v každém čísle otištěny písňe s pohybem, námětové hry a pohybové činnosti a také scénáře pro divadelní realizaci.

Je zřejmé, že principy, jimiž se spolek řídil, a cíle, jež chtěl naplnit, byly v písemné podobě velmi dobře realizovány, *humanita* se objevovala nejvíce v příloze *Naše práce*, v níž spolek popisoval, jak děti a jejich rodiny finančně přispěly na výstavbu nového sanatoria, jak děti pomáhají v domácnostech nemohoucích lidí, případně, co vše zastanou ošetřovatelé a jakými dalšími způsoby – práce na zahradě, pečení pro radost – se snaží mírnit utrpení lidí.

Princip *dobrovolnosti* jsem zprvu zpochybnila, avšak od devátého ročníku vydaném v roce 1929, periodikum změnilo svou strategii. V posledním čísle tohoto ročníku vydaném v červnu – vycházel jako většina periodik pouze po dobu školního roku, což neodmyslitelně potvrzuje skutečnost, že periodika měla obecně za cíl vzdělávat a doplňovat výuku – v příloze *Naše práce*¹⁴⁶ redakce popisuje změnu dosavadního konceptu, která bude platná od září 1929, tedy počínaje desátým ročníkem periodika, kdy každá třídní samospráva nahlásí konkrétní počet přihlášených členů, nikoli však celou třídu, půjde tedy pouze o ty žáky, kteří se dobrovolně k činnosti v *Dorostu* přihlásí. Připojena je i formulace, že v září, až přijde každému členovi nový výtisk *Lípy*, nemusí za předplatné zaplatit v ten moment, platbu může rodina odložit až do chvíle, kdy si na předplatné vydělá. Myslím, že si mohli princip individuální dobrovolnosti, už ne

¹⁴⁶ Naše práce. In *Lípa*. Praha, 1929, IX (10), s. 73.

kolektivní, kdy rozhodnutí bylo podřízeno skupině, dovolit až v této chvíli, kdy jsou děti na činnost v souboru již zvyklé, mají v něm své kamarády a čerpají výhody z členství plynoucí – ceny za účast v soutěžích, výlety pořádané spolkem, možnost mít otištěnou práci, vyplnění volného času a jiné. V tomto čísle i redakce zdůraznila, že v tomto roce jejich redakce slaví, mají totiž desetitisíce nových členů, poskytují i srovnání, v červnu 1928 bylo členů 355 000, ale v roce 1929, a to již v dubnu 393 117 členů. Zdůrazňují, že řady jejich členů doplňují žáci celkem 11 384 tříd, píše, že je považují za členy stálé a spíše tak za svou rodinu. Věří, že se budou i nadále podílet na růstu *Československého červeného kříže*, pokud chtějí, ať se nahlásí třídní samosprávě ihned v září, aby zůstali i nadále členy rodiny. Slovo *rodiny* je i zdůrazněno. Prosí tedy samosprávu tříd, aby sepsala stávající členy, které budou pokračovat ve spolkové práci a doplnila k nim i členy nové, které vlastním úsilím získají. Doplnují ještě svou výzvu lákadly v podobě cen a možností uveřejnit jejich práce, které budou děti čekat i v příštím roce.

Princip *jednoty a světovosti* periodikum taktéž naplňuje zcela svědomitě, žáci si totiž za pomoci svých učitelů dopisují s dětmi z celého světa, nevadí, že neumí jejich jazyk, posílají si obrázky, náčrtky či krátká hesla. Finanční prostředky z *Mírových slavností*, na něž si celý rok připravují tanečky a říkadla, nejčastěji čerpané právě z *Lípy*, posílají do rozvojových zemí. Zároveň jsou i v kontaktu s *Mezinárodním Červeným křížem*, světovou organizací, která určuje národním *Červeným křížům* směr, konzultují s ním své postupy a informují jej o své činnosti, dosahují tedy i cíle jednoty.

Nestrannost a nezávislost je těžké posoudit, je pravda, že se k jiným spolkům, organizacím či institucím nehlásí, nepodvolují se jejich stanoviskům, ani nevycházejí vstříc zájmům konkrétních ideologických pohnutek mimo jejich vlastní vyznání, avšak princip neutrality ve mně vzbuzuje jisté pochybnosti. Periodikum je velmi otevřené, na rozdíl třeba od periodik církevních, společenskému dění, které je neoddělitelné od politického života. Možná se dokonce nejvíce ze všech analyzovaných periodik vyjadřuje k aktuálnímu dění, zveřejňuje politická rozhodnutí a hlavně – velmi upřímně podporuje rozhodnutí nového československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka a vyzývá děti k projevení podpory. K jeho 80. narozeninám v roce 1930 děti na shromážděních *Dorostu* po celém Československu nacvičily píseň Miroslava Krejčího *Píseň dětí k 7. březnu 1930*¹⁴⁷, kterou v oddělených tříhlasých sborech zazpívaly na jarní *Mírové slavnosti*. Byly také vyzvány, aby prezidentovi napsaly dopis či báseň a popřály mu hodně

¹⁴⁷ KREJČÍ, Miroslav. Píseň dětí k 7. březnu 1930. In *Lípa*. Praha, 1930, X (7), s. 104.

zdraví. Rovněž spolek prosí učitele programových tříd, aby zasadili s dětmi lípu pro pana prezidenta, přikládají i báseň, kterou mohou při sázení pronést. Vzhledem k propagaci národního vědomí v té době by nebylo na těchto aktech nic divného, avšak střet zájmů je prokazatelný ve vztahu pana prezidenta k předsedkyni spolu Alici Masarykové, je jejím otcem. Faktem totiž je, že periodikum nepodporuje národní vědomí tím stylem, že by oslavovalo národní hrdiny a pomáhalo podporovat ideu čechoslovakismu, vědomí podporuje pouze vyjádřením solidarity panu prezidentovi a jeho skutkům.

Není samozřejmě zřejmé, do jaké míry měla Alice Masaryková vliv na redakci periodika, avšak princip jednoty zaručoval podporu jednotného stanoviska všem přidruženým programovým spolkům velkého mateřského spolu *Červený kříž*. Myslím si ale, že práce dětí, které tvořily značnou část obsahu, korigovány byly, dorostové sdružení bylo zřízeno i za tímto účelem – vychovávat si své čtenáře a určitým způsobem je využít i k tvorbě obsahu – dali dětem pocit důležitosti a tím si zajistili jejich důvěru.

5.7 Sokolské jaro

Sokolské jaro bylo jako periodikum produktem *Československé obce sokolské*, podobně jako *Lípa* začalo vycházet až v průběhu existence Československé republiky, dokonce se stejně jako ona, v roce 1936, pouze transformovalo ze známé tiskoviny *Vzkříšení*, která publikovala beletrii vybranou z knih a jiných časopiseckých titulů. *Sokolské jaro* vzniklo na popud Jana Petruše, tělovýchovného pedagoga a spisovatele, který nadnesl, že by bylo vhodné mít periodikum, které by umožnilo užší spolupráci se členy *Československé obce sokolské* a dostalo se tak do povědomí širšímu spektru dětských čtenářů. *Československá obec sokolská* již vydávala té doby více různých známých časopiseckých titulů, počtem se blížila ke dvacíce. Těch určených pro děti a mládež byla menšina, kromě *Vzkříšení* vydávala i *Sokola*, *Skřivánka* a *Poupě*, které si, kromě *Vzkříšení* a *Sokola*, ponechaly svou existenci i v době, kdy již obec distribuovala *Sokolské jaro*. To vystřídal pouze titul *Vzkříšení*, *Vzkříšení* předtím vystřídal naopak *Sokola*. K názvu *Sokol* se současná existující asociace *České obce sokolské* vrátila, a to z důvodu, že *Sokol* poté, co zaniklo *Sokolské jaro* v roce 1941 na něj v roce 1943 navázalo. Asociace vydává své vlastní periodikum v návaznosti na *Sokola* z roku 1943

s tímto názvem, v letošním roce 2020 jde již o 77. ročník. *Skřivánek* a *Poupě* byly určeny dětem mladším devíti let, *Sokolské jaro* naopak těm starším, od deseti let, tedy ideálně pro žáky měšťanských škol, do nichž děti přešly poté, co absolvovaly školy obecné.

Československá obec sokolská, na našem území stále existující pod současným názvem *Česká obec sokolská* s užívaným zkráceným názvem *Sokol*, byla a stále je, neboť se její preference a poslání nezměnily, organizace zřízena ve veřejném zájmu, která se snaží zvyšovat tělesnou zdatnost společnosti tím, že je vede ke sportovní a tělovýchovné činnosti, organizuje sportovní kulturní a společenské akce a za pomoci rozvoje zdravého ducha v těle kultivuje i psychiku svých členů – podporuje rozvoj jejich osobnosti a vychovává je v dobrých mravech k respektu, sounáležitosti a vzájemné ukázněnosti.¹⁴⁸

Vychází z odkazu Miroslava Tyrše a Jindřicha Fügnera. Miroslav Tyrš využil pra předka *Sokolského jaro* periodikum *Sokol*, které vyšlo roku 1871, devět let po založení *Sokola*, k tomu, aby nastínil úkol, směr a cíl československého spolku *Sokol*. V článku *Náš úkol, směr a cíl*¹⁴⁹ popsal, že úkolem jeho organizace je vychovat člověka ideálního s vlastnostmi tělesné zdatnosti, duševní a sociální vyspělosti, který bude připraven chránit a budovat národ. Tyto hodnoty jsou v souladu se starořeckým principem *kalokagathia*, což je výraz pro ideál harmonie sil tělesných a duševních, také pro soulad krásy a dobra a rovněž i pro mužnou dokonalost, která je tvořena právě souladem zdraví fyzického a psychického.¹⁵⁰ Být členem *Sokola* znamená být sokolem, sokolství je životním stylem založeným na národních tradicích a odkazů ušlechtilých činů členů *Sokola* v období války a nesvobody. Uznává čestnost, obětavost a demokracii. V období meziválečném kromě toho, že dal vzniku *Sokolskému jaru*, se veřejně hlásil k podpoře nově vzniklého státu, dlouhodobě o naši samostatnost usiloval, samostatný stát mu poskytl dostatek prostoru pro vlastní rozvoj. V prvorepublikovém období měl *Sokol* bezmála milion členů. Již v tomto období *Sokol* pro děti pořádal výjezdy, tábory a pobytové zájezdy zaměřené na sporty a tělesnou i duševní výchovou, na čemž má zásluhu zejména Marie Provazníková, náčelnice *Sokola*, cvičitelka a propagátorka tělesné kultury. *Sokol* kromě tělesně

¹⁴⁸ Definice České obce sokolské: Účel a cíle České obce sokolské. *Česká obec sokolská* [online]. [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <https://www.sokol.eu/obsah/5486/definice-ceske-obce-sokolske>

¹⁴⁹ Časopis Sokol. *Česká obec sokolská* [online]. [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <https://www.sokol.eu/obsah/91/casopis-sokol>

¹⁵⁰ Slovník spisovného jazyka českého. *Internetová jazyková příručka: Ústav pro jazyk český* [online]. [cit. 2020-04-09]. <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=kalokagathia+>

výchovných akcí organizoval i pěvecké sbory, hudební, ochotnické a loutkové kroužky.¹⁵¹

Očekávala jsem, po seznámení se s *Lípou Červeného kříže* a vytvoření si vlastní představy o fungování periodik velkých komerčních spolků, že periodikum bude rovněž jakýmsi věštníkem *Československé obce sokolské*, že bude informovat o sletech a jiných akcí svých členů, což předeslal i Miroslav Tyrš, který do prvotních výtisků periodika *Sokol* na konci 19. století psal. Nepřekvapilo mě tedy nikterak to, že se má predikce naplnila. Spolek sám považuje periodikum za prostředek komunikace s dětskými a mládežnickými čtenáři, v prvním vydaném čísle to i tvůrci sami sdělují, rovněž je to rozeznatelné i z koncepce periodika – první část je věnována povídkám, článkům, zábavě – hrám, výrobkům, a ta druhá výsledkům sokolské práce.

Na zadní straně titulní strany vychází v každém čísle rubrika *Tělovýchova a sport*, která je koncipována obdobně jako současné rubriky *Sport* v soudobém denním tisku, redakce děti informuje o novinkách ze světa sportu z domova i ze světa, avšak většina informací se týká zejména soutěží a sportovních akcí pořádaných *Sokolem*. Na tuto rubriku navazuje oddíl *Jak žijeme*, který pojednává o dalších, ne nutně sportovních, akcích spolku. Zajímavé je, že ač je precedentní ideologií tělovýchova, periodikum se ve větším rozsahu, striktně, věnuje spíše druhému aspektu svých hodnot – podpoře politického života. Ve spojitosti se zřízením první republiky tedy podporuje zejména výchovu ke státu, zdá se mi, že dokonce ve větší míře než samotnou výchovu k ideové příslušnosti. Samozřejmě jdou tyto výchovy ruku v ruce, neboť *Sokol* se těšil oprostění se z hegemonie Rakouska-Uherska a národní uvědomělost aktivně podporoval, zajímavé ale je, že obsah periodika protežuje pouze onu národní příslušnost. Co se týká podpory zdravého těla i ducha, srovnám-li jej s výše rozebíranou *Lípou*, *Lípa* těmto tématům věnovala mnohonásobně více prostoru než na tuto problematiku orientované *Sokolské Jaro*.

Žádný z beletristických textů nemá potenciál k interpretaci myšlenek shodujících se s vyznávanými hodnotami *Sokola*, hlavní myšlenky netkví ve výchově k duševnímu zdraví, tělesné zdatnosti, respektu či ukázněnosti, ale spíše ke státní příslušnosti, budování národa a vyznávání národních tradic. Podporují cokoli, co je

¹⁵¹ Historická období: Období první republiky. *Česká obec sokolská* [online]. [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <https://www.sokol.eu/obsah/5458/> <https://www.sokol.eu/obsah/5405/historicka-obdobi>

symbolem češství, cokoli, co pomohlo náš národ osvobodit, například armáda – v textu *Proč máme vojsko?*¹⁵² vyzdvihují činnost naší armády za první světové války. Další texty, které dokládají to, co zde popisují mají charakter podobný, při velmi bedlivém zkoumání lze ale místy nalézt i slabé resonance sokolských hodnot, jako například v textu *Noc Uchvatitelka*¹⁵³, který pojednává o smrti prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka. Ono říjnové číslo z roku 1937 je totiž ve značné míře vystavěno na této smutné události, která od předchozího měsíce zužovala celý národ, text jsem si ale vybrala záměrně, velmi dobře rozpoznatelné jsou v něm nejen národně uvědomovací významy, které bych i v souvislosti s prezidentovým úmrtím očekávala, ale právě konečně i některé ze sokolských poselství, která, jak jsem zmínila v beletrii obvykle nebývala, toto je první beletristický text, na nějž jsem s těmito idejemi narazila. Autorka značným množstvím obrazných prostředků, eufemisticky, líčí smrt prezidenta, načež navazuje popisem sokolské ceremonie konané na počest pana prezidenta: „*A když šedavý vítr nad Lány lká svou smutnou píseň, přicházejí sokolští hoši, cvičí, vše umí, jsou pevní ve své jednotnosti a jsou si vědomi toho, že jsou v této chvíli jedno tělo, jeden duch a že vyhrávají všechno právě po svou jednotnost. Dívky chlapecké cvičení doplnily jejich dokonalé vystoupení přesně naučenou sestavou, vítr jim čečral vlasy, shrnoval sukýnky a ony stály jako cukrové panenky.*“¹⁵⁴

Na to bych ráda navázala zvláštním, a ne úplně přehlednutelným vztahem tvůrců periodika k dívkám, ženám. Nezdá se, že by *Československá obec sokolská* a sokolské hodnoty obecně přistupovaly k ženám jinými způsoby než k mužům, zajímavé ale je, že již ve stanovách *Sokola* je uvedeno, jak jsem již výše v definici doložila, že tělovýchovným cílem je budovat mužnou dokonalost. Bylo tedy žádoucí, aby jí dosáhla i žena? S počátky *Sokola* jsou úzce spjaty i některé ženy, ale i u vymezení jejich vztahu ke spolku je zřejmé, že mezi děvčaty a chlapci se rozdíl dělaly. Klemeňa Hanušová jako jedna ze dvou nejznámějších sokolských žen, druhou byla manželka zakladatele Miroslava Tyrše Renáta Tyršová, totiž Tyršovu soustavu sokolskou přímo upravila pro potřeby žen, prosazovala estetiku v tělovýchově, hudbu jako doprovod pro cvičení, vychovávala ženy – cvičenky a snažila se postavení žen ve společnosti ovlivnit, sport jim

¹⁵² R. P. Proč máme vojsko?. In *Sokolské jaro*. Praha, 1937, II (4), s. 81.

¹⁵³ HEJNOVÁ, Jitka. Noc Uchvatitelka. In *Sokolské jaro*. Praha, 1937, II (2), s. 40.

¹⁵⁴ HEJNOVÁ, Jitka. Noc Uchvatitelka. In *Sokolské jaro*. Praha, 1937, II (2), s. 40.

přizpůsobit.¹⁵⁵ Sokolové si tedy musely uvědomovat, že k ženám je potřeba přistupovat jinak, poslání přizpůsobit jejich přirozenosti. Z postoje redakce je totiž i zřejmý rozkol mezi psaním pro dívky a pro chlapce – sestavy, které otiskli k naučení jsou opatřeny poznámkami pro dívky – například, že není nutné, aby se ohýbaly až do takové hloubky. Na všech modelových fotografiích ze sokolských cvičišť figurují pouze muži.

Texty, které jsou otištěny buďto přímo pro dívky, anebo o dívkách píšou, jsou v globálu orientované na estetiku – jak dívka při cvičení vypadá – měla by mít rovná záda, měla by být upravená – vlasy spletené do copů. Nejlepší cvičenka je pružná, ohebná, lehká jako pírkó, roztomilá a má perfektně naučenou sestavu. To je souhrn myšlenek, ke kterým jsem došla z obsahu *Sokolského jara* v meziválečném období. Jako poslední zpochybnění emancipace uvedu zajímavý fakt – *Sokolské jaro* pro dívky připravilo i oddělené soutěže, měly jiný charakter než ty pro chlapce – zatímco chlapci plnili soutěže intelektové – snažili se rozluštit hádanky či vědomostní otázky, soutěže pro dívky byly tělovýchovné. Jedna z dívčích soutěží¹⁵⁶ například, pro ilustraci, přesně popisuje cvik, který mají vykonat – uchopit oběma rukama na koncích dřevěnou tyč a držet ji rovně před sebou, poté střídavě skrčmo pravou i levou nohou překračovat a následně ji i snožmo přeskočit. Až se jim to podaří, mají se nechat přezkoušet sestrou vedoucí a požádat ji, aby jim vydala potvrzení o správnosti provedení cviku. To pak pošlou na uvedenou adresu, deset vylosovaných bude odměněno.

V jednotlivých výtiscích bývá poučení, které je většinou započato kontaktnou frází, která má za cíl čtenáře aktivizovat a vyzvat jej k přemýšlení. Kontaktné fráze autoři používají často, u publikovaných textů je zvykem, že buďto začínají nebo končí otázkami typu: „*Věděli jste to?*“. Například u fotografie žaček ze *Sokola Plzeň I.* je připsáno: „*Žačky místního Sokola tančí jihoslovanská kola, dovedou to pěkně, což?*“¹⁵⁷ a na protější straně je výrok, který jsem zmínila výše jako reprezentující všudypřítomné všetečné sokolské dotazy, to, co chtějí dětem sdělit počínají onou kontaktnou frází: „*Chceš být zdatným a platným obráncem své vlasti?*“¹⁵⁸ Text pokračuje poučením, že pokud jím být opravdu chce, měl by si pamatovat a rovněž i tak v případě nutnosti učinit

¹⁵⁵ Sokolské osobnosti: Klemeňa Hanušová. *Česká obec sokolská* [online]. [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <https://www.sokol.eu/obsah/5406/sokolske-osobnosti>

¹⁵⁶ Dívčí soutěž. In *Sokolské jaro*. Praha, 1937, II (4), s. 82.

¹⁵⁷ Jak žijeme. In *Sokolské jaro*. Praha, 1936, I (7), s. 141.

¹⁵⁸ Pamatuji a čini toto!. In *Sokolské jaro*. Praha, 1936, I (7), s. 140.

něco z těchto doporučení - měl by každému v případě potřeby pomoci, tudíž je nutné naučit se ovazovat rány a nosit raněného, také se seznámit s lékárníčkou.

Jakékoli poučení, které chce redakce učinit není prezentováno formou beletrie, jak jsem doložila u předchozích periodik, ale formou explicitních poučení, které jsou navozeny kontaktoými frázemi. Je to dobře formulovaný text pro komunikaci s dítětem – dítěti se dostává pocitu jedinečnosti, má pocit, jako by autor mluvil přímo k němu, snáze se podvolí a úkol doopravdy splní – je totiž psáno přímo pro něj, tak na něj působí. Pocitu jedinečnosti mohly děti nabýt i díky příležitosti, kterou jim periodika dávala v podobě otištění jejich textů. Těto radosti se ale nedostalo všem dětem, proto vnímám aktivizaci čtenáře prostřednictvím řečnických, popřípadě autorských otázek jako účelné.

5.8 Zlatá brána

Periodikum *Zlatá brána*, které vzniklo v roce 1919 a existovalo až do roku 1943, vykazuje jistou podobnost s výše zmíněným *Sokolským jarem* a jeho zastřešujícím spolkem, neboť mateřským spolkem, jež vznik periodika inicioval, byl *Svaz Dělnických tělocvičných jednot československých*, ten byl zároveň nadřazenou organizací spolku, který *Zlatou bránu* přímo vydával, a to *Dělnické tělocvičné jednotě*, též nazývané *Dělnická tělovýchovná jednota*, zkratkou *DTJ*. A právě *Dělnická tělocvičná jednota* vznikla ku příležitosti osamostatnění se od tělovýchovné jednoty *Sokol* na konci dvacátého století.

Dělnická tělovýchovná jednota měla ambice osamostatnit se z mnoha důvodů, jedním z těch nesporných byla snaha o podporu úrovně nejširších vrstev lidu, avšak pouze lidu pracujícího, dělnického. *DTJ* se od *Sokola* oddělila v roce 1892, kdy se začala rozcházet s obecně platnými zásadami *Sokola*, v zájmu *DTJ* bylo pomoci dělnické třídě tak, že budou zvyšovat jejich psychickou a fyzickou kondici za pomoci tělesné výchovy a vzdělávání v oblasti zdraví. Snaha o zvýšení duševní a fyzické úrovně dělníků se jevila jako přínosná pro jejich pracovní nasazení. Impuls byl vydán krejčovskými dělníky v Praze roku 1892, kterých bylo mnoho, na tradiční sokolské aktivity neměli čas a ani peníze, zřídili si tedy vlastní tělovýchovný odbor, ten byl inspirací pro založení dalších odborů dělníky v různých krajích, to pak nakonec roku 1903 vyústilo ve vznik *Svazu*

Dělnických tělocvičných jednot československý, který ony diferencované odbory zaštiťoval.¹⁵⁹

Další z pohnutek ke vzniku odboru byla také majetková rozdílnost zapsaných členů *Sokola*, kterou se *Sokol* samozřejmě stejnými podmínkami pro všechny snažil překonat, ale z povahy věci ji překonat nelze. Všichni členové *Sokola* si totiž tykali a oslovovali se bratře či sestro bez rozdílu společenského statusu. Dělníkům a nemajetným se toto zacházení ale nelíbilo, cítili se tím býti ponižováni, podpořilo to tedy jejich iniciativu k založení si vlastního svazu s jím přípustnými pravidly. Je možné, že k tomuto činu jim potřebnou sebejistotu dodalo i rozšíření volebního práva pro dělnickou třídu. Samozřejmě lehce vyvoditelný je i fakt, že *DTJ*, na rozdíl od *Sokola*, měla velmi chabé materiální zázemí jednoty, dělnické členstvo mohlo vkládat jen malé členské příspěvky, výtěžky z probíhajících akcí nebyly o nic vyšší. *Sokol* byl podporován podnikateli a jinak vlivnými lidmi, kteří věřili v jeho hodnoty, rovněž i členové vkládali větší poplatky a expanze *Sokola* v celosvětovém měřítku mu vydělávala značné sumy i z veřejných akcích.¹⁶⁰

Ideovým podkladem spolku *DTJ* byl socialismus.¹⁶¹ Socialismu jsem se věnovala v rámci teoretického vymezení politických ideologií, v politickém spektru je zařazen vlevo, toto symbolické označení představuje souhrn revolučních a rovnostářských postojů doprovázených programovou orientací na oblast sociální spravedlnosti a ekonomického zabezpečení státu. Socialismus na sociální a ekonomické poměry reagoval, byl významně účasten na reakcích týkajících se růstu průmyslového kapitalismu a nástup průmyslových dělníků, právě pracující dělníci byli budoucností – na ekonomice státu se svou prací významně podíleli – pracovali pro stát, představovali oporu, kterou si na nich socialismus budoval. Důležitým cílem bylo dosažení rovnostářství prostřednictvím revolučních změn, reforem.

Svaz za svůj oficiální orgán považoval *Tělocvičný ruch*, periodikum určené pro pracující lid, k němu později přibyl další oficiální orgán cvičitelstva *Cvičitelské rozhledy*.

¹⁵⁹ Historie. *Svaz dělnických tělovýchovných jednot ČR* [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.sdtj.cz/o-nas/>

¹⁶⁰ 100 let SDTJ. *Svaz dělnických tělovýchovných jednot ČR* [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.sdtj.cz/o-nas/>

¹⁶¹ Historie. *Svaz dělnických tělovýchovných jednot ČR* [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.sdtj.cz/o-nas/>

Základem pro *Zlatou bránu* se stal časopis *Vychovatel*, který dva roky před první světovou válkou začal jevit zájem o děti a mládež, publikoval texty pro rodiče – o výchově, vzdělávání, hrách i námětech na zábavu dětí. Dále se zájem *DTJ* o dítě projevil roku 1920, kdy svaz zavedl skauting. Na poli publicistickém byla působnost svazu hojná, v průběhu první republiky vydával na desítku informačních periodik určených pro dělníky různých krajů – jmenovitě například: *Jarnost* známý jako plzeňská tiskovina, v Moravské Ostravě to byl *Jednostář* a v Bratislavě například *Narped*. Pro cvičící mládež byl vydáván *Náš dorost*, autoři tak oddělili své dorostence z jednoty od dětí věku žáků a žaček obecných škol, pro něž byla určena právě *Zlatá brána*. Ta vznikla z přejmenování přílohy tehdy nazvané *Dětský koutek pro děti* v periodiku *Tělocvičný ruch*.¹⁶²

Obvyklé bylo, že autoři se skrze tiskoviny soustředili spíše na výchovu dětí starších, u nichž si byli jistí, že jsou již zodpovědní za své vzdělání a obsahu periodika porozumí bez nutné pomoci dospělého. *Zlatá brána* je zdárnou výjimkou, naopak cílila na děti mladší, obsahem se přizpůsobuje dětskému světu, výběr tvorby není nikterak náročný ani nárokuje si pomoc dospělého. Autoři si nemohli dovolit publikovat takové texty pro malé děti, které by si žádaly, aby jim při čtení pomáhali rodiče, odvádělo by to rodiče od práce. Naopak bylo žádoucí, aby si dítě nerušeně četlo, vyrábělo a nenárokovalo si čas pracujících rodičů. Periodikum se snažilo děti vést k samostatnosti a pracovitosti, o čemž svědčí i zvolený podtitul *Zlaté brány: Kniha první dětem k zábavě, práci a přemýšlení*.

Zlatá brána byla i finančně velmi nenáročná, široko daleko nejlevnější ze všech periodik pro děti a mládež. Zprvu jedno číslo stálo 40 haléřů, v sedmém ročníku cenu periodika vydavatel *Svaz Dělnických tělocvičných jednot československých* zvýšil na dvojnásobek – na 80 haléřů – předpokládám, že se tak stalo v důsledku společenských změn, lidem se po krušných válečných a poválečných létech již dařilo lépe. I přes to si zachoval s 80 haléři pověst nejlevnějšího periodika, avšak odebírat jej směli pouze členové *DTJ*. Zajímavé je, že stejně jako většina jiných periodik umožňovala *Zlatá brána* předplatné – u většiny periodik to dokonce bylo podmínkou odběru, nebylo možné koupit si pouze jediný výtisk. V jiných případech předplatné podmínkou nebylo, ale předplatné sloužilo jako určitý skrytý manipulační mechanismus, neboť v případě předplatného vyšlo jedno číslo výhodněji než v případě koupi jednotlivin, také redakce nabízela dárky

¹⁶² Historie. *Svaz dělnických tělovýchovných jednot ČR* [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.sdtj.cz/o-nas/>

za zřízení předplatného. Svaz *DTJ* předplatné nabízel, na první straně titulu byly rozepsány podmínky: 5 čísel za 4 koruny a 50 haléřů, 10 čísel za 9 korun. Znamená to tedy, že předplatné bylo dražší než koupě jednotlivých čísel.

Vzdělávání dělnických dětí a mládeže představovalo již nějakou dobu problém, nejprve, tím míním období přelomu 19. a 20. století, mu nebyla věnována žádná pozornost, naopak se v perspektivě práv dělnické třídy řešil jejich vztah k politice, až počátkem 20. století se na Mezinárodních dělnických kongresech začíná řešit problém pologramotnosti a negramotnosti dělnického obyvatelstva a životní úrovně dělníků a jejich rodin. Byla projednávána i míra podílu na práci dětmi a mládeží, jak vybalancovat nutnost školní docházky a pomoc s prací. Je pravda, že redakce *Zlaté brány* s nutností dětské práce počítala, ač nebyla periodikem určeným pro vzdělání, tedy nebyla distribuována do škol, což bylo také na tehdejší poměry raritní, nevycházela v letních měsících – červenci a srpnu. V tomto případě tomu bylo z důvodu, že děti měly spoustu práce při žních a letních sklizních, neměly tedy čas na čtení. Naopak v zimních měsících *Zlatá brána* přidávala přílohy a navyšovala počty stran.

Na kongresech se projednával i úplný zákaz práce dětí, která je vykořisťováním a zpochybňovala se kultivace dětské osobnosti prací. *Zlatá brána* naopak kultivaci dětské osobnosti prací podporovala, atakovala ale zejména dětskou práci v rodinném zázemí, tedy pomoc rodičům. Spekulovalo se ale o tom, že nutné dětské práce dělnickým dětem nedovolují navštěvovat školu do té míry, aby se dostatečně vzdělaly a měly potenciál dosáhnout i jiné než dělnické pozice, zároveň připadal v úvahu i záměr děti k dělnickým profesem vést. Mezinárodně se kongresmani shodli, že děti je třeba vychovávat duševně a tělesně, což znamená zejména rozvíjet jejich psychické a fyzické zdraví a podporovat proletářskou výchovu rodinnou.¹⁶³ Právě tyto principy byly v souladu s ideologií *Dělnické tělocvičné jednoty*.

Značná část otištěných textů pochází ze soukromé tvorby šéfredaktora Hanuše Sedláka, který kromě toho, že zodpovídal za obsah *Zlaté brány*, tak působil jako učitel, pro svou profesi psal příručky a učebnice – několikasvazkovou vlastivědu *Za domovem*, překládal z ruštiny a polštiny a v neposlední řadě psal prózu a poezii pro děti a mládež – knižně je vydal jako *Kvítí prosté, Hříčky a veršičky* nebo třeba *Na nitce pohádky* či

¹⁶³ CACH, Josef. Vzdělání dělnictva a výchova k obraně míru za kapitalismu a ve škole budoucnosti. (K 100. výročí vzniku Druhé internacionály.). *Pedagogika: Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1990, **XL** (1), s. 99-110.

Pěšinkami mládí. Do jiných periodik přispíval i pod jinými pseudonymy.¹⁶⁴ Jeho vlastní texty v periodiku představují onu výchovně-vzdělávací složku, kterou periodikum v další tvorbě spíše zanedbává. Jeho texty se často týkají tématu školy.

Periodikum obsahuje také velké množství lidových říkadel, her a básní, snaží se děti doopravdy zabavit, nikoli je pouze intelektuálně vzdělat, jak tomu bylo u jiných periodik té doby. Zároveň nemá přesně vyhraněné oddíly s opakujícími se rubrikami, jak to bylo zvykem u jiných dětských periodik, obsah je koncipován dle preferencí redaktora, není v něm žádné opakující se schéma – říkadla jsou v některých číslech mezi texty, jinde odděleně, například na konci periodika.

Texty nejsou poučné ve smyslu všeobecného vzdělávání – nemají historický podtext ani ambici rozšířit všeobecný přehled dětí, obsahově se jedná nejčastěji o povídky, které jsou v souladu se zájmy spolku. Místy jsem dohledala, ale nutno podotknout, že se jednalo o pět čísel z celého mapovaného meziválečného období, kde *Zlatá brána* otiskla článek publicistického charakteru, vždy se ale pojil s aktivitami DTJ, například *Mezinárodní Dělnická Olympiada*¹⁶⁵ informuje o dělnické olympiádě, která se konala ve Frankfurtu nad Mohamedem.

Jak jsem již zmínila, obsah periodika je nakloněn práci, což je zřejmé i z volených textů, rovněž je ale i zřejmé, že redakce pamatuje na nízký věk čtenářů, dává to najevo například prostřednictvím názvů – jsou zdvořilými. V samotném textu se pak objevují deminutiva – *stoleček, měšeček, maminečka* a jiné. Také nejsou nikterak náročné na porozumění, odhadem, přirovnala-li bych to k textům současným, shodovaly by se obsahově s výběrem textů pro cílovou skupinu dětí ve věku první až třetí třídy základní školy. Neskrývají žádnou hlubokou myšlenku, pokud ano, je explicitně rozvinuta a rozepsána, aby napomohla pochopení. Také je ve stejné míře zastoupena sugesce hry jako už zmíněné práce, vlastně jsou neoddělitelné v otázce obsahu textů. Postavy často něco hrají, z čehož vychází určitá zápletka, pod textem je pak přidružena i otázka, nebo námět hry, které z textu přirozeně vyplývají. Například otištěný text *Ztracená ovečka*¹⁶⁶ pojednává o pastýři, který poptává u každého, koho potká, svou

¹⁶⁴ Hanuš Sedláček. *LEGIE – databáze knih Fantasy a Sci-Fi* [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.legie.info/autor/1545-hanus-sedlacek>

¹⁶⁵ Mezinárodní Dělnická Olympiada. In *Zlatá brána*. Praha, 1925, VII (4), s. 30-31.

¹⁶⁶ ČELAKOVSKÝ, Frant. Lad. Ztracená ovečka. In *Zlatá brána*. Praha, 1926, VII (5), s. 46-47.

ovečku, která se mu ztratila – odpovídají mu: sluníčko, hvězdičky a měsíček. Hned pod textem je doplněno *Hra* a popsáno, jak mohou děti příběh využít ke hře – jedno dítě je pastýřem, který opakuje repliku ze začátku příběhu, ostatní děti si rozdají role – sluníčka, hvězdiček a měsíčku, všechny jsou schované, ty bez role jsou ovečkami, a on, za pomoci dalších replik, obchází a po sluníčku, měsíčku a hvězdičkách se táže. Až je všechny tři najde, poví mu, kde jsou zbylé ovečky, které ještě nenašel. Tímto způsobem jsou texty psány. Jsou také velmi dlouhé, průměrně sahají až ke 20 stranám, vydávány především na pokračování ve třech po sobě jdoucích číslech.

Podpora k práci není vyjádřena skrze výzvy, případě výhrůžky, které by měly děti donutit k práci, ale naopak skrze hru. *Nůžtičky pracují*¹⁶⁷ třeba popisují příběh dětí, které se večer nudily, proto si začaly z papíru vystříhovat vločky a poté je použily jako dekorativní ubrousky do polic – děti tedy mohou vyzdobit svou domácnost. Tato dovednost se jim bude hodit až tatínek bude potřebovat pomoc v dílně a maminka na zahradě. Myslí v návodech i na nemajetné – zde například doplňují, že pokud dítě doma nemá barevný ani jiný papír, může použít noviny, o které by nouze býti neměla.

Ve srovnání se *Sokolským jarem*, které má podobnou spolkovou ideologii, je *Zlatá brána* velmi odlišná ve způsobech šíření ideologií dětem. O tělesné či duševní výchově se nezmiňuje, nepublikuje žádné texty, které by byť jen náznakem pomáhaly zvyšovat úroveň péče o zdraví a rozšiřovat povědomí o nutnosti dostatečné tělesné výchovy pro rozvoj duševní i fyzické síly potřebné k práci. V textech, které jsem za ideologicky podbarvené označila, je kladen důraz pouze a jedině na práci, tedy na jakoukoli činnost konanou s nějakým fyzickým úsilím. Práci ale nejčastěji nevykonávají děti, nýbrž zvířata a věci – nejčastěji věci denní domácí potřeby.

6. Přítomnost ideologické manipulace v analyzovaných periodikách

Z ideologické analýzy každého periodika pro děti a mládež vycházejícího v období meziválečném, jmenovitě: *Anděl strážný*, *Rajská zahrádka*, *Růžový palouček*, *Malý čtenář*, *Svitání*, *Lípa*, *Sokolské jaro* a *Zlatá brána* úhrnně vyplývá, že dítě

¹⁶⁷ R. Nůžtičky pracují. In *Zlatá brána*. Praha, 1926, VII (5), s. 47-48.

představovalo nástroj pro ideologickou manipulaci, pomocí něhož se periodika snažila dostat své zájmy do povědomí veřejnosti.

Na intenci přítomných ideologických manipulací a rovněž i na jejich intenzitu má vliv několik faktorů. Jedním z těchto faktorů je délka existence periodika. *Anděl strážný* vycházel dohromady 62 let, s jednou čtyřletou přestávkou, jednu přestávku dlouhou 7 let měl i *Růžový palouček*, který jinak existoval 21 let, *Rajská zahrádka* vycházela celých 50 let, a to bez přestávky. Dále si svou existenci se dvěma pauzami v délkách pár měsíců zachoval celých 59 let *Malý čtenář*, *Svítání* existovalo pouhé 3 roky, *Lípa* bez přestávky vycházela 15 let, *Sokolské jaro* rovněž vycházelo bez přestávky 5 let a *Zlatá brána* celých 24 let, také bez nutné pauzy ve vydávání. Nejdělsí dobu existence tedy zastává *Anděl strážný*, *Malý čtenář* a *Rajská zahrádka*, naopak úplně nejkratší dobu ze všech vycházelo *Svítání* a dále pak *Sokolské jaro*. Střed na pomyslné ose představuje *Lípa*, *Růžový palouček* a *Zlatá brána*.

Ta periodika, jež vycházela nejkratší dobu, měla největší sklony k ideologické manipulaci, neboť v souladu s praktikami tehdejších tvůrců, kteří se snažili o to, získat do svých řad co nejvíce čtenářů, potenciálních členů spolků a zastánců šířené ideologie, musela zvýšit intenzitu publikovaných textů s ideologicky podbarveným obsahem. Je také, pro pochopení této teorie, důležité zmínit, že za periodika s dlouhou existencí označují právě ta, která existovala i před první světovou válkou a jak jsem již několikrát zmínila, po první světové válce si zachovala svou existenci díky tomu, že byla ochotna se přizpůsobit tehdejší poválečné situaci, tedy moderní době, zvážit finanční dispozice rodin, zájmy čtenářů, zvýšit podporu rodinného stavu a rozptýlit pozornost nešťastných lidí. Jejich existence ale pokračovala samozřejmě i z důvodu, že si zachovala svou čtenářskou základnu z let minulých, mladí čtenáři periodikum znali, měli jej v povědomí – je vždy jednodušší vyhledat známé, jisté, popřípadě se ke známému vrátit, tedy tomu, co v nás buduje důvěru.

Periodika, která vznikla až po první světové válce, případně během války, tuto důvěru, kterou k předválečným periodikům děti chovaly, nevyvolávala. Důvěru si totiž periodika vybudovala i díky tomu, že děti v sobě měly zakódováno, pokud periodikum četly v předválečné době, že jej četly v dobré době, v době relativního klidu, míru, kdy byl svět ještě v pořádku. Nová periodika tohoto východiska ze svízelné situace využít nemohla, musela se tedy moderní době přizpůsobit s daleko větší intenzitou a podružit se požadavkům dětských čtenářů, kteří toužili po věcech nových, zajímavých, měli zájem o

to někam patřit, něčemu rozumět – což bylo předmětem zájmu většiny spolkových ideologií. Tato nová periodika tedy musela svou ideologii šířit s větší intenzitou, aby byla dětmi vzata na milost.

Tomuto závěru odpovídá strategie periodik *Svítání* a *Sokolské jaro* zdárně, *Svítání* bylo dokonalým odrazem ideologicky smýšlejícího Franka Mužíka, *Sokolské jaro* zase vykazovalo manipulativní chování na základě výrazného zájmu o prosazení náplně československé organizace *Sokol*. *Malý čtenář*, *Anděl strážný* a *Rajská zahrádka* tím, že své manipulativní prostředky mohla rozprostřít do široké škály let, v nichž působila, nevykazovala tak markantní znaky manipulace jako konkurenční periodika. Na to, aby naplnila poslání svých ideologických zájmů, využívala různých prostředků po dobu několika desítek let, ty se tedy přirozeně rozprostřely na pozadí rozsáhlého obsahu, kterým disponovala. Totiž ona periodika, která měla nejdelšího dobu působení na trhu dětských periodik, byla rovněž i nejobsáhlejšími, měla největší počet stran. *Svítání* mělo naopak obsah rozprostřen zpravila na jedné dvojstraně či dvou v sobě vložených, nesešitých dvoustranách – o to explicitnější tedy muselo sdělení být, tedy o to jednodušší bylo manipulaci, u *Svítání* konkrétně onu pedagogickou hru, odhalit.

Dalším faktorem byl samozřejmě historický kontext, v určitých obdobích se míra přítomné ideologické manipulace zdvihla, v určitých naopak umírnila. Jako nejsilnější se ideologie dala titulovat v bezprostředně poválečném období, v letech 1918–1920, po *Velké válce*, periodika si po válce potřebovala udržet či vybudovat zcela novou čtenářskou základnu, která by byla věrná jak jejich tvorbě, tak i aktivitám jejich mateřského spolku. Druhou silnou ideologickou vlnou byl rok 1930, první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk, v té době stále ještě ve funkčním období, slavil kulatých 80 let, s tím se rovněž pojí i konec roku 1937 a rok 1938, který se nesl ve znamení úmrtí Tomáše Garrigua Masaryka, rok 1938 byl manipulačně silný v ideologických záměrech, tomu napomohla ona nestabilita ve společnosti v závislosti na německé okupaci, s čímž se dostávala do silného konfliktu s očekávaným dvacátým výročím vzniku Československa, na které se již nedostalo. Vzhledem k tomu, že mnou rozebíraná periodika vykazovala známky silné národněuvědomovací složky, je zřejmé, že právě tyto historické události zvýšily intenzitu objevujících se manipulací, neboť lidé v republiku věřili. Věci a jevy, které jsou pro člověka důvěryhodné, jsou potom v různých podobách i lépe akceptovatelné, využít tedy první republiky k šíření vlastních zájmů spolků a periodik bylo výhodným tahem tvůrců, který se evidentně osvědčil.

Československá republika byla v té době budoucností, novou šancí a svobodnou akceptací, tyto atributy si přály vykazovat i tehdejší spolky, neboť atributy byly působivé a fungovaly.

Obsah periodik byl taktéž intencionálně orientovaný na konkrétní skupinu čtenářů diferencovanou dle věku, což je další ukazatel přítomnosti ideologické manipulace. Periodika byla nejčastěji věnována starším dětem, ve věku od 10 let, výjimku představovala dětská periodika: *Svítání*, *Malý čtenář* a *Zlatá brána*, která cílila na děti mladšího věku. Právě díky tomuto zaměření si nemohla dovolit ideologické obsahy nechat pouze interpretačně vyplynout, naopak bylo nutné, aby byl zájem zřejmý a pro malého čtenáře čitelný – aby po přečtení textu například jistě věděl a bez složité analýzy pochopil, že pracovat je dobré a pozice dělníka výhodná, což byl třeba případ *Zlaté brány*. Naopak *Anděl strážný*, určený pro starší děti od 10 let, svůj záměr velmi dobře ukrýval, náboženský obsah byl publikován umírněně, benediktinský kodex přímo rozpozná pouze zainteresovaný člověk, jímž dítě povětšinou nebylo. Bylo samozřejmě jednodušší manipulovat se čtenáři mladšího školního věku, jejichž mysl je plná imaginací a není ještě schopna kritického myšlení.

Periodika rovněž vsázela na obecný zájem dětí, z něhož těžila, snažila se atakovat všednost, běžnost a tu mísit s fantazijními a nedosažitelnými světy, o nichž mohou děti snít, ale zároveň i vědět, že díky reálnému podtextu a všednosti toho lze dosáhnout. Právě i toto byla manipulační praxe – na bázi všednosti, na běžných denních rutinách ukázat něco, co děti neznaly, nesetkaly se s tím, ale díky tomu, že je to ukázáno na něčem, co si samy představit dokážou, neboť v tom žijí, uvěřily, že je to dosažitelné, že to lze aplikovat – a právě takto pronikly do tajů konkrétní ideologie. V náboženských periodikách byla tato praxe patrna nejvíce, periodika dětem nevštěpovala novou entitu – Boha, nedosažitelnou a nepředstavitelnou, nýbrž Boha jako něco, v co mohou věřit, ke komu mohou mluvit. Bůh ale nezařídí, že se jim bude dařit, nýbrž ony samy si to zařídit mohou, víra jim dodá odvalu a také sílu si to zařídit svépomocí.

Míru ideologické manipulace samozřejmě ovlivňuje i spolková příslušnost, která je další z významných ukazatelů manipulace. Dá se obecně říci, že periodika s náboženskou příslušností mají ve svém obsahu nejlépe rozeznatelné ideologické manipulace náboženské povahy, zejména *Rajská zahrádka* a *Růžový palouček*, která se jako periodika nepřizpůsobila moderním požadavkům a tvorbu stále stavěla na podkladu konzervativních a tradičních schémat. *Anděl strážný*, který rovněž disponuje ideologií

náboženskou, je v tomto směru umírněný, jak již bylo zmíněno výše, explicitně neakcentuje náboženské hodnoty, zatímco *Rajská zahrádka* a *Růžový palouček* vykazují známky ortodoxního náboženského ražení. Cílem *Rajské zahrádky* a *Růžového paloučku* bylo čtenáře obrátit na víru k Bohu, podnitit jim lásku k Bohu, k lidem, víru v dobro a bázeň před hříchem, *Růžový palouček* navíc ještě kladl významný důraz na křesťanskou vzdělanost, kterou pěstoval ve svých nedělních školách. *Anděl strážný* se snažil své čtenáře o dobrotě víry přesvědčit skrze pracovitost, která jako jediná činnost přináší dobré a očekávané výsledky.

Periodika, která měla ambice šířit ideologie pedagogické skrze mateřský spolek, *Malý čtenář*, *Svítání* a *Lípa*, v jejichž obsahu jsou přítomny vzdělávací tendence a výchovné aspekty, s dětmi manipulovala prostřednictvím vzdělávacích cílů, jež si stanovila. Bylo nezbytné děti ke svým cílům dovést, neboť tyto spolky v nich viděly nejen vlastní prosperitu, nýbrž i využitelnost pro společnost – v případě *Lípy* zejména, neboť její mateřský spolek *Červený kříž* byl postaven na vzdělávání veřejnosti.

Sokolské jaro a *Zlatá brána* šířila ideologie tělovýchovné, byla součástí spolků tělovýchovných, v jejichž zájmu bylo dětem podsouvat nutnost péče o zdraví díky zdravému životnímu stylu, sportu a duševní a fyzické hygieně. Za jejich snahou o osvětu se ale skrývala tendence děti získat do svých řad, je dokonce i možné, vzhledem k naznačeným okolnostem vzniku *Dělnické tělocvičné jednoty*, že spolu tyto dva spolky, respektive tato dvě periodika, protože prostřednictvím nich mohly být jejich techniky realizovány a reflektovány, soutěžila, bojovala. Přikláním se k tomu, že pokud by tomu opravdu tak bylo, *Zlatá brána* byla tím, kdo spor inicioval, neboť její zaštitující spolek byl ten, který vnímal *Sokola* jako konkurenci a rovněž i jako spolek s diskriminačními tendencemi, které spočívaly v dehonestaci dělníků a nemajetných osob. *Zlatá brána* intencionálně psala pro mladší děti, k *Sokolskému jaru* ale, ač předdeslalo, že jejich tvorba je určena starším sokolíkům, inklinovaly děti mladší. To mohl být důvod, proč se *Sokolské jaro* snažilo neustále zvyšovat úroveň své tvorby a vydávat stále více publicistických textů rozličných témat. To mohlo posloužit jako hnací motor pro *Zlatou bránu*, která ač publikovala texty hravé, infantilní, posléze rovněž zařadila i pravidelnou rubriku s aktuálním děním pro zvýšení kvality obsahu. V případě, že by tento spor doopravdy existoval, je možné, že měl za důsledek eliminaci míry přítomných ideologických agitací.

Závěrem, okrajově, bych zmínila, že pro udržení si čtenářské základny periodika rovněž používala i značné množství reklamních a marketingových strategií, které, když zabraly, pomohly děti ke čtení a odběru periodika přimět, což posílilo i intenzitu vnímání ideologií, které se periodika snažila šířit. V určitých pasážích analýzy jsem se o nich letmo zmínila, a to právě z důvodu, že byla dalším faktorem, který pomáhal využívat dítě jako nástroj ideologické manipulace.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce se věnovala tématu dítěte jako potenciálního nástroje ideologické manipulace, jehož využití byla zkoumána v periodikách pro děti a mládež z meziválečného, prvorepublikového období. Zkoumání vybraných periodik vyplývalo zejména z jejich spolkové podstaty, společným jmenovatelem analyzovaných periodik totiž nebylo pouze období, v němž vycházela, nýbrž i charakteristická spolková příslušnost, jejímiž ideologiemi periodikum disponovalo a pomocí nichž s veřejností, konkrétněji s dětmi, manipulovalo.

Práce byla rozdělena na dvě části, které byly doplněny třetí částí, shrnující nalezené ideologické manipulace. První část byla věnována vymezení a definici pojmu ideologie, jejíž význam je k tomu, aby mohla být ideologická manipulace detekována, nezbytný. To ale nebylo nikterak jednoduché, ideologie jako pojem má nesmírně bohatou významovou složku, na ideologii lze nahlížet z mnoha perspektiv. Výsledkem byla sumarizace postojů extrahovaná z různých koncepcí, pomocí nichž byla ideologie jako pojem vymezena tak, aby byla pro účely této práce informačně výnosná, tedy jako soubor věr, idejí, pojetí a postojů, které jsou skutečné, obhajitelné a zaměřené na určitý model chování, je sociálně determinována a má velmi blízko ke kultuře. Je také kontextově a situačně podmíněná, při sledování oné konkrétní ideologie je nutné klást důraz na emoce, uvědomit si, jak na nás působí a co v nás vyvolává.

V návaznosti na kontext je třeba zvážit i způsoby, jakými je prezentována – ty mohou její koncepci zkreslit. Rovněž koncepci ideologie zkresluje i soubor preferovaných hodnot, které si vytváří člověk sám, ke každé ideologii totiž přistupuje s vlastní, originální představou o fungování společnosti, doprovázenou vlastními zkušenostmi. To vychází ze zkušenosti konkrétní a přirozené, a přece ze zkušenosti s běžným životem, v němž hrají ideologie významnou roli. V běžném životě totiž ideologie nabývá podoby společenského modelu, který je prezentován za pomoci ekonomického trhu a mediálních platforem, technologií, což je velmi blízké například vědě, ke které se ale staví opozičně, neboť věda sice souborem idejí je, nicméně se jedná o soubor racionálních a empiricky prokazatelných idejí, není tedy součástí běžného života jako myšlenkového souboru vlastních zásad, předpokladů, postojů, zkušeností a také komunikačních možností.

Komunikace jako článek komunikačního systému rovněž ideologii napomáhá nabývat své přirozené podstaty ve společnosti, i ona periodika jsou vlastně produktem komunikace, neboť koherence textu umožňuje, ač pasivní, komunikaci se čtenáři. Texty, soubor textů s uměleckou hodnotou, souhrnně literatura, a další písemné záznamy jsou realizátorem ideologie v běžném životě, jejich výhodou je totiž uchovatelnost, kterou ideologie potřebují pro svou existenci. Jejich nevýhodou ale je, že nemohou zaručit, že si čtenář šířené ideje osvojí, neboť čtenář text čte s určitou vizí, kontextuálně podmíněnou, je tedy možné, že jeho vlastní idea se s ideou produkovanou textem buďto střetne, prolne, anebo – jak by si ideologie ze své manipulativní podstaty přála – úplně zanikne.

Literatura představuje rovněž i úzce provázaný soubor s politikou, politika je od běžného života neoddělitelná, ideologie identická s jakýmkoli literárním textem zrovna tak. Souvislost mezi ideologií a politikou je taktéž identická, formuje se díky zkušenostem z politické praxe. Proto bylo nezbytné se pro dokonalé pochopení ideologie seznámit i s politickými ideologiemi, které akcentují identifikaci s komplexním systémem hodnot ve společnosti a ten je neoddělitelný od analýzy ideologie určité dobové perspektivy. Z historické perspektivy rovněž i vyplynul fakt, že ideologie byly, a stále jsou, projevem moci, a to z důvodu, že jejich součástí je touha po odhalení a následném šíření pravdy, ideologie naše myšlení a jednání formuje, pomáhá nám nalézat odpovědi na kladené otázky a tím nabývá na síle – lidé v ní naleznou útěchu.

Rovněž byl v diplomové práci vyhodnocen fakt, že vzhledem k úzké provázanosti politiky a ideologie, jsou nejčastějšími nástroji politických idejí političtí vůdci, politické strany a politické skupiny, dále pak kulturní artefakty, média a ekonomický trh. Tyto nástroje jsou nejčastěji používanými a z hlediska svého dosahu představují největší riziko pro společnost, poskytují totiž spoustu možností, jak jejich smysl využít pro propagandu a ideologickou manipulaci.

Ideologická manipulace reprezentuje, jako stěžejní sousloví mé práce, ovlivňování myšlení a jednání dle vlastní vůle manipulátora, který se snaží dosáhnout duchovní nadvlády. Té dosáhne správným a záměrným použitím technik přímých úkonů řízení myšlení, podsune oběti myšlenku, která prvoplánově není v jejím centru pozornosti a oběť ani nevykazuje žádné známky zájmu o ni. Volí takové prostředky a nekalé praktiky, aby druhého přesvědčil o své pravdě a obrátil jej na svou stranu, ideálně jej ještě donutil šířit myšlenku dál. Vědí, že vědomí lidí je bezprostředně spjato s denními potřebami, na čemž ideologičtí manipulátoři staví a kladou si za cíl zbavit člověka

kritického myšlení a učinit z něj lépe integrovatelnou jednotku do idealistického systému. Poté jej mohou řídit a využívat jako propagátora vlastních idejí.

A protože bylo několikrát zdůrazněno, že ideologie je sociálně determinována a kontextuálně vymezena, bylo důležité si i pro přesné vymezení ideologií stanovit základní přehled podoby ideologií v historickém vývoji s důrazem na meziválečné období. V meziválečném období byla využívána jak ideologie všedních dnů, přirozené reality, tak i politická, jejich prezentaci zajistily spolky a zájmové organizace, které měly prostředky, zejména tiskoviny, k tomu, aby ji mohly šířit. Nejvýznamnější byly ideologie národněuvědomovací, které vyzdvihovaly tehdejší poměry a oslavovaly vznik první republiky a samozřejmě ideologie spolkové, kterými daný spolek disponoval, jejich povaha byla tvořena v závislosti na zřizovateli. Vše rámovaly velké ideologie s velkými příběhy – liberalismus, konzervatismus a socialismus.

Všechny významy, kterých ideologie nabyla v první části práce, byly použity pro účely druhé části, v níž se předmětem zájmu stala periodika určená pro děti a mládež, která vycházela v období meziválečném. Každé z periodik bylo součástí nějakého spolku či zájmové organizace, které představovaly ztělesnění konkrétní ideologie. Ideologii náboženskou reprezentovalo periodikum spolku rajhradských benediktinských mnichů *Anděl strážný*, dále katolická *Rajská zahrádka* a *Růžový palouček Českobratrské církve evangelické*. *Malý čtenář* vlastněný uskupením pedagogů, *Lípa Červeného kříže* a *Svítání pedagoga Franka Mužíka* jako představitele alternativního školství šířila ideologie výchovné a vzdělávací, zatímco tělovýchovné ideologie měla za cíl šířit periodika: *Sokolské jaro Československé obce sokolské* a *Dělnické tělocvičné jednoty Zlatá brána*.

Tyto ideologie jsou pouze zastřešujícími pro konkrétní ideje v periodikách se vyskytující, avšak z hlediska povahy předeslaných ideologií nebylo možné striktně oddělit nalezenou ideu s manipulativní podstatou od oné zastřešující ideji, byly tudíž vymezeny na podkladu té, ke které jsem periodikum zařadila. Ideologie se v periodikách projevovaly s různou intenzitou a různými intencemi, což jsem rozpoznala díky bedlivému zkoumání všech dostupných výtisků vybraných periodik, které jsem si opatřila v archivech, a na základě onoho zkoumání vytvořila východisko zkoumané problematiky, u každého periodika zvlášť. To jsem posléze generalizovala a na podkladu analýzy všech osmi periodik vyvodila obecná stanoviska. Na intenci a intenzitu přítomných ideologických manipulací měla vliv, kromě spolkové příslušnosti, u níž to bylo předpokladatelné, i délka existence periodika, historický kontext, věk skupiny čtenářů,

pro něž byla tvorba určena a do jisté míry i míra užitých marketingových a reklamních strategií.

Výsledkem je rovněž i odpověď na v názvu se skrývající otázku: *Bylo dítě v prvorepublikové době nástrojem ideologické manipulace?* Opověď zní: *Ano, bylo.* U dítěte bylo mnohem snazší dosáhnout svých vlastních cílů a vštípit jim postoje, hodnoty a myšlenky manipulativní povahy, dítě disponuje rozsáhou imaginací, uvěří tomu, co mu poskytne iluzorní představu o světě, ideálně pozitivně vyhlížející, tato představa jej vytrhne z přirozené reality, do té reality se následně ale musí vrátit. Jakmile se ale do reality vrátí, už v ní dominuje ona ideologie – dává mu naději světlejších zítřků, umožňuje mu mít se na co těšit, mít o čem snít. A protože dítě k textům nepřistupuje kriticky s tím, že by rádo vyhodnotilo prezentovaný obsah, nemá tedy vytvořen vlastní názor na prezentovanou myšlenku, jedná se o manipulaci.

Z povahy názvu práce lze odvodit nejen to, že mým záměrem bylo doložit, zda dítě bylo používáno jako nástroj pro šíření ideologických hodnot zájmových organizací, ale v druhém případě i zájem o to, zda se tvůrci spolkových periodik snažili manipulovat i se samotným dítětem. Výsledek dvojího záměru mé práce je v obou případech kladný – obsah periodik byl manipulativní povahy se záměrem získat si podporu dětských čtenářů a tím šířit myšlenky do širšího povědomí veřejnosti a rozšiřovat tak své řady o další, jejich ideologii vyznávající, členy. Z ideologické analýzy každého periodika pro děti a mládež vycházejícího v období meziválečném, jmenovitě: *Anděl strážný, Rajská zahrádka, Růžový palouček, Malý čtenář, Svítání, Lípa, Sokolské jaro* a *Zlatá brána* úhrnně vyplývá, že dítě představovalo nástroj pro ideologickou manipulaci, pomocí něhož se periodika snažila dostat své zájmy do povědomí veřejnosti.

BIBLIOGRAFIE

Prameny

Anděl strážný. Brno: Občanská tiskárna v Brně, 1923-1924, **XLIII** (1-8).

Anděl strážný. Brno: Občanská tiskárna v Brně, 1938, **LVIII** (2-8).

Lípa. Praha: Dorostový výbor Československého červeného kříže, 1926, **VI** (1-10).

Lípa. Praha: Dorostový výbor Československého červeného kříže, 1927, **VII** (1-10).

Lípa. Praha: Dorostový výbor Československého červeného kříže, 1928, **VIII** (1-10).

Lípa. Praha: Dorostový výbor Československého červeného kříže, 1929, **IX** (1-10).

Lípa. Praha: Dorostový výbor Československého červeného kříže, 1930, **X** (1-10).

Lípa. Praha: Dorostový výbor Československého červeného kříže, 1931, **XI** (1-10).

Lípa. Praha: Dorostový výbor Československého červeného kříže, 1933, **XIII** (1-10).

Lípa. Praha: Dorostový výbor Československého červeného kříže, 1935, **XV** (1-10).

Lípa. Praha: Dorostový výbor Československého červeného kříže, 1936, **XVI** (1-10).

Lípa. Praha: Dorostový výbor Československého červeného kříže, 1937, **XVII** (1-10).

Malý čtenář. Praha: Jos. R. Vilímek, 1918, **XXXVII** (1-10).

Malý čtenář. Praha: Jos. R. Vilímek, 1919, **XXXVIII** (1-10).

Malý čtenář. Praha: Jos. R. Vilímek, 1920, **XXXIX** (1-10).

Malý čtenář. Praha: Jos. R. Vilímek, 1921, **XL** (1-10).

Malý čtenář. Praha: Jos. R. Vilímek, 1922, **XLI** (1-10).

Malý čtenář. Praha: Jos. R. Vilímek, 1923, **XLII** (1-10).

Malý čtenář. Praha: Jos. R. Vilímek, 1924, **XLIII** (1-10).

Malý čtenář. Praha: Jos. R. Vilímek, 1925, **XLIV** (1-10).

Malý čtenář. Praha: Jos. R. Vilímek, 1926, **XLV** (1-10).

- Malý čtenář*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1927, **XLVI** (1-10).
- Malý čtenář*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1928, **XLVII** (1-10).
- Malý čtenář*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1929, **XLVIII** (1-10).
- Malý čtenář*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1930, **XLIX** (1-10).
- Malý čtenář*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1931, **L** (1-10).
- Malý čtenář*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1932, **LI** (1-10).
- Malý čtenář*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1933, **LII** (1-10).
- Malý čtenář*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1918, **XXXVII** (1-10).
- Rajská zahrádka*. Praha: Václav Kotrba, 1922, **XXXII** (1-10).
- Rajská zahrádka*. Praha: Václav Kotrba, 1923, **XXXIII** (1-10).
- Rajská zahrádka*. Praha: Václav Kotrba, 1938, **XLVIII** (1-10).
- Rajská zahrádka*. Praha: Václav Kotrba, 1939, **XLIX** (1-10).
- Rajská zahrádka*. Praha: Václav Kotrba, 1940, **L** (1-10).
- Růžový palouček*. Praha: Nakladatelství Kalich, 1921-1922, **I** (1-10).
- Růžový palouček*. Praha: Nakladatelství Kalich, 1924-1925, **V** (1-10).
- Růžový palouček*. Praha: Nakladatelství Kalich, 1925-1926, **VI** (1-10).
- Růžový palouček*. Praha: Nakladatelství Kalich, 1927-1928, **VIII** (1-10).
- Růžový palouček*. Praha: Nakladatelství Kalich, 1929-1930, **X** (1-10).
- Růžový palouček*. Praha: Nakladatelství Kalich, 1931-1932, **XII** (1-10).
- Růžový palouček*. Praha: Nakladatelství Kalich, 1933-1934, **XIV** (1-10).
- Růžový palouček*. Praha: Nakladatelství Kalich, 1936-1938, **XVII** (1-10).
- Sokolské jaro*. Praha: Československá obec sokolská, 1936, **I** (1-10).
- Sokolské jaro*. Praha: Československá obec sokolská, 1937, **II** (1-10).
- Sokolské jaro*. Praha: Československá obec sokolská, 1938, **III** (1-10).
- Sokolské jaro*. Praha: Československá obec sokolská, 1939, **IV** (1-10).

Sokolské jaro. Praha: Československá obec sokolská, 1940, **V** (1-10).

Svítání. Praha: Frank Mužík, 1929, **I-VI** (1-54).

Zlatá brána. Praha: Svaz dělnických tělocvičných jednot československých, 1925-1926, **VII** (1-10).

Zlatá brána. Praha: Svaz dělnických tělocvičných jednot československých, 1925-1927, **VIII** (1-10).

Zlatá brána. Praha: Svaz dělnických tělocvičných jednot československých, 1928, **IX** (1-10).

Zlatá brána. Praha: Svaz dělnických tělocvičných jednot československých, 1925-1936, **XVII** (1-10).

Sekundární literatura

BARTHES, Roland. *Mytologie*. Praha: Dokořán, 2004, 170 s. Bod (Dokořán). ISBN 80-865-6973-X.

BOROVÍČKA, Lukáš. *Terry Eagleton. Ideologie a světový názor*. In: BOROVÍČKA, Lukáš. „Světový názor“ od Humboldta k Eagletonovi: Komentovaná antologie textů k dějinám pojmu. Praha: Academia, 2017, 223 s. ISBN 978-80-200-2682-8.

CACH, Josef. Vzdělání dělnictva a výchova k obraně míru za kapitalismu a ve škole budoucnosti. (K 100. výročí vzniku Druhé Internacionály.). *Pedagogika: Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1990, **XL** (1), s. 99-110. ISSN 0031-3815

CONDILLAC, Etienne Bonnot de. *Esej o původu lidského poznání*. Praha: Academia, 1974, 245 s. Filosofická knihovna. ISBN (váz.).

EAGELTON, Terry. *Co je ideologie?*. In: BOROVÍČKA, Lukáš. „Světový názor“ od Humboldta k Eagletonovi: Komentovaná antologie textů k dějinám pojmu. Praha: Academia, 2017, 223 s. ISBN 978-80-200-2682-8.

FIALA, Petr a Maxmilián STRMISKA. *Teorie politických stran*. Praha: Barrister&Principal, 1998, 260 s. ISBN 80-859-4731-5.

- FILOVÁ, Hana, SVOBODOVÁ, Jarmila, ed. *Výběr z reformních i současných edukačních koncepcí: (zdroje inspirace pro učitele)*. 1. vyd. Brno: MSD, 2007, 220 s. ISBN 978-80-86633-93-0.
- GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 470 s. ISBN 80-85850-89-3.
- HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Politologie (Eurolex Bohemia), 329 s. ISBN 80-86861-71-6.
- HOLZHERR, Georg. *Řehole Benediktova, uvedení do křesťanského života (komentář)*. Praha: Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2001, 311 s. ISBN 978-80-902-6823-4.
- JAMESON, Fredric. *Postmodernismus, neboli, Kulturní logika pozdního kapitalismu*. Praha: Rybka Publishers, 2016, 536 s. SOK (Sdružení pro levicovou teorii). ISBN 978-80-87950-27-2.
- JOHANOVÁ, Martina. *Využití dramaterapie v rámci nedělní školy a evangelické mládeže*. Olomouc, 2013, 83 s. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Vedoucí práce Mgr. et Mgr. Iveta Tichá.
- JUKL, Marek a Jana MAJRICOVÁ. *Století s Červeným křížem: 100 let Československého a Českého červeného kříže*. Praha: Český červený kříž, 2019, 178 s. ISBN 978-80-87729-28-1
- KAMPELJKA, František Cyril. *Čechoslowan, čili národnj gazyk w Čechách, na Moravě, we Slezsku a Slowensku*. Praha: Bibliotheca Regia Monacensis, 1842, 224 s. ISBN (váz.).
- KONÍČEK, Jiří. *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004, 308 s. ISBN 80-239-4223-9.
- KRYGAROVÁ, Adéla. *Reprezentace ideologické a národněuvědomovací formace v dětských periodikách v meziválečném období*. České Budějovice, 2018, 111 s. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita Českých Budějovicích. Vedoucí práce Mgr. Veronika Veberová, Ph.D.
- KUČERA, Jaroslav. *Ideologická manipulace: Nástroje a metody imperialismu*. Praha: Svoboda, 1983, 158 s. ISBN (váz.).
- LORD, Christopher. *Politika*. Praha: Karolinum, 1999, 188 s. ISBN 80-7184-744-5.

MANNHEIM, Karl. *Ideologie a utopie: přednášky a eseje*. Bratislava: Archa, 1991, 358 s. ISBN 80-7115-022-3.

Masové vědomí v centru ideologického boje. *Otázky míru a socialismu: Teoretický a informační časopis komunistických a dělnických stran*. Praha: Rudé právo, 1980, **XXIII** (11), s. 27-31.

OTČENÁŠEK, Jaroslav. *České lidové pohádky: Zvířecí pohádky a bajky*. Praha: Albatros Media a.s, 2019, 440 s. ISBN 978-80-76011-32-8.

PELIKÁN, Ferdinand. Destutt de Tracy, zakladatel ideologie. *Lumír*. Praha: Jan Otto, 1929-1930, **LVI** (6), s. 306–310.

PLCH, Jaromír. *O výchově slovesným uměním*. Praha: SPN – Státní pedagogické nakladatelství, 1979, 248 s. ISBN (váz.)

STŘELEČEK, Karel. Ideologie v literatuře, literatura v ideologii. *Svět literatury*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2017, **XXVII** (56), s. 157-159. ISSN 2336–6729.

ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, 131 s. Politologická řada. ISBN 80-85959-94-1.

ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850-1989)*. Praha: Karolinum, 2014, 707 s. ISBN 978-80-246-2478-5.

WRÓBEL, Alina. *Výchova a manipulace: podstata manipulace, mechanismy a proces, vynucování a násilí, propaganda*. Praha: Grada, 2008, 199 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4723-372.

ŽIŽEK, Slavoj. *Přízrak ideologie*. In: MÜLLER, Richard a Josef ŠEBEK. *Texty v oběhu: antologie z kulturně materialistického myšlení o literatuře*. Praha: Academia, 2014, 724 s. ISBN 978-80-200-2447-3.

Encyklopedie a slovníky

ADAMOVIČ, Ivan. *Slovník české literární fantastiky a science fiction*. Praha: R3, 1995, 350 s. ISBN 80-85364-57-3.

Jazyková ideologie. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: CzechEncy, 2018 [cit. 2019-11-09]. Dostupné z:

<https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOV%C3%81%20IDEOLOGIE>.

OPELÍK, Jiří. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 2000, Díl 3. MŘ. Svazek 1. M-0, 728 s. ISBN:80-200-0708-3.

Politická ideologie a její význam: Politické myšlení. *Politický slovník* [online]. [cit. 2020-02-22]. Dostupné z: <http://www.politicky-slovník.cz/politicke-mysleni/politicke-ideologie/>.

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 2. vyd. Voznice: Leda, 2012, 752 s. ISBN 978-80-7335-296-7.

Slovník spisovného jazyka českého. *Internetová jazyková příručka: Ústav pro jazyk český* [online]. [cit. 2020-04-09]. <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=kalokagathia+>.

Slovník spisovného jazyka českého. *Internetová jazyková příručka: Ústav pro jazyk český* [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=palouk>.

Internetové zdroje

100 let SDTJ. *Svaz dělnických tělovýchovných jednot ČR* [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.sdtj.cz/o-nas/>.

Časopis Sokol. *Česká obec sokolská* [online]. [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <https://www.sokol.eu/obsah/91/casopis-sokol>.

Čemu věříme: Evangelíci. *Českobratrská církev evangelická* [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://www.e-cirkev.cz/rubrika/771-cemu-verime-Vira-Krestane/index.htm>.

Definice České obce sokolské: Účel a cíle České obce sokolské. *Česká obec sokolská* [online]. [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <https://www.sokol.eu/obsah/5486/definice-ceske-obce-sokolske>.

Frank Mužík – Květen: čítanka pro školy obecné.: Díl první. *Spálená 53* [online]. [cit. 2020-04-05]. Dostupné z: <https://www.spalena53.cz/frank-muzik-kveten-citanka-pro-skoly-obecne-dil-prvy/>.

Hanuš Sedláček. *LEGIE – databáze knih Fantasy a Sci-Fi* [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.legie.info/autor/1545-hanus-sedlacek>.

Historická období: Období první republiky. *Česká obec sokolská* [online]. [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <https://www.sokol.eu/obsah/5458/>.

Historie: Českobratrská církev evangelická za první republiky. *Českobratrská církev evangelická* [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://www.e-cirkev.cz/rubrika/796-kdo-jsme-Historie-Od-vzniku-cirkve/index.htm>.

Historie. *Svaz dělnických tělovýchovných jednot ČR* [online]. [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.sdtj.cz/o-nas/>.

HRABĚTOVÁ, Jana. Naše město před sto lety (7. díl): O poděbradském školství do roku 1919. *Poděbradské noviny* [online]. [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: <http://podebradskenoviny.cz/historie/nase-mesto-pred-sto-lety-7-dil>.

Jeruzalémská biblická škola: První světová válka a doba mezi dvěma válkami. *Jeruzalémská Bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou* [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://www.jeruzalemskabible.cz/jeruzalemska-biblicka-skola>.

Odkud a kam lidovci jdou: Kdo jsme?. *KDU-ČSL* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.kdu.cz/o-nas/kdo-jsme>.

Pika. *Behind the Name: the etymology and history of first names* [online]. [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: <https://www.behindthename.com/name/pika-2>.

Smetana, Gabriel, 1855-1933. *Bibliografie dějin Českých zemí: Historický ústav AV ČR* [online]. [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/338509>.

Sokolské osobnosti: Klemeňa Hanušová. *Česká obec sokolská* [online]. [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: <https://www.sokol.eu/obsah/5406/sokolske-osobnosti>.

Stručná Historie ČSL a KDU-ČSL: ČSL mezi válkami. *KDU-ČSL* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.kdu.cz/o-nas/historie>.

Šťastný, Bohumil, 1874-1937. *Bibliografie dějin českých zemí: Historický ústav AV ČR* [online]. [cit. 2020-03-15]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/63547?locale=en>.